

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAKLARI AKTİVİZMİ: ENGELLİ AKTİVİSTLER
ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Begüm ARDAHANLIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAKLARI AKTİVİZMİ: ENGELLİ AKTİVİSTLER
ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Begüm ARDAHANLIOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

TEŞEKKÜR

Engellilik Sosyolojisi alanı ile tanışmamı sağlayan, tezimin her aşamasında beni destekleyen, engin bilgilerini benimle paylaşan ve her zaman yanımda olan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM'a en derin saygılarım ve sevgilerimle teşekkür ederim. Tez jürimde yer alarak beni onurlandıran değerli hocalarım Prof. Dr. Serdar SAĞLAM'a ve Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN'a katkıları için teşekkür ederim.

Benimle defalarca görüşme yapmayı kabul eden, sorularıma tüm içtenlikleriyle cevap veren ve tezimi tamamlamam için beni destekleyen değerli katılımcılarıma teşekkür ederim.

Son olarak, beni her zaman destekleyen ve tüm başarılarımın mümkün olmasını sağlayan canım aileme, annem Kâmile Handan ARDA ARDAHANLIOĞLU'na, babam Yavuz ARDAHANLIOĞLU'na ve abim Berkay ARDAHANLIOĞLU'na teşekkür ederim.

ÖZET

ARDAHANLIOĞLU, Begüm. *Türkiye’de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Tarih boyunca ayrımcılığa, baskılanmaya ve dışlanmaya maruz kalan engelli bireyler, 1960’lı ve 1970’li yıllarda, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de hakları için örgütlenmeye başlamışlardır. Engelli aktivistler protestolar, lobicilik, hukuki yollar gibi çeşitli stratejileri kullanarak engelli bireylerin herkesle eşit bir şekilde haklar ve özgürlüklerden faydalanabilmesi için mücadele etmiştir. Engelli aktivistler *Biz Olmadan Bizim İçin Asla* sloganıyla faaliyetler gerçekleştirmiştir. Çeşitli ülkelerde farklı zamanlarda ve farklı şekillerde gelişen engelli hakları hareketi Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin imzalanması gibi çeşitli uluslararası kazanımlar elde etmişlerdir. Türkiye’de 2000’li yıllara gelene kadar engelli derneklerinin çeşitli çabaları olmakla birlikte ABD ve İngiltere’dekine benzer aktivist mücadeleler gerçekleşmemiştir. 2000’li yıllarla birlikte Avrupa Birliği’ne uyum süreci ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin imzalanması gibi gelişmeler ile engellilerin hakları konuları gündeme getirmiştir. Kendini aktivist olarak tanımlayan engelli bireyler bu yıllarda hak temelli olarak faaliyet gösteren dernekler kurmaya veya bu derneklerin içinde yer almaya başlamışlar ya da bireysel olarak aktivizm yapmaya başlamışlardır.

Bu araştırmada Türkiye’de engellilik konusunda aktivist olan engelli bireylerin aktivizm deneyimlerinin derinlemesine olarak anlaşılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen bu araştırmada veri toplama tekniği olarak online derinlemesine görüşme kullanılmıştır. Yaşları yirmili yaşlar ile ellili yaşlar arasında değişen toplamda 12 engelli aktivist ile Zoom üzerinden online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde elde edilen veriler MAXQDA programı kullanarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda araştırmanın on iki problem cümlesine ilişkin olarak ulaşılan temalar bulgular kısmında paylaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Engelli Hakları Aktivizmi, Engellilik Aktivizmi, Engelli Hakları Aktivistleri, Engelli Hakları Hareketi

ABSTRACT

ARDAHANLIOĞLU, Begüm. *Disability Rights Activism In Turkey: A Qualitative Study On Disabled Activists*, Master of Science Thesis, Ankara, 2022.

Disabled individuals, who have been subject to discrimination, oppression and exclusion throughout history, first started to organize for their rights in the United States and United Kingdom in the 1960s and 1970s. Disabled activists have struggled to ensure that disabled people can use their rights and freedoms on an equal basis with everyone, using various strategies such as protests, lobbying, and legal remedies. Disabled activists carried out activities with the slogan Nothing About Us Without Us. The disability rights movement, which has developed at different times and in different ways in various countries, has achieved various international achievements such as the signing of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Although there were various efforts of disability associations in Turkey until the 2000s, activist struggles similar to those in the USA and UK did not take place. In the 2000s, developments such as the process of harmonization with the European Union and the signing of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities brought the rights of the disabled to the agenda. Disabled individuals who defined themselves as activists started to establish or take part in rights-based associations in these years or started to act individually.

In this research, it is aimed to understand the activism experiences of disabled individuals who are activists in Turkey in depth. In this research, which was carried out with the qualitative research method, online in-depth interviews were used as the data collection technique. Online in-depth interviews were conducted via Zoom with a total of 12 disabled activists, whose ages range from the twenties to the fifties. The data obtained from the interviews were analyzed using the MAXQDA program. As a result of the analysis, the themes reached regarding the twelve research questions of the research were shared in the findings section.

Keywords

Disability Rights Activism, Disability Activism, Disability Rights Activists, Disability Rights Movement

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKTİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	4
1.1. Araştırmanın Konusu	4
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
1.3. Araştırmanın Problem Cümleleri	7
1.4. Araştırmanın Literatür Taraması ve Tanıtımı.....	8
1.5. Araştırmanın Metodu	14
1.5.1. Araştırmanın Tasarımı.....	14
1.5.2. Veri Toplama Süreci	15
1.5.2.1. Görüşmelere Hazırlık Süreci	16
1.5.2.2. Görüşme Süreci: Online Derinlemesine Görüşmeler.....	17
1.5.2.3. Katılımcılar	21
1.5.3. Araştırmanın Veri Analizi Süreci.....	22
1.5.3.1. Araştırmanın Avantajları Dezavantajları ve Kısıtlılıkları	23
2. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	24
2.1. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi.....	24

2.1.1. Engellilik	24
2.1.2. Engellilik Aktivizmi ve Aktivist Olma.....	27
2.2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	31
2.2.1. Engelliliğin Sosyal Modeli ve İnsan Hakları Modeli.....	31
3. BÖLÜM BATIDA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ HAKLARI AKTİVİZMİNİN SOSYO TARİHSEL ARKA PLANI	35
3.1. ABD ve İngiltere'de Engelli Aktivizminin Gelişimi	38
3.2. Türkiye'de Engelli Aktivizmi ve Engellilik Hareketleri	47
4. BÖLÜM BULGULAR.....	49
4.1. Aktivistlerin Sosyo Demografik Özellikleri	49
4.2. Aktivistlerin Engelliliğe İlişkin Kavramları Tanımlamaları.....	51
4.2.1. Toplum Tarafından Engellenme	51
4.2.2. Kimlik Vurgusu	52
4.2.3. Engelli mi Sakat mı?.....	53
4.2.4. Kullanılan Kavramlara Tepkiler: “ <i>Estağfurullah Diyorlar</i> ”	54
4.2.5. Hak Karşıtı Bir Kavram: Özel Gereksinimli	55
4.2.6. Kullanılan Kavramların Yıllar İçinde Değişimi: “ <i>Kavramlar geliştiğine göre biz de tabii ki beraberinde geliyoruz</i> ”	55
4.3. Aktivistlere Göre Engelli Bireylerin Karşılaştıkları Sorunlar.....	57
4.3.1. Engellilere Yönelik Ayrımcılık: Sağlamcılık.....	57
4.3.2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Engellenmesi.....	59
4.4. Aktivistlerin Aktivizm Tanımları.....	62
4.4.1. Hak Temelli Olma: Engelli Hakları Aktivisti.....	62
4.4.2. Değişim İsteği ve Harekete Geçmek	63
4.4.3. Aktivizm ve Savunuculuk İlişkisi	64
4.5. Aktivistlerin Aktivist Olma Süreci	65
4.5.1. Engelliliğin Kabulü	66

4.5.2. Kişilik Özelliği: Aktivizm Ruhu.....	68
4.5.3. Rol Modellerin Önemi: Aktivistlerle ve Derneklerle Tanışma	69
4.5.4. Aktivistliğe Giden Yol: “Yaşamak İçin Başka Şansım Yoktu”	71
4.6. Aktivistlerin Amaçları	72
4.6.1. Engelliler Lehine Değişim Yaratmak.....	72
4.7. Aktivistlerin Aktivizmde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü	73
4.7.1. Bir Arada Olmanın Gücü: “Tek başına aktivist olman pek bir halta yaramayabiliyor”	73
4.7.2. Aktivist Bir STK’da Yer Almak	74
4.7.3. Yurt Dışı Fırsatı	76
4.8. Aktivistlerin Faaliyetleri ve Kullandıkları Yöntemler.....	76
4.8.1. ‘Sokağa İnmek’: Doğrudan Eylemler	77
4.8.2. Hukuku Kullanmak	78
4.8.3. Politika Yapıcıları İkna Etmek: Lobicilik	79
4.8.4. Farkındalık ve Bilgi Birikimini Arttırmak	80
4.8.5. Kitlelere Ulaşmanın Yolları: İnternet	81
4.8.6. Toplumda Görünür Olmak: “Var oluşun aktivizmdir”	84
4.8.7. Sloganlar: “Eşit Erişilebilir Engelsiz Hayat”	85
4.8.8. Engelliler Günü: Fırsat mı Külfet mi?	87
4.9. Aktivistlerin Faaliyetlerinde Karşılaştıkları Zorluklar	89
4.9.1. Hak Temelli Yaklaşım Karşısında Yardım Temelli Yaklaşım	89
4.9.2. Ülkenin Siyasi Yapısı.....	92
4.9.3. Maddi Sorunlar	93
4.9.4. Fiziksel Eylemlerin Önündeki Engel: Erişilebilirlik Sorunları	94
4.10. Aktivistlere Göre Türkiye Dışındaki Engelli Aktivizmi ve Türkiye’deki Engelli Aktivizmi	95

4.10.1. Türkiye Dışındaki Aktivistler: “Bizden en az otuz yıl ilerideler”.....	95
4.10.2. Aktivism Ruhu: “Biz vahşi kalıyoruz yanlarında”.....	97
4.11. Aktivistler Arasında Dayanışma	98
4.11.1. Farklı Engel Gruplarının Birlikteliği: “Aynı şemsiye altında yer alıyorsak şemsiyemizi birlikte tutmamız gerekiyor”.....	98
4.11.2. Türkiye Dışındaki Engelli Aktivistlerle İlişkiler: Ufuk Açıcı Bir Deneyim.....	100
4.11.3. Kesişimsellik: Farklı Alanlardan Aktivistlerle İlişkiler.....	101
4.12. Aktivistlere Göre Türkiye’de Engelli Hakları Hareketi	103
4.12.1. Türkiye Engelli Hakları Hareketi: Var mı Yok mu?.....	103
4.12.2. Hak Hareketine Hissedilen Aidiyet ve Sahiplenme.....	104
4.12.3. Aktivistler: Hak Hareketinin Temel Taşıyıcıları	105
4.12.4. Engelli Hakları Hareketinde Engelli Olmayan Kişiler	106
4.12.5. Biz Olmadan Bizim İçin Asla.....	108
4.12.6. Hareketin Geleceği: Umut Var mı?.....	109
4.13. Aktivistlerin Pandemi Döneminde Aktivizmi	110
4.13.1. Dijital Alanın Pekiştirilmesi.....	111
4.13.12. Pandemi Gündemi: Yeni Ayrımcılıklar.....	112
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	130
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU.....	149
EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ	151
EK 3: GÖRÜŞME SORULARI.....	152

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri.....	49
---	----

GİRİŞ

1960'lı yıllar, tüm dünyada kitlesel hareketlerin ortaya çıktığı veya bu hareketlerin tohumlarının atıldığı yıllar olmuştur. Tüm dünya bu yıllarda bir değişim ve dönüşüm geçirmeye başlamış ve medeni haklar, kadın, çevre, öğrenci hareketleri ve savaş karşıtı hareketler gibi pek çok konuda toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı bir "protesto dalgası" (Della Porta ve Diani, 2006/2020) dönemi başlamıştır. Shakespeare (2018, s.12) engellilik hareketinin, sırasıyla birbirini izleyen hak hareketlerinin ardından ve onlarla aynı yolu izleyerek, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Britanya gibi gelişmiş ülkelerde ortaya çıktığını belirtmiştir. Dünyada ve ülkelerin kendi içlerinde tek ve ortak bir engelli hakları hareketinin varlığından söz etmek mümkün olmamakla birlikte (Barnartt ve Scotch, 2001; Longmore, 2008; Fleischer ve Zames, 2011; Nielsen, 2012; Pelka, 2012; Carey, Block ve Scotch, 2020) temelde engellilerin hakları için mücadele eden engelli hareketleri ve engelli aktivizmi, engellilere yönelik "baskılara, dışlanmaya, izolasyona, ayrımcılığa uğramaya, ötekileştirilmeye ve marjinalleştirilmeye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır" (Burcu, 2020, s.194).

İlk olarak ABD ve İngiltere'deki engelli aktivistlerle birlikte ortaya çıkan engelli hakları hareketinin Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme gibi uluslararası kazanımları olmuştur. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile "engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek" (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009) amaçlanmıştır.

Engelli aktivistler kendilerine yönelik tüm baskılara karşı gelerek hem kendilerinin hem de diğer engelli bireylerin hakları için dünyanın pek çok yerinde uzun zamandır mücadele etmektedirler. Farklı ülkelerdeki aktivistler ayrımcılık, baskı, dışlanma gibi bağlamlarda ortak deneyimler yaşasalar ve bunlarla mücadele etseler bile her ülkenin kendi iç dinamikleri ile farklı sosyo tarihsel süreçler yaşadıklarını gözden kaçırmamak gerekir.

Türkiye'deki süreç değerlendirildiğinde ABD ve İngiltere'deki engelli aktivistlerin faaliyetleri ve engelli hakları hareketinin gelişiminden farklı bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Türkiye'de 2000'li yıllarla birlikte teknolojinin hızla gelişmeye başlaması ve Avrupa Birliğine uyum süreci gibi faktörler hak temelli bir engelli hareketinin gelişimine ilişkin uygun bir zemin yaratmaya başlamış ve hak temelli olarak çalışan engelli örgütleri sayıca artmaya başlamıştır. Bu örgütlerin içerisinde kendini aktivist olarak tanımlayan ve aktivizm yapan engelli bireyler varlık göstermeye başlamış veya bu örgütlerin kurucuları olmuşlardır.

Literatür incelendiğinde Türkiye'deki engelli aktivistlerin deneyimlerini konu edinen ve bizzat engelli aktivistlerle gerçekleştirilen sosyolojik bir çalışmanın varlığına rastlanılmamıştır. Bununla birlikte sosyolojik bir olgu olan engelliliğin ve engelli aktivist bireylerin deneyimlerinin anlaşılmasının ve aktivistlerin hak mücadelelerinin akademik düzeyde görünür hale gelmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu araştırmada Türkiye'deki engelli aktivistlerin engelli hakları konusundaki aktivizm deneyimleri konu edinilmiş ve bu deneyimlerinin derinlemesine olarak anlaşılması amaçlanmıştır. Bu sebeple nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve Zoom platformu aracılığı ile 12 engelli aktivistle online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde araştırmanın kapsamına yer verilmiştir. Araştırmanın konusu, amacı ve önemi açıklanmış, araştırmanın on iki problem cümlesi belirtilmiş ve araştırmanın literatür taraması ve tanıtımına yer verilmiştir. Sonrasında araştırmanın metodu başlığı ile araştırmanın tasarımı, veri toplama süreci ve veri analiz süreci anlatılmıştır. Veri toplama sürecinde, görüşmelere hazırlık süreci ile online derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği görüşme süreci ve katılımcılar hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın veri analiz süreci anlatıldıktan sonra araştırmanın avantajları, dezavantajları ve kısıtlılıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi belirtilmiştir. Araştırmanın iki temel kavramı olan engellilik ve engellilik aktivizmi kavramları tanımlanmıştır. Araştırmada kuramsal olarak yararlanılan engelliliğin sosyal modeli ve insan hakları modeli açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde batıda ve Türkiye’de engelli aktivizminin gelişimi sosyo-tarihsel bir yaklaşımla betimlenmiştir. Toplumsal hareketler ve yeni toplumsal hareketlerin sosyolojik olarak nasıl ele alındığına dair bir çerçeve çizilmiş ve engelli aktivistlerin faaliyetleri ile engelli hakları hareketini ortaya çıkaran sosyo tarihsel koşullara değinilmiştir. İlk olarak ABD ve İngiltere’deki engelli aktivistlerin aktivizmlerinin gelişimi anlatılmış ve bu ülkelerde gelişen engelli hakları hareketinin uluslararası kazanımlarına değinilmiştir. Sonrasında ise Türkiye’deki engellilik hareketleri ve engelli aktivizminin gelişiminden bahsedilmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde bulgular paylaşılmıştır. Bu bölümde ilk olarak katılımcıların sosyo demografik özellikleri betimlenmiştir. 12 katılımcı ile gerçekleştirilen toplamda 35 görüşmeden elde edilen verilerin araştırmanın on iki problem cümlesine ilişkin olarak analiz edilmesi sonucu ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Her bir problem cümlesi için ulaşılan temalar açıklanmış ve bu temalar görüşmelerle elde edilen katılımcıların ifadelerinden örneklerle desteklenmiştir.

Araştırmanın son bölümü olan sonuç bölümünde araştırmanın bulguları, ilgili literatür ile kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye’deki engelli aktivistlerin engelli hakları aktivizmi alanındaki deneyimleri araştırmanın bulguları üzerinden değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, problem cümleleri, literatür taraması ve tanıtımı ve metoduna yer verilmiştir.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Engelli bireyler tarih boyunca dışlanmaya, baskılara, engellenmelere ve ayrımcılıklara maruz kalmıştır. Barton (1998, aktaran, Burcu, 2006, s.69), engelli bireylerin tarih boyunca çeşitli kültürlerde “tehdit edici”, “yük” ve “aciz” olarak etiketlendiğini belirtmiştir. Böyle bir olumsuz kültürel resimle sosyalizasyon sürecine dahil olan engelli bireylerin, engelli olduklarını kabul etmeleri ve engellilik kimliklerini sahiplenmeleri, engelli olmalarından dolayı uğradıkları ayrımcılıkların farkına varmaları ve bu ayrımcılıklarla mücadele edecek cesareti ve gücü bulmaları oldukça zor bir süreçtir. Hahn’ın da belirttiği gibi "engelli kişiler genellikle, toplumun geri kalanı tarafından en olumsuz şekilde damgalanan kimliklerinin bu yönüne odaklanmak ve onun etrafında politik olarak harekete geçmek konusunda anlaşılır bir şekilde isteksizdirler" (1985, s.310, aktaran, Scotch, 1988, s.162).

1960’lı yıllara gelindiğinde ise dönemin hak mücadelesi ruhu başta ABD ve İngiltere’deki engelli bireyleri de etkilemeye başlamış ve bazı engelli bireyler hem bireysel yaşamlarında karşılaştıkları hem de diğer engelli bireylerin yaşadığı sorunlar karşısında mücadele etmeye başlamışlardır. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde engelli aktivistler tarafından gerçekleştirilen tüm bu mücadelelerin en önemli kazanımlarından biri, engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu yaklaşımının yaygınlaşması ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme gibi uluslararası sözleşmeler ve bu sözleşmelerin etkilediği yerel yasal metinlerde engelli bireylerin haklarının teminat altına alınmaya başlanması olmuştur.

Türkiye’de ise 2000’li yıllardan sonra, engellilik alanında çalışan diğer STK’ların yanı sıra hak temelli olarak çalışan ve engelli bireylerin kendileri tarafından kurulup yürütülen STK’ların sayısının artması engellilerin hak mücadelesinin yeşermeye başladığını göstermektedir. Bu mücadeleyi yürütenler arasında yer alan aktivist olan engelli bireyler, toplumda bireysel veya kolektif olarak

karşılaştıkları sosyal engellenmelerle, baskıyla ve ayrımcılıkla mücadele ederek, “*Biz Olmadan Bizim İçin Asla*” (Nothing About Us Without Us) sloganıyla temsil edilen anlayışla kendi hayatlarını ilgilendiren tüm konularda söz sahibi olmak, kendileri hakkında neyin iyi olduğu konusunda başkalarının “onlar adına” değil kendi haklarında kendileri için karar verici konumunda olmak ve engelli bireyler lehine siyasi ve toplumsal değişim yaratmak amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır. *Biz Olmadan Bizim İçin Asla* engelli hakları hareketinin felsefesi ve tarihini ifade etmektedir (Charlton, 1998, s.3). Türkiye’de ve dünyada aktivistler farklı sosyo-kültürel ve siyasi bağlamlarda farklı deneyimler yaşamakta ve bu da temeldeki mücadelenin çeşitlenmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hem aktivist olan engelli bireylerin sayısındaki artış hem de aktivistlerin gerçekleştirdikleri faaliyetler dikkat çekici olmuştur. Aktivistler bireysel olarak veya STK’ların içinde ve aktivist gruplarda yer alarak protestolar, hukuki başvurular, lobicilik, farkındalık artırma çalışmaları gibi yöntemler aracılığıyla engelli bireylerin haklarının, topluma tam ve eşit katılımlarının sağlanması ve insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerini sağlamak için mücadele etmektedirler.

2020 yılının mart ayından itibaren Türkiye’deki engelli aktivistler, dünyanın geri kalanıyla beraber Covid-19 pandemisini yaşamaktadır. Pandemi ile birlikte toplumdaki gündelik yaşam pratiklerinde değişiklikler yaşandığı açıktır. Bu değişikliklerin aktivistler ve onların aktivist faaliyetleri üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu araştırmada Türkiye’de aktivist olan engelli bireylerin engellilik konusundaki aktivizm deneyimleri konu edilmiştir. Türkiye’deki aktivist olan engelli bireylerin aktivist olma süreçleri, engelli olmayı ve aktivist olmayı nasıl anlamlandırdıkları, aktivist olarak neleri amaçladıkları, STK’larda yer alıyor olmalarının bu süreçte nasıl bir rol oynadığı, aktivist olarak neler yaptıkları ve bunları yaparken karşılaştıkları zorlukların neler olduğu, bu süreçte diğer aktivistlerle aralarındaki dayanışmanın nasıl olduğu, yurt dışındaki aktivistlere kıyasla neleri farklı deneyimledikleri, engelli hakları hareketine ilişkin düşünceleri ve pandemi döneminin aktivizm üzerindeki etkilerinden hareketle

Türkiye’deki engelli aktivistlerin aktivizm deneyimleri bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada Türkiye’de engellilik konusunda aktivist olan engelli bireylerin engellilik aktivizmine ilişkin deneyimlerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu deneyimler aktivist olma sürecini ve aktivist olduktan sonraki süreci kapsamaktadır. Böylece araştırmada Türkiye’de engelli hakları aktivizmi hakkında genellemeye götürmeyecek ancak bizzat aktivizmin içinde yer alan engelli aktivistler üzerinden önemli fikirler vermesi amaçlanmıştır.

Aktivist olan engelli bireylerin engelliliği ve aktivizmi nasıl tanımladıklarının ve anlamlandırdıklarının, aktivist olma süreçlerinde neler yaşadıklarının, amaçlarının ve hedeflerinin neler olduğunun, hangi yöntemleri kullanarak nasıl faaliyetler gerçekleştirdiklerinin ve bu süreçte bir STK’da yer almanın aktivizmle bağlantısını nasıl değerlendirdiklerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Aktivist olarak hangi zorluklarla karşılaştıkları ve engelli bireylerin hangi sorunlarla karşılaştıklarına ilişkin değerlendirmeleri merak edilmektedir. Engelli aktivistlerin diğer aktivistlerle olan dayanışmaları ve Türkiye dışındaki engelli aktivistlere kıyasla neleri farklı deneyimlediklerine ilişkin değerlendirmeleri merak edilmektedir. Aktivistlerin Türkiye’deki engelli hakları hareketinin gelişimi, günümüzdeki seyri ve gelecekteki durumuna ilişkin deneyimlerinin ve değerlendirmelerinin anlaşılması ve son olarak aktivistlerin Covid-19 pandemisinin tüm bu aktivizm sürecinde nasıl rol oynadığına ilişkin değerlendirmelerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Barnartt ve Scotch (2001, s.xi) toplumsal hareketleri konu edinen diğer çalışmalarda engelli hareketinden bahsedilmediğini belirtmişlerdir. Bunun nedeninin engelli hareketlerinin mevcut olmamasından değil, yapılan çalışmalarda görünür olmamasından kaynaklandığı açıktır. Baynton (2013, s.30)’ın ifade ettiği gibi “engellilik, bir kez aramaya başladığınızda tarihin her yerindedir” ve Türkiye’deki engelli aktivistler de bu tarihin bir parçasıdır. Literatür incelendiğinde Türkiye’deki engelli aktivist bireyleri ve engelli hakları aktivizmini temel konusu olarak belirleyen, değerlendiren ve engelli aktivistleri dahil eden

Sosyoloji alanında yapılmış bir çalışmanın varlığına rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın, Türkiye’de sosyolojik perspektifle bu konuları ele alan ilk araştırma olma niteliğini taşıyarak literatürdeki boşluğu doldurmaya katkı sunması umut edilmektedir.

Bu çalışmada engelli bireylerin karşılaştığı sorunların çözümü ve toplumsal değişim için çeşitli şekillerde mücadeleler veren aktivist engelli bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılmış, onların bakış açısından aktivizm süreçlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Akademik düzeyde yapılan çalışmalarda engelliliğin görünürlüğünün ve doğru temsilinin -olumsuz kültürel anlamlar üretmeyen temsiline- sağlanması ve bunun için de engelli bireylerin anlam dünyalarının aktarılması önem taşımaktadır. Bu araştırma ile de “engelliler vardır”ın ve engelli haklarının, engelli aktivistlerin bakış açılarından hareketle vurgulanması önem taşımaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEM CÜMLELERİ

Bu araştırma on iki tane problem cümlesinden oluşmaktadır ve bu problem cümleleri aşağıdaki gibidir:

1. Engelli aktivist bireyler engel durumunu ne tür kavramlarla açıklamaktadırlar ve bu kavramları nasıl tanımlamaktadırlar?
2. Engelli aktivist bireylere göre Türkiye’de engelli bireylerin karşılaştığı sorunlar nelerdir?
3. Engelli aktivist bireyler aktivizmi nasıl tanımlamaktadırlar?
4. Engelli aktivist bireyler aktivist olma süreçlerini nasıl deneyimlemişlerdir?
5. Engelli aktivist bireyler aktivist olarak amaçlarını nasıl açıklamakta ve aktivist olmanın sosyal hedeflerini nasıl betimlemektedirler?
6. Engelli aktivist bireyler aktivist olmada sivil toplum örgütlerinin rolünü nasıl açıklamaktadırlar?
7. Engelli aktivist bireyler ne tür aktivizm yöntemlerini kullanarak hangi aktivist faaliyetlerde bulunmuşlar ve bunları tercih etme nedenlerini nasıl açıklamışlardır?

8. Engelli aktivist bireylerin aktivist faaliyetlerini gerçekleştirirken karşılaştıkları zorluklar nelerdir?
9. Engelli aktivist bireyler Türkiye dışındaki aktivistlere kıyasla nasıl deneyimler yaşamaktadırlar?
- 10.Engelli aktivist bireylerce diğer aktivistler ile aralarındaki dayanışma nasıl görülmektedir?
- 11.Engelli aktivist bireylerin deneyimlerinden hareketle Türkiye’de Engelli Hakları Hareketi’nin süreci ve günümüzdeki seyri nasıl açıklanmaktadır?
- 12.Engelli aktivist bireylere göre pandemi dönemi aktivist hareketlerinde nasıl rol oynamıştır?

1.4. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR TARAMASI VE TANITIMI

Araştırmanın literatür taraması ve tanıtımı uluslararası ve ulusal alanda yapılan araştırmalar üzerinden ele alınmıştır. Engelli aktivizmi ve engellilik hareketleri üzerine araştırmalar sosyoloji, tarih, psikoloji gibi disiplinlerin yanı sıra engellilik çalışmaları (Disability Studies) olarak adlandırılan disiplinler arası bir alanda da karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu araştırmanın literatür taraması ve tanıtımı bölümünde, araştırmanın konusu bağlamında Sosyoloji literatüründe yapılmış araştırmaların genel bir tanıtımı yapılmıştır.

Engellilik hareketleri 1960’lı ve 1970’li yıllarda ilk olarak ABD ve İngiltere’de gelişmeye başlamış ve sosyoloji literatüründe yapılmış olan çalışmalar ağırlıklı olarak bu ülkelerdeki aktivizme yönelmiştir. Uluslararası literatürde Tom Shakespeare ve Mike Oliver gibi aktivist ve engelli akademisyenler, engelli aktivistlerin mücadelelerinin ve engellilik hareketlerinin literatüre kazandırılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Engelli aktivizmini, engellilik hareketlerini ve aktivizmin engelli politikası ile haklar üzerindeki etkisini ve tarihini ele alan aktivist sosyologlar ve sosyologlar tarafından yapılmış İngiltere’ye odaklanan (Oliver, 1990, 1996; Campbell ve Oliver, 1996; Shakespeare, 2018) ve Amerika’ya odaklanan (Baynton, 2013; Christiansen ve Barnartt, 2003; Scotch, 1989, 1984/2001, 2009) önemli çalışmalar vardır. Amerika ve İngiltere’deki aktivistlerin ve engelli hakları hareketinin farkı, Amerika’daki aktivistlerin kampanyaları engellileri topluma kabul ettirmeye ve Amerika’daki sosyal hakların engellileri kapsayacak şekilde gelişmesine

odaklanırken İngiltere’de siyasi özerlik ve demokratik katılımı vurgulayan bir yaklaşımın söz konusu olmasıdır (Shakespeare ve Watson, 2001, s.550). Amerika ve İngiltere dışında uluslararası engellilik hareketini konu edinen (Meyers, 2014) sosyolojik çalışmalar da literatürde yer almaktadır.

Engellilik hareketlerini, ortaya çıkışı ve gelişimiyle birlikte farklı bağlamlarda değerlendiren çalışmalar mevcuttur. Barnes ve Oliver (1995) ve Barnes (2007), İngiltere’deki engellilik hareketini, engellilere yönelik ayrımcılık sorununun giderilmesinin merkezinde ele almış, Beckett (2005) engellilik hareketinin endişeleriyle vatandaşlık teorilerini değerlendirmiş, Sépulchre (2018) İsveç’teki bir blog üzerinden engelli aktivistlerin tam vatandaşlık taleplerini incelemiş, Leiter (2012) aktivist hareketlerin ABD’deki gençler üzerindeki etkisine odaklanmıştır.

Barnes ve Oliver (1995) İngiltere’de engellilere yönelik ayrımcılığın engellenmesi ile ilgili yasanın tam, kapsamlı ve uygulanabilir olsa dahi, engellilere yönelik ayrımcılığın İngiliz toplumunun dokusunda kurumsallaşmış olmasından dolayı, tek başına engellilere yönelik ayrımcılık sorununu çözmeyeceğini ifade etmiştir. Barnes ve Oliver’a (1995) göre, medeni haklar sadece yasalar ile tesis edilebilecek bir şey olmadığı için gereken kapsamlı dönüşüm ancak engelli hareketi ile gerçekleştirilebilir ve Barnes ve Oliver bunu İngiltere’deki engelli hareketinin o zamana kadarki karşılaştığı en büyük zorluklardan biri olarak yorumlamıştır.

Barnes (2007) bir diğer makalesinde de İngiltere’de engellilere yönelik kurumsallaşmış önyargıların ve ayrımcılığın devam ettiğini, engellilere yönelik politikaların ancak engellilik aktivizminin daha da geliştirilmesiyle ve canlı bir engelli hareketinin daha ileri faaliyetleriyle sağlanabileceğini ifade etmiştir. Barnes’in on iki yıl farkla yayımlanan bu iki çalışmasında da (Barnes ve Oliver, 1995; Barnes, 2007) aynı vurguyu yapması dikkat çekicidir.

Beckett (2005), engelliler için olan kuruluşlar ve engelliler tarafından yürütülen kuruluşlardan toplamda altı tanesiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ve/veya odak grup görüşmesi gerçekleştirerek, bu görüşmelerden elde ettiği verilerle Birleşik Krallıktaki engellilik hareketinin endişelerinden

hareketle mevcut vatandaşlık teorilerini gözden geçirmiştir. Buna göre vatandaşlık konusu akademik olarak sınıf, etnik köken, toplumsal cinsiyet gibi bağlamlarda sıklıkla ele alınmaktadır ancak engellilerin “vatandaş” olarak konumu aynı ilgiyle karşılaşmamıştır ve engelliliği dikkate almadan oluşturulan vatandaşlık teorileri bu anlamda çeşitli güçlü yönlerine rağmen eksik kalmaktadır. Beckett’e göre engelliliğin vatandaşlıkla ilgili olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Sépulchre (2018) İsveç’teki Full Participation.Now (Full Delaktighet.Nu) isimli, 2010 İsveç genel seçimlerinden önce engellilik konusunu siyasi bağlamda gündeme getirmek ve insanları engellilik gerçeği hakkında bilgilendirmek amacıyla kurulmuş olan blog üzerinden İsveç’teki engelli aktivizminin güncel taleplerini vatandaşlık bağlamında incelemiştir. Söz konusu blog İsveç’teki tüm engelli aktivizmini temsil etmemekle birlikte engelli politikasına dahil olan çoğu engelli bireyi bir araya getiren bir platform olarak önem taşımaktadır. Blogdaki yazıların analiz edilmesi sonucunda, aktivistler arasında çelişen argümanların bulunmasına rağmen eşitliğe dayalı sosyal adalet açısından tam vatandaşlık için ortak bir talebi paylaşmakta oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Leiter (2012) elli iki engelli genç ve ebeveynleriyle görüşmeler yaptığı çalışmasında, ABD’deki engelli gençlere yönelik fırsatlar ve mevcut politikalar bakımından bir değerlendirme yaparak ABD’deki engelli hakları hareketine gençlik odaklı bir bakış getirmiştir. Leiter (2012, s.16)’e göre engelli hakları hareketinin üç dalgası vardır: birincisi engelli çocukların ebeveynleri tarafından, ikincisi fiziksel engelli yetişkinler tarafından organize edilmiştir, üçüncüsü ise ebeveynler, çeşitli engelleri olan yetişkinler ve engelli bireylerle çalışan profesyonellerin, politika değişikliklerini savunmak için iş birliği yapmalarıyla oluşan koalisyonları içermektedir.

Literatürde engelli aktivistlerin eylemleri ele alınırken protesto gibi doğrudan eylemlere odaklanıldığı görülmektedir (Barnartt ve Scotch, 2001; Barnartt, Scotch ve Schriener, 2001; Christiansen ve Barnartt 2003; Barnartt, 2014). Barnartt, Scotch ve Schriener (2001) seçim politikalarına katılım ve engellilerin toplumsal hareketleri -özellikle ABD’deki 1970-1999 yılları arasındaki protestolar- üzerine odaklanarak engellilerin politik hareketlerini ele almışlardır.

Engellilerin siyasi faaliyetleri ikinci dünya savaşından sonraki dönemde ve ağırlıklı olarak 1970’li yıllardan itibaren yaygın hale gelmiştir. Aynı yıl yayımlanan bir diğer araştırmalarında Barnartt ve Scotch (2001) 1970’ten 1999’a ABD’deki engelli protestolarıyla ilgili yaptıkları çalışmalarında, gazeteler, kitaplar, süreli yayınlar, internet gibi çeşitli kaynaklardan 646 protesto hakkında veri toplamışlar ve bu verileri nicel yöntem ile analiz etmişlerdir.

Barnartt (2014) Arap Baharı’nın bir parçası olan 2010-2011’de Mısır’daki demokrasi yanlısı protestoları (pro-Democracy protests) ile eş zamanlı olarak meydana gelen engelli protestoları arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Barnartt demokrasi yanlısı protestolardan engellilik protestolarına bir yayılma olabileceğini ifade etmiştir ancak bunu kanıtlayacak bir veri sunamaz ve daha fazla araştırma gereken bir hipotez olarak öne sürer.

Engellilik hareketleri ve aktivizmi içinde aktivist hareketlerin özel bir türüne odaklanan çalışmalar vardır. Örneğın Barnes ve Mercer (2001) engellilik sanatları hareketine, Bloustine ve Wood (2016) dijital aktivizme, Carey, Block ve Scoth (2020) engellik hareketi içinde ebeveyn hareketine odaklanmışlardır.

Barnes ve Mercer (2001) engellilik siyasetinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan engellilik sanatları hareketini (disability art movement) ele almışlardır. Burada “engellilerin sanat yapması” ile “engellilik sanatları” arasında önemli bir ayrım vardır. “Engellilik sanatları” engelli kimliği ve kültürüyle doğrudan ilişkili politik bir alanı işaret etmektedir.

Bloustine ve Wood (2016), Second Life isimli video oyununda engelli oyuncuların gerçek hayattaki varlıklarından farklı karakterler yaratma imkanları olmasına rağmen “avatar” seçiminde engellilik hallerini yansıtmalarını ve oyunda engelli grupları kurlmalarını aktivizm beyanı olarak değerlendirmiştir.

Carey, Block ve Scoth (2020), “zihinsel engellilik ve ebeveyn aktivizmi”, “psikiyatrik tanı, engellilik ve ebeveyn aktivizmi”, “otistik kimlik ve ebeveyn aktivizmi”, “fiziksel engelliler ve ebeveyn aktivizmi” gibi başlıklarla ve engellilik aktivizminin içinde ebeveynlerin ve ebeveynler tarafından yönetilen organizasyonların konumu gibi konular üzerinden ebeveyn aktivizmi ve ebeveyn hareketi konusunu ele almışlardır.

Scotch (1988) engellilerin bir toplumsal hareket oluştururken karşılaştıkları engeller ve bu engellerin nasıl aşıldığını tartışmıştır. Scotch'a (1988) göre, engelli bireylerin toplu siyasi eylemlerinin önünde coğrafi ve sosyal olarak dağınık olmaları gibi engeller bulunmaktadır. Engelliler dışında ırk ve etnik azınlıklar gibi gruplar gibi pek çok grup kendi alt kültürlerini geliştirirken çoğunlukla bu engelliler için geçerli olmamıştır. Eğitim ve istihdam gibi konularda karşılaşılan engeller, engelli bir bireyin eğer bir kurum içinde yer almıyorsa çoğunlukla bütün çevresinin ve zamanını geçirdiği kişilerin engelli olmayan kişilerden oluşması, engelli bireylerle etkileşime giriyor olsa bile ortak bir sosyal statünün karşılıklı olarak tanınmasını engelleyecek farklı engellilik hallerine sahip olmaları ve engelliliğin çoğu insan için kişiselleştirilmiş bir deneyim olması gibi durumların da etkili olmasıyla birlikte engelli nüfusun büyük çoğunluğu sosyal ve politik olarak izole edilmiştir. 1960'lı yıllarla birlikte engelli aktivistlerin engelliliğin yeniden tanımlanmasını teşvik etmeleri ve engelli bireylerin siyasi örgütler kurmaya başlamaları ile bir toplumsal hareketin çıkması mümkün olmuştur.

Engellilik hareketlerinin bir yeni toplumsal hareket olup olmadığı konusu literatürde tartışılmıştır. Oliver ve Zarb (1989), Oliver (1990), Shakespeare (1993), Campbell ve Oliver (1996) ve Oliver (1997) gibi aktivist sosyologlar engellilik hareketini bir yeni toplumsal hareket olarak ele almıştır.

Campbell ve Oliver (1996, s.22), engellilerin yaşam kalitesini iyileştirmek ve topluma tam katılımını teşvik etmek şeklinde değişimi amaçlayan ve engelli bireyler tarafından kontrol edilen ve yönetilen engelli örgütlerinin oluşumunun bir hareket oluşturduğunu ve bu örgütlerin yeni toplumsal hareketin özelliklerini sergilediğini ifade etmişlerdir. Diğer yeni toplumsal hareketlerin haklarından mahrum bırakılmış gruplarına bir ses sunması gibi engelli hareketi de engelli bireylere daha önce hiç sahip olmadıkları bir şeyi, demokratik ve politik bir sesi sunmaya başladığı için yeni bir toplumsal harekettir (Campbell ve Oliver 1996, s.23).

Beckett (2006/2011) ise kimlik ve kültür üzerinden bir değerlendirme yaparak hareketin yeni toplumsal hareket özelliklerini taşımadığını öne sürmektedir. Beckett (2006/2011, s.421) ayrıca Shakespeare ve Oliver gibi aktivist

akademisyenlerin ve engelli hareketinin önemli aktörlerinin, engelli hareketini yeni toplumsal hareket olarak tanımlayarak “harekete bir itki verme” gibi bir sebeplerinin de olduğunu ve bunu anlaşılabilir bulduğunu vurgulamaktadır.

Ulusal literatüre bakıldığında Türkiye’de özellikle 1990’lı yılların sonundan itibaren engellilik konusunun sosyolojinin bilgi birikimiyle kavramsal, kuramsal ve metodolojik çerçevede ele alınmaya başlandığı ve *engellilik sosyolojisi* olarak adlandırılan alanın oluştuğu görülmektedir. Engellilik sosyolojisi alanındaki çalışmalar 2000’li yılların başından itibaren artarak günümüzde devam etmektedir. Ulusal çalışmalarda engellilik konusunu sosyolojik perspektiften ele alan çalışmaların içerisinde aktivist engelli bireyleri odak alarak konu edinen ve doğrudan aktörlerin araştırmaya dahil edildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla birlikte engellilerin hareketlerine yer veren çalışmaların olduğu görülmüştür (Burcu, 2020; Bezmez, Yardımcı ve Şentürk, 2011; Yardımcı, 2015).

Türkiye’de Engellilik Sosyolojisi alanının gelişmesinde öncü olan ve bu alanda çok sayıda çalışması olan Burcu (2020) Engellilik Sosyolojisi kitabında ve kitabın içinde özellikle “Hak Temelli Yaklaşım ve Engelli Hakları Hareketi: Dünya ve Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme” başlığı altında engelli hakları hareketinin genel amaçlarını, 1960’lı yıllarda İngiltere ve Amerika’da gelişen ve sosyo-politik bir mücadelede bulunan hareketin benimsediği hak temelli bakış açısını, Sosyolojinin hem hareketin ortaya çıkışında hem de son dönemlerde yapılan araştırmalara sağladığı bakış açısının önemini ortaya koymaktadır. Burcu (2020)’ya göre Türkiye’de ise ABD ve İngiltere’dekine benzer sistemli mücadeleleri içeren ve ses getiren bir hareket henüz gelişmemiştir.

Bezmez, Yardımcı ve Şentürk (2011) TÜBİTAK destekli projelerinde “Toplumsal Hareketler ve Sakatlık” isimli bir kısma yer vererek engellilik hareketinin ve dolayısıyla aktivistlerin en temel mücadele alanlarından biri olan erişilebilirlik konusunu kent hakkı bağlamında değerlendirmişlerdir. Engellilik hareketleri konusunda öncü olan ABD ve İngiltere’deki engellilerin eylemlilikleri, erişilebilirlik konusunda önemli kazanımların elde edilmesini sağlamıştır.

Yardımcı (2015b) Sakatlık ve Siyaset isimli makalesinde Türkiye’de merkezi otoritenin gücü, sosyal politikaların yardım temelli olarak şekillenmesi, STK’ların yardım temelli ve hükümete yakın olması, bağımsız yaşam algısının henüz gelişmemesi gibi sebeplerle Türkiye’de engellilerin hakları ve engelli hareketleri bakımından ABD ve İngiltere gibi ülkelere göre farklı bir durum olduğunu belirtmiştir.

1.5. ARAŞTIRMANIN METODU

1.5.1. Araştırmanın Tasarımı

Araştırmada kullanılan yöntem, Burcu Sağlam’ın (2018) belirttiği gibi “hangi paradigmanın, hangi araştırma stratejisinin, hangi veri toplama tekniğinin ve hangi veri analiz tekniğinin kullanılacağını belirler” (s.115). Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak engelli hakları konusunda aktivist olan engelli bireylerin birer aktivist olarak sosyal dünyaları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Nitel araştırma yöntemi karmaşık, değişken, birçok yöntem ve araştırma uygulamalarının olduğu bir alan olması bakımından “devasa bir çeşitliliği kapsayan şemsiye bir terimdir” (Punch, 2005/2016, s.132). Creswell (2016/2019) nitel araştırmanın doğasını ele alırken “katılımcıların düşüncelerini sunmak”, “verileri toplamak için gerçek ortamına gitmek”, “sürecin nasıl geliştiğine bakmak”, “az sayıdaki insana veya küçük kümelerle odaklanmak”, “gelişmeye ve değişmeye açık bir şekilde keşif yapmak”, “karma bir anlayış geliştirmek”, “ötekileştirilmiş grupların kısılmış seslerini yükseltmek”, “olguya ilgili farklı bakış açıları ya da görüşler oluşturmak”, “olguya ilgili farklı görüşleri karşılaştırmak”, “hassas konuları çalışmak” ve “ön yargılarımız ve deneyimlerimiz üzerine düşünmek” (s.6-8) şeklinde on bir temel unsurunun olduğunu belirtmiştir. Bu unsurlar bakımından değerlendirildiğinde nitel araştırma yöntemi bu araştırma için en iyi tercihi oluşturmaktadır.

Nitel araştırmanın en önemli ve ayırıcı özelliklerinden biri döngüsel olmasıdır. Araştırmada veri toplama, veri analizi, araştırma sorularına yeni sorular ekleme veya bunları düzenleme, teori oluşturma ve teoriyi değiştirme gibi süreçler

neredeyse aynı anda gerçekleşir (Maxwell, 2013/2018, s.2). Bu araştırma yürütülürken görüşmelerin başladığı andan itibaren veri analizi süreci de başlamıştır. Veri analizinde eksik görülen yerler fark edildiğinde veya yeni sorunsallar ortaya çıktığında katılımcılarla tekrar görüşmeler yapılarak bunlar tamamlanmıştır. Analizler sırasında kodların eklenmesi, çıkarılması, kodlamaya en baştan yeniden başlamak gibi süreçlerle karşılaşmıştır. Veriler toplanırken yeni problem cümlesi de keşfedilmiştir. Veri toplama sürecinde katılımcıların tamamının Türkiye dışındaki aktivistlerle çeşitli düzeyde ilişkiler geliştirdiği, on bir katılımcının farklı sıklıklarla yurt dışında buldukları ve oralarda edindikleri deneyimlerin kendi aktivistliklerini anlamlandırmalarında etkili olduğu fark edilince “Engelli aktivist bireyler Türkiye dışındaki aktivistlere kıyasla nasıl deneyimler yaşamaktadırlar?” problem cümlesi eklenmiş ve katılımcılara bu problem cümlesine yönelik olarak yeni sorular yöneltilmiştir. Problem cümlesi araştırmanın konusu ve amacına dahil edilmiştir.

1.5.2. Veri Toplama Süreci

Nitel araştırma yöntemi benimsenerek gerçekleştirilen bu çalışmada veri toplama tekniği olarak online derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Araştırmanın konusu, katılımcıların özellikleri ve bunlara ek olarak toplumsal şartlar dikkate alındığında bu araştırmanın gerçekleştirilmesi için en uygun veri toplama tekniği online derinlemesine görüşmeler olarak belirlenmiştir.

Derinlemesine görüşme tekniğinin tercih edilmesi nasıl bir araştırma yapılmak istenildiğiyle alakalıdır. Kümbetoğlu (2017)'nin ifade ettiği üzere:

“Az sayıda kişiden çok detaylı bilgi oluşturulmak istendiğinde; araştırma sorununa ilişkin yüzeysel bilgiden çok, sorun alanındaki kişilerin görüş, düşünce, fikir, bakış açısı, ve deneyimlerinin daha önemli olduğu düşünüldüğünde; araştırma projesinin belirli gereksinimleri doğrultusunda, belirli tipteki verilere ihtiyaç duyulduğunda, sosyal gerçekliğin kavranmasında anlam ve yorumlamanın önemine inanıldığında; derinlemesine görüşme tekniği ile duygu, deneyim, yaşanmışlık temelindeki verilerin daha ayrıntılı alınabileceğine inanıldığında; çok hassas konulardaki verileri ortaya koymak gerektiğinde görüşme tekniğini kullanmak yararlıdır” (s.82).

Nitel araştırmalarda görüşmeler geleneksel olarak yüz yüze görüşmeler, telefon aracılığı ile görüşme, odak grup görüşmesi ya da e-posta görüşmeleri (Creswell ve Creswell, 2021, s.188) şeklinde gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda ise nitel araştırmaların, online görüşmeler dahil olmak üzere, online veri toplama araçları

kullanılarak gerçekleştirilmesinde artış olmuştur (Salmon, 2015). Sesli ve görüntülü şekilde online görüşmeler yapmaya imkân veren platformların artması ve bu dijital platformların kullanımları bakımından çeşitli avantajlar sunmaları, nitel görüşmeler yapan araştırmacılara yeni fırsatlar yaratmıştır. Teknolojideki gelişmelerle birlikte araştırmalarda kullanılan online yöntemler, yöneltilen tüm eleştirilere ve fikir ayrılıklarına rağmen, yüz yüze yöntemlerle eşit derecede geçerli ve meşru hale gelmiştir (Howlett, 2021, s.4). Araştırmacılar video konferans yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarını yıllardır gerçekleştirmektedirler (Hanna 2012; Deakin ve Wakefield 2014; Janghorban, Roudsari ve Taghipour 2014). Bununla birlikte Covid-19 pandemisi ile birlikte video konferans programları aracılığıyla gerçekleştirilen online derinlemesine görüşmelerde bir artış gerçekleşmiştir. Covid-19 pandemisi ile birlikte okullarda derslerin, iş yerlerinde toplantıların ve hatta kişisel görüşmelerin bile online platformlardan gerçekleştirilmeye yönelmesi şeklinde hızlı bir dönüşümün yaşanmasıyla birlikte bu platformlar akademik araştırmalarda da sıklıkla kullanılır hale gelmiştir (Archibald vd. 2019; Lourenco ve Tasimi 2020; Wiederhold 2020; Gray vd. 2020; Bailenson, 2021; Su ve Ceci, 2021; Howlett, 2021; Reñosa vd. 2021).

1.5.2.1. Görüşmelere Hazırlık Süreci

Bu araştırmada, araştırmanın ana stratejisi olan online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmeden önceki süreçte, katılımcılar sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları, çeşitli internet siteleri üzerinden yaptıkları güncel paylaşımlar ve online olarak yaptıkları sunumlar, eğitimler vb. üzerinden gözlemlenmiştir.

Bir Instagram hesabı ve bir Twitter hesabı açılarak bu hesaplardan Türkiye'deki ve dünyadaki engelli aktivistlerin hesapları başta olmak üzere engellilik alanında çalışan kişilerin, engelli bireylerin ve engelli bireylerin ailelerinin hesapları takip edilmiştir. Bu süreç boyunca aktivistlerin online olarak gerçekleştirdikleri bütün paylaşımlar aktif olarak takip edilmiştir. Neler paylaştıkları, gündemlerinin neler olduğu, hangi sorunları dile getirdikleri gibi tüm paylaşımları günlük olarak takip edilmiştir. Katılımcıların kişisel ve eğer kullanıyorlarsa dahil oldukları STK'larının sosyal medya hesapları, online olarak katıldıkları webinarlar, bu webinarlarda hangi konuları sundukları, webinarlara katılan kişilerle nasıl bir etkileşim

gerçekleştirdikleri, takipçi kitleleri, Youtube ve Instagram yayınları, sıradan ve engellilere özel günlerde nasıl paylaşımlar yaptıkları, nasıl bir dil kullandıkları, varsa internet sitelerinde ve online dergilerde hangi konularda yazılar yazdıkları gibi çok geniş bir çerçevede katılımcıların paylaşımları takip edilmiştir. Araştırmanın bu aşamasında dijital gözlem yoluyla toplanan bu veriler, daha sonra katılımcılarla yapılan görüşmelerde toplanan verilerin tutarlı ve geçerli olduklarının teyit edilmesini sağlamıştır.

1.5.2.2. Görüşme Süreci: Online Derinlemesine Görüşmeler

Bu araştırmanın kurum onayı Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 27 Nisan 2021 tarihinde verilmiştir. Katılımcılarla Haziran 2021-Ekim 2021 tarihleri arasında online derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular ve görüşmeler sırasında ortaya çıkan yeni sorular sorulmuştur.

Daha önce verdiği telefon numarası üzerinden haberleşilmiş olan bir katılımcı haricinde diğer tüm katılımcılarla mail yoluyla iletişime geçilmiştir. Kişilere araştırmaya katılmaları için ısrar edilmemiş, katılımın gönüllülük esasında olduğu vurgulanmıştır. Katılımcılara gönderilen maillere çoğunlukla aynı gün veya üç gün içerisinde geri dönüş alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden bir kişi daha sonra gönderilen maillere cevap vermemiş, kendisiyle tekrar iletişim kurulamamıştır. Üç kişiye gönderilen maillere ise hiç cevap alınamamış, bu kişilere kendilerini tanıyan başka kişiler aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmış fakat sonuç olarak iletişime geçilememiştir. Tüm bunların neticesinde 12 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılarla ilk iletişime geçilen andan itibaren araştırma boyunca tamamen şeffaf bir süreç izlenmiştir. Araştırma hakkındaki bilgiler açık olarak hem gönüllü katılım formunda hem de sözlü olarak katılımcılarla paylaşılmış, katılımcıların onamları alınmıştır. Yapılan görüşmelerin başında, görüşme dinamiklerine göre birden fazla görüşme yapılabileceği bilgisi katılımcılarla paylaşılmış ve bu konuda görüşleri ve izinleri alınmıştır. Yapılan her bir görüşmenin başında kayıt başlatılmadan önce ses ve görüntü kaydının alınmasına dair katılımcıların izinleri alınmış, kayıt başlatıldıktan sonra kayıt alınmasına ilişkin onamları sesli

olarak tekrarlatılmıştır. Görüşmelerde alınan ses ve görüntü kayıtları sadece araştırmacı tarafından muhafaza edilmiş, görüşme kayıtlarının deşifrelerinin tamamı araştırmacı tarafından yapılmış ve üçüncü kişilerle paylaşılmamıştır.

Gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde toplanan verilerden araştırmacının problem cümleleri bağlamında doyuma ulaşmaya bağlı olarak, bir katılımcı hariç diğer tüm katılımcılarla en az iki görüşme gerçekleştirilmiştir. Birden fazla görüşme yapmak soruların derinlemesine sorulmasını, daha önce sorulan bir soruya alınan cevabın farklı şekillerde teyit edilerek tutarlılığın sağlanmasını ve katılımcılarla daha derin ilişkiler geliştirmesini sağlamıştır. Tek bir görüşme yapılan katılımcı ile yapılan görüşmede de yine görüşmenin farklı yerlerinde sorulan sorularla tutarlılık sağlanmıştır.

Görüşmeler online olarak sesli ve/veya görüntülü görüşme gerçekleştirilmesi imkânı sunan Zoom platformu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Zoom'un sağladığı kayıt alabilme, ses ve görüntünün kapatılabilmesi, üyelik gerektirmemesi, telefon, bilgisayar, tablet gibi farklı cihazlardan kullanılabilmesi gibi avantajlar ve katılımcıların tamamının bu platforma olan aşinalığı bu tercihin sebeplerinden olmuştur. Katılımcılar aktivist olmaları sebebiyle çeşitli yerlerde sunumlar ve konuşmalar yapmakta, eğitimler vermekte ve pandemi döneminde bunlar özellikle online ortamlarda gerçekleşmektedir. Görüşmelere başlanmadan önceki süreçte, on iki katılımcının her birinin en az bir kere Zoom toplantısı yapmış olduğu gözlemlenmiş ve ayrıca araştırmacı her bir katılımcının Zoom toplantısına en az bir kere dahil olmuştur. Böylelikle katılımcıların tamamının bu platformu kullanmayı bildikleri ve tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla görüşmelere hazırlık sürecinde edinilen bu bilgi fayda sağlamıştır. Katılımcılarla iletişime geçtikten sonra bu araştırmacının görüşmelerinin Zoom üzerinden yapılması önerilmiş ve farklı bir tercih belirten kimse olmamış, tüm katılımcılar bunu kabul etmiştir.

Görüşme günü ve saati belirlenirken katılımcıların kendilerini bu konuda rahat ve özgür hissetmeleri ve böylece görüşme için kendilerini en iyi şekilde ifade edebilecekleri zamanı kendilerinin belirlemesi amaçlanmıştır. Görüşmelerin online olarak gerçekleştirilmiş olması bu konuda hem katılımcılara hem de araştırmacıya önemli bir esneklik sağlamıştır. Görüşmeler sabah, öğlen ve

akşam saatlerinde dolayısıyla katılımcıların tercihi göre günün herhangi bir saatinde gerçekleştirilmiştir. Akşam iş çıkışı saatleri katılımcılar tarafından en çok tercih edilen görüşme saatleri olmuştur. Katılımcılar evlerinden, iş yerlerinden ve hatta yolculuk sırasında görüşmelere katılmışlardır. Bir katılımcı, bir görüşmeyi, işe giderken bir arabanın arka koltuğunda oturduğu sırada, bir diğer görüşmeyi ise şehirler arası yolculuk yaptığı sırada araba kullanırken gerçekleştirmeyi istemiştir. İkinci durumda katılımcının araba kullanırken görüşme yapmasının güvenli olup olmayacağı birden fazla kez katılımcıya teyit ettirilmiş ve katılımcı telefon tutucu kullanarak görüşmeyi gerçekleştirmiştir. Bir başka katılımcı ise bir görüşme sırasında evde yürüyüş yaptığını ve bu sayede rahat bir görüşme geçirdiğini belirtmiştir.

Görüşme süreleri belirlenirken tüm görüşmenin bilgisayar ekranına bakılarak yapılıyor olması ve bazı katılımcıların sağlık durumları dikkate alınmış ve ilk görüşmelerden de edinilen deneyimlerle en uzun bir buçuk saat olacak şekilde yapılan görüşmelerin verimli olduğu deneyimlenmiştir. Her görüşmenin başında katılımcılara bu görüşme için ne kadar vakit ayırmak istedikleri sorulmuş ve bu isteklere riayet edilmiştir. Tüm bunların neticesinde 12 katılımcı ile toplamda 35 görüşme gerçekleştirilmiş, görüşmelerden en uzununu 1 saat 49 dakika, en kısası 17 dakika sürmüştür. Her görüşmenin süresi, ilgili katılımcı ile yapılan görüşmenin dinamiği bakımından değerlendirildiğinde kendi içinde tutarlıdır. Katılımcılarla görüşme öncesi ve sonrasında kısa veya uzun sohbetler gerçekleştirilmiştir. Bu kısımlar çoğunlukla kayıt altına alınmamıştır. Yapılan bu sohbetler araştırmacının en değerli parçalarından birini oluşturmuştur. Bu konuşmalarda katılımcılarla araştırmacı birbirini daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

Araştırmacı araştırmaya başlamadan önce Türk İşaret Dili dersleri almaya başlamıştır. Araştırmacının Türk İşaret Dili öğrenmeye başlamış olması, ortak bir İşaret Dili etrafında paylaşılan değerleri ifade eden Sağır kültürünü (Padden ve Ramsey, 1993, s.97) tanımasını sağlayarak işitme engelli katılımcılarla ilişkilerini kolaylaştırmış ve ayrıca aktivist olan işitme engelli katılımcıların bulunması da yine işaret dili öğrenme süreci ile birlikte mümkün olmuştur. Bununla birlikte araştırmacının iki işitme engelli katılımcısının ana dilleri Türk

İşaret Dili olmakla birlikte her ikisi de Türkçe bilmekte ve sözel iletişim gerçekleştirilebilmektedir. Bu sebeple görüşmeler sözel olarak gerçekleştirilmiş ve Zoom uygulamasının “Chat” kısmından da sorular yazılı olarak paylaşılarak soruların tam olarak iletilmesi sağlanmıştır. Chat kısmından soruların sözlü ifadeye ek olarak yazılı şekilde iletilmesi otizmlili katılımcı ile yapılan görüşmelerde de kullanılmıştır. Katılımcı soruları cevaplarırken ekranda ayrıca yazılı olarak görmesinin faydalı olacağını bildirerek, böyle bir talepte bulunmuştur.

Bir katılımcı araştırmaya katılmayı kabul ederken, görüşmeler tamamlandıktan sonra görüşmelerin transkriptlerini okumak istediğini ve bunlar üzerinde değiştirmeler yapabileceğini belirtmiştir. Katılımcıya tüm bunların yapılabileceği bilgisi gönüllü katılım formu ile ve sözlü olarak temin edilmiştir. Katılımcı ile yapılan görüşmeler ve sonrasında araştırmacı tarafından bu görüşmelerin deşifreleri tamamlandıktan sonra katılımcı ile Zoom üzerinden yeni bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede Zoom’un ekran paylaşma özelliğinden de yararlanılarak tüm metin katılımcı tarafından okunmuş, katılımcının çeşitli sebeplerle paylaşılmasını istemediği bilgiler kendisi tarafından belirtilmiş ve bu bilgiler çıkarılmıştır.

Veriler doygunluğa ulaştığında, Charmaz’ın (2006, s.113) ifade ettiği şekliyle yeni veriler toplanırken artık yeni teorik içgörüler yaratmaz veya özellikler ortaya çıkarmaz hale geldiğinde, veri toplama süreci tamamlanmıştır. Yapılan görüşmeler problem cümleleri bağlamında doyum sağladığında bütün katılımcılara bu araştırmanın görüşmelerinin Zoom üzerinden online olarak yürütülmesi hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Katılımcılar bununla ilgili bir sorun yaşamadıklarını, görüşmelerin olumlu ilerlediğini söylemişlerdir. Katılımcıların çoğu görüşmeler online olarak yapılmasaydı araştırmaya katılmayacaklarını veya görüşmeler için bu kadar süre ayıramayacaklarını belirtmişlerdir.

Creswell (2017, s.98)’in ifade ettiği üzere, görüşmeler gerçekleştirilirken katılımcıların samimiyetle söyledikleri fakat gizli kalması gereken bilgiler olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Bu sebeple yapılan görüşmelerin sonunda katılımcılara, görüşmelerde paylaştıklarından çıkarılmasını veya

düzenlenmesini istedikleri bilgilerin olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılar tarafından dile getirilmemiş olsa bile araştırmacı tarafından görüşme transkriptlerini okurken belirlenmiş olan bazı kısımlar, ilgili katılımcılarla paylaşarak katılımcıların bu kısımların araştırmada kullanılmasına ilişkin izinleri tekrar teyit edilmiştir.

1.5.2.3. Katılımcılar

Bu araştırmanın amaçlı örnekleme, engelli hakları alanında aktivist olan ve kendini aktivist olarak tanımlayan engelli bireyler olarak belirlenmiştir. Katılımcıların kendilerini aktivist olarak tanımlayıp tanımlamadıkları ise, sosyal medya hesapları, katıldıkları seminerler, yaptıkları sunumlar, yazıları vb. takip edilerek teyit edilmiştir. Kişilerle iletişime geçtikten sonra aktivist olup olmadıkları sorularak bu bilgi kesinleştirilmiştir. Mümkün olan tüm engellilik durumuna sahip aktivistlerin bu çalışmada yer alması amaçlanmış ve dolayısıyla öncelikli olarak farklı engel gruplarından aktivistlerle iletişime geçilmiştir. Araştırmada etik ilkeler çerçevesinde katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamış ve katılımcıların her birine K1, K2, K3, ... K12 şeklinde kod isimler verilmiştir.

Bu araştırmada aktivizm yapıyor olmak ile aktivist olmak arasında bir ayrıma gidilmiştir. Bobel (2007)'in makalesinde tartıştığı üzere bazı kişiler "aktivizm yapıyor" oldukları halde çeşitli sebeplerle kendilerini aktivist olarak tanımlamamaktadır. Dolayısıyla Bobel (2007)'in "aktivizm yapmak" ve "aktivist olmak" şeklinde isimlendirdiği fark ortaya çıkmaktadır. "Engellilik konusunda aktivizm yapan kişiler" değil "engellilik konusunda aktivizm yapan ve kendini aktivist olarak tanımlayan kişiler" bu araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Engellilik konusunda aktivizm yapan, aktivist eylemlerde bulunan kişiler kendilerini aktivist olarak tanımlamıyor olabilirler. Neden bazı kişilerin kendilerini aktivist olarak tanımladıkları diğerlerinin ise tanımlamadıkları bu araştırmanın konusu olmamakla birlikte burada aktivizm yapmak ile aktivist olmak arasında ayrıma gidilmesinin sebebi, kendini aktivist olarak tanımlayan engelli bireylerin aktivizme ilişkin deneyimlerinin derinlemesine anlaşılması istenmesidir.

1.5.3. Araştırmanın Veri Analizi Süreci

Bu araştırmada veri toplama sürecinden analiz sürecinin sonuna kadar MAXQDA programı kullanılmıştır. Programın sağladığı olanaklar (Kuckartz ve Radiker, 2019), kullanım kolaylığı ve esneklik, araştırmacının programa olan aşinalığı ve diğer bilgisayar destekli nitel araştırma programlarına kıyasla maddi olarak daha ulaşılabilir bulunması sebepleriyle bu araştırmada MAXQDA programının MAXQDA PLUS 2020 versiyonu kullanılmıştır. Araştırmada ilk görüşmenin yapıldığı günden itibaren araştırma tamamlanana kadar tüm analiz süreci bu programda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin ses kayıtlarının deşifresi bu programda yapılmış ve oluşturulan transkriptlerin analizi yine programda gerçekleştirilmiştir. Programın “memo” özelliği ile her bir görüşme gerçekleştirildikten sonra o görüşmeye ilişkin notlar yazılmış, transkriptlerde gerekli görülen yerlere notlar yazılmış ve kodlama işlemi yapılırken kodlara ilişkin açıklamalar yazılmıştır. Programın “günlük” özelliği ile araştırma ile ilgili olarak araştırmacının aklına gelen her şey (araştırmanın ilerleyişine ilişkin duygular, kaynaklar, analize ilişkin yorumlar vb.) tarih ve saat bilgisi ile birlikte kaydedilmiştir. Analiz aşamasında eklemeler ve çıkarmalar yapabilmek, her gün yedekleme özelliği sayesinde bir kodlama sürecini tamamen silip önceki gün kalınan yerden devam edebilmek gibi nitel araştırmanın döngüsellliğini destekleyici şekilde kullanım sağlamıştır.

Araştırmada 12 katılımcı ile gerçekleştirilen 35 görüşmede toplamda 35 saat 41 dakika 39 salise kayıt alınmış ve bu kayıtların tamamı deşifre edilmiştir. Deşifreler araştırmacı tarafından MAXQDA programında elle yazılarak yapılmıştır. Ses kayıtlarının deşifre edilmesi süreci araştırmanın en zorlayıcı kısımlarından biri olmuştur. Ses kayıtlarının deşifreleri tamamlandıktan sonra oluşturulan transkriptler defalarca okunmuş, transkriptlerin okunmaya başlanmasıyla birlikte kodlama süreci de başlamıştır. Araştırmada kullanılan kodlar birer “etikettir, isimdir veya nitelendirmedir ve bu nedenle kodlama, veri gruplarına etiketlerin, isimlerin veya nitelendirmelerin verilmesi işlemidir” (Punch, 2016, s.194). Saldaña (2019) kendi çalışmasında 33 farklı kodlama yöntemine yer vermiştir. Buradan hareketle anlaşılmaktadır ki nitel araştırmada kodlama yapmanın tek bir yolu yoktur, farklı araştırmacılar farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu araştırmada ise Strauss ve Corbin’in (1998) yaklaşımlarından

faýdalanılarak sırasıyla açık kodlama, aksenel kodlama ve seçici kodlama şeklinde ilerleyen ve sonrasında temalara ulaşılan bir kodlama yaklaşımı benimsenmiştir. Burcu Sağlam'ın (2018) ifade ettiği üzere açık kodlama “verileri özelliklerine göre kategorilere ayırma”, aksen kodlama “verilere ilişkin kategorilerin sistematik olarak geliştirilmesi ve alt kategorilere bağlanması” anlamındadır ve seçici kodlama ise “arıtılmış ve bütünleştirilmiş kategorilerin süreçleri ile ilgilidir” (s.127). Kodlamalar yapılırken her bir koda ilişkin olarak kod tanımları yazılmış böylece kodlama sürecinde kodların anlamlarının değişmediğinden emin olunmuştur (Creswell, 2017, s.203).

1.5.3.1. Araştırmanın Avantajları, Dezavantajları ve Kısıtlılıkları

Katılımcıların aktivist olmaları, çoğunun uzun süredir alanda araştırmalar yapmış olmaları, kendilerinin yüksek lisans ve doktora süreçlerinden geçmiş olmaları gibi sebeplerle görüşmeler boyunca destekleyici davranmışlar, birden fazla görüşme yapmaya ve verilen sorulara cevap vermeye istekli olmuşlardır. Araştırmaya katılması için tanıdıkları aktivistleri önermişler ve aracı olabileceklerini belirtmişlerdir. Bir araştırma yapma konusunda araştırmacıya yardımcı olabilecek konularda deneyimlerini paylaşmışlardır. Araştırmacıyı araştırmasını tamamlaması yönünde motive etmişler ve destekleyici davranmışlardır. Katılımcılar uzun süre sosyal medya üzerinden, webinarlarına katılarak, yazdıkları yazılar okunarak takip edilmiş olmakla birlikte kendileriyle bire bir görüşmeler yürütmek araştırmacıyı bilgi bakımından besleyen, alanda çalışan kişilerle ilişkiler kurmasını sağlayan bir süreç olmuştur ve bu araştırmanın bir başka avantajını oluşturmaktadır.

Bu araştırma 12 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olup katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırma katılımcıların görüşmelerde ifade ettikleri görüşlerini ve düşüncelerini kapsamaktadır. Katılımcılar aktivist olmaları sebebi ile sorulan sorulara kapsamlı ve uzun cevaplar verme eğiliminde olmuşlardır. Bu durum problem cümlelerine ilişkin bir doygunluk yaratmakla birlikte ses kayıtlarının ve bu kayıtların deşifresinin yapılması sürecinin uzun olması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte verilerin analizi sürecini de zorlaştırmıştır.

Her araştırma için dikkat edilmesi gereken tüm etik gereklilikler, katılımcılar aktivist oldukları için göz önünde olan insanlar olmaları sebebiyle daha özenli davranılmasını gerektirmiştir (Blee, 2013). Katılımcılar tarafından paylaşılan bazı bilgiler etik gerekçelerle analize dahil edilememiştir. Bir katılımcı ile sadece buna özel bir görüşme gerçekleştirilerek görüşmelerin transkriptleri beraberce gözden geçirilmiş ve katılımcının belirttiği tüm kısımlar araştırmaya dahil edilmemiştir.

Görüşmeler internet üzerinden yürütülmüş ve tüm önlemlere rağmen araştırmacıdan veya katılımcılardan kaynaklı olarak bazı bağlantı sorunları yaşanmış fakat bunlar görüşmelerin kalitesini etkileyecek sorunlar olmamıştır.

2. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.1. Engellilik

Dünya Engellilik Raporu'nda (World Report on Disability) ifade edildiği üzere engellilik karmaşık, dinamik ve çok boyutlu bir kavramdır (World Health Organization, 2011, s.3). Klinik durumlar ve idari uygulama için engellilikle ilgili tanımlamalara ve terminolojiye ihtiyaç duyulmuştur ancak engellilik kavramının tanımlanmasında bir dizi çelişen ve çatışan yaklaşım söz konusudur ve terimler arasında tutarlılık olmadığı için hizmetler, sosyal politika ve araştırma bağlamında açık ve net bir iletişim yoktur (Altman, 2001, s.98). Engelliliğin tanımlanması engellilikle ilgili politikalarla doğrudan ilişkilidir.

Ülkemiz açısından engelliliğin tanımlandığı en önemli yasal dayanaklardan biri Engelliler Hakkında Kanun'dur. 2005 yılında kabul edilen Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'da özürlü kelimesi kullanılarak aşağıdaki tanım yapılmıştır:

“Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım,

rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi ifade eder” (Özürlüler ve Bazı Kanun, 2005).

2013 yılında 6462 sayılı kanunla “özürlü” kelimesi “engelli” olarak değiştirilmiş (Kanun ve Kanun Hükmünde, 2013) ve 2014 yılında kabul edilen 6518 sayılı kanunla engelli kavramının tanımı değiştirilmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar, 2014):

“Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder.”

Bu tanımlardan ilkinde engelli birey bedeninden kaynaklı olarak güçlükler yaşayan kişi olarak tanımlanırken sonraki tanımda tutum ve çevre koşullarına atıf yapılmıştır. İlk tanım tıbbi modelin kabullerini yansıtırken ikinci tanım sosyal modele daha yakındır.

Engellilik bir sosyal inşadır ve engelliliğin bir toplumda kültürel olarak nasıl resmedildiğinin anlaşılması engelli bireylerin karşılaştığı sorunların kaynağını anlamak bakımından önemlidir. Engellilik kavramı içinden çıktığı toplumun kültürüyle ilgilidir ve genelde olumsuz “kültürel resme” (Morris, 1991) sahiptir. Bir toplumdaki engelliliğin kültürel resmi “engelli olmanın kültürel olarak nasıl bir anlam içerdiğini tanımlamaktadır” (Burcu, 2020, s.137). Goffman’a (1968) göre engelli bireyler toplumda “kayda değer bulunmayan”, “itibar edilmeyen” “önemsenmeyen”, “ikinci plana itilen” bireyler olarak etiketlenmelerine yol açan kültürel tanımlamalara maruz kalmaktadır (Burcu, 2020, s.136). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma* isimli araştırmada engelli bireyler kendilerinin çoğunlukla toplumda “acınan”, “dışlanan/reddedilen”, “alay edilen/küçümsenen/yetersiz” olarak görüldüğünü belirtmişlerdir (Burcu, 2007, s.238). Benzer şekilde *Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği* isimli araştırmada engelli olmayan bireyler tarafından engelli bireylere “acınan, dışlanan ve yetersiz görülen” şeklindeki olumsuz kültürel tanımlamaların atfedildiği görülmüştür (Burcu, 2011, s.51). Engelliliğe yüklenen tüm olumsuz anlamlar engelli bireylerin etiketlenerek engellenmesini ortaya çıkarmaktadır (Burcu, 2011, s. 37). Sosyal engellenmeler, engelli bireylerin karşılaştığı “kısıtlılıklar, sınırlılıklar ve bu anlamda yaşamdaki tüm bariyerler”i (Burcu Sağlam ve Eker,

2020, s.101) ifade etmektedir. Bu sosyal engellenmeler toplumsal eşitsizlikler, sosyal dışlanma, ayrımcılık, sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık ve intihar (Burcu, 2020, s.149) gibi sosyal riskleri ortaya çıkarabilmektedir.

Engelliliğin kültürel resminde veya temsilinde dikkat çeken şey bunu oluşturan tanımlamaların yalnızca diğer insanların engellilere dair tutumlarını ifade ettiği ancak engellilerin yaşamları hakkında hiçbir şey söylemediğidir (Morris, 1991, 71). Saxton ve Howe tarafından engelli kadınlar için ifade edilen ve aşağıda yer verilen durum tüm engelliler için aynı şekilde değerlendirilebilir:

“Engelli kadınlar tipik olarak kültür tarafından iki uçta değerlendirilir: Bir yandan, hayatlarımızın anlamsız bir trajedinin sonucu olarak zavallı ve acılarla dolu olduğu düşünülür; öte yandan, acılarımızı huşu ile algılayanlar tarafından neredeyse azizliğe yükseltmiş ilham verici varlıklar olarak görülürüz” (Saxton ve Howe, 1988, s. 105, aktaran Morris, 1991, s.75).

Engelliliğe yüklenen olumsuz anlamlar engellilere yönelik ayrımcılık ve sağlamlılık gibi “engelleyici tutumları” (Burcu, 2020, s.147) ortaya çıkarmaktadır. Tarihin her döneminde engelli kişilere karşı ayrımcılık var olmuştur ve engelli bireyler sadece var olmaları sebebiyle sistematik olarak baskıya uğramaktadır. Bununla birlikte bu ayrımcılığın sağlamlılık (ableism) terimi ile karşılanması 1960’lar ve 1970’lerde ABD ve İngiltere’deki medeni haklar hareketlerinden gelişmiştir (Levi, 2006, s.1). Bir engelli ve aktivist olan Campbell sağlamlı bir bakış açısının temel özelliğinin, engellilik türü ne olursa olsun, engelliliğin doğası gereği olumsuz olduğu ve iyileştirilmesi veya ortadan kaldırılması gerektiği inancı olduğunu belirtmiştir (Campbell, 2009, s.5). Sağlamlılık toplumda norm olarak kabul edilen standart, tipik “sağlam beden” tanımının dışında kalan engelli bireylere yönelik ayrımcılıktır. Bu tanımın dışında kalan herkese yönelik eşit olmayan davranışlar söz konusudur. Dolayısıyla sağlamlılık kavramı engellilere yönelik ayrımcılığı ifade etmek ve onunla mücadele edilmek üzere geliştirilmiş olmakla birlikte toplumda pek çok kesimin maruz kaldığı eşit olmayan davranışları açıklayan temel bir kavramdır.

Önceleri dinle ilişkili olarak ele alınan engellilik daha sonra tıbbın nesnesi konumuna gelmiş, engelli bireylerin kendi mücadeleleriyle ise engellilerin toplum tarafından uğradıkları ayrımcılığa ve toplumun engelleyici olmasına odaklanılarak kavramda dönüşüm yaşanmıştır. Engelli hakları hareketi,

engellilerin sosyal konumunu uzun süredir karakterize eden damgalama, izolasyon ve bağımlılığı reddederek (Scotch, 1989, s.380) ve tüm bu olumsuz yargılara karşı çıkararak sosyal modelle birlikte engellilik kavramında bir dönüşüm yaratmıştır.

2.1.2. Engellilik Aktivizmi ve Aktivist Olma

Aktivizm kavramının tanımlanması söz konusu olduğunda pek çok diğer kavramda olduğu gibi tek bir tanımlamadan söz etmek mümkün değildir. Aktivizmin ne olduğu konusunda farklı insanlar farklı fikirlere sahiptir (Martin, 2007, s.19). Bu araştırmada kendini aktivist olarak tanımlayan katılımcıların aktivizmi nasıl anlamlandırdığı bir problem cümlesi olarak yer almaktadır.

Aktivizm kavramı Türk Dil Kurumu (Türk Dil Kurumu, t.y.) tarafından Güncel Türkçe Sözlükte “etkincilik” olarak karşılanmış ve etkincilik kelimesi “Toplumsal veya politik değişim meydana getirmek, belirli sorunlara dikkat çekmek için özel amaçlı etkinlik gerçekleştirme, aktivizm” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda aktif olmaya ve amaca yönelik bir eylem gerçekleştirmeye vurgu yapılmıştır. Aktivist kavramı ise Güncel Türkçe sözlükte “etkinci” olarak ve Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğünde ise “eylemci” olarak karşılanmıştır. Türk Dil Kurumu (Türk Dil Kurumu, t.y.) etkinci kelimesini “Toplumsal veya politik değişim meydana getirmek, belirli sorunlara dikkat çekmek için özel amaçlı etkinlik gerçekleştiren kimse, aktivist” olarak tanımlamıştır.

Aktivizm kavramı için bir başka karşılık olarak “militan” kavramı kullanılabilir. Türk Dil kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te (Türk Dil Kurumu, t.y.) militan kelimesinin anlamları 1) “Bir düşüncenin, bir görüşün başarı kazanması için savaştan, mücadele eden kimse”, 2) “Bir siyasal örgütün etkin üyesi” ve 3) “Mücadelesini zor kullanarak ve yasa dışı yollarla yapan taraftar”, olarak verilmiştir. Dolayısıyla militan kelimesindeki mücadele şeklinin ağırlıklı olarak şiddet içeren eylemleri çağrıştırması sebebiyle aktivizm kavramını karşılamadığı düşünülmektedir.

Aktivizm ve aktivist kavramları için yukarıda ifade edilen çeşitli Türkçe karşılıklar bulunmakla birlikte bu çalışmada bu karşılıklar değil, literatürde kullanıldığı şekliyle doğrudan aktivizm ve aktivist kelimeleri kullanılmıştır. Literatürdeki yaygın kullanımın yanı sıra aktivist ve aktivizm kavramlarını karşılayacak şekilde kullanılan kavramların, aktivist ve aktivizm kavramlarının çerçevesini daraltması da bu tercihte etkili olmuştur.

Balcazar ve Luna (2006, s.24) Engellilik Ansiklopedisi'nde (Encyclopedia of Disability) aktivizmin, engellilerin kendilerini ilgilendiren sorunlar için aktif olarak çabalarda bulunmalarını ifade ettiğini belirtmişler ve aktivizmi, bu aktif çabalarla politika gündemlerini yerel veya ulusal düzeyde iletmeyi amaçlayarak faaliyetlerde bulunan engelli kişilerin, bu faaliyetlerini karakterize etmek için kullanılan bir terim olarak tanımlamışlardır.

Aktivist olabilmek için bir hak algısına sahip olmak ve haklar için nasıl mücadele edilebileceğine dair fikir sahibi olmak gereklidir ancak engelli bireyler söz konusu olduğunda bireyler tarafından baskılar ve ayrımcılıkla dolu bir tarihin aşılması gerekmektedir (Balcazar ve Luna, 2006, s.26). Katılım ve kendi kaderini tayin etme hakkı sosyalizasyon sürecinde baskılanan ve düşük beklentiyle karşılaşan engelli bireylerin, aktivist olma sürecinde kendi içselleştirilmiş sağlamlılıklarıyla da mücadele ederek bir hak öznesi oldukları fikrini benimsemeleri gerekmiştir.

Saunders (2013, s.1) aktivizmi, hareketlerin amaçlarının gerçekleştirilmesi için sosyo-politik sistemin bazı unsurlarına meydan okuyarak yaptıkları eylemler olarak tanımlamış ve aktivizmin "bir foruma katılmaktan bir mülkü sabote etmeye kadar çok çeşitli eylemleri" içerdiğini ifade etmiştir. Saunders (2013) ayrıca aktivizmin "sosyal ve politik hareketlerin yaptığı her şeyin merkezinde" (s.2) yer aldığını ifade etmiştir. Saunders'in aktivizmi bir toplumsal hareketin içinde değerlendirmesi ve meydan okuma vurgusu dikkat çekmektedir.

Jordan (2002), yirmi birinci yüzyıldaki aktivist hareketlerden örneklerle aktivist yöntemleri ele aldığı kitabında aktivizmi, esasen birçok insanla birlikte yapılan bir şey olarak görmekte ancak burada "birçok insan"ın grup veya kolektif duygusuna sahip insanlar olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla aktivizm için

temel olan, bir sinemada olduğu gibi birden fazla insanın bir arada bulunması değil, bireylerin bir ihlal hakkında hissettikleri öfke, umut, korku gibi duygularla birleştikleri ortak bir kimlik duygusuna sahip olmaları ve bununla birlikte hayatın olağan yollarını değiştirme arzusuna sahip olmalarıdır (Jordan, 2002, s.12).

Martin (2007)'in ifade ettiği gibi "aktivizm mutlaka iyi veya kötü bir şey değildir. Her şey nedene ve eylemlere ve bir kişinin neyin değerli olduğuna dair yargısına bağlıdır. Bir kişi protestonun özgürlüğün değerli bir savunması olduğunu söyleyebilir ve bir başkası bunun insan haklarına tehlikeli bir saldırı olduğunu söyleyebilir" (s.20). Örneğin hem pro-life aktivistleri ve kürtaj karşıtı hareket (anti-abortion movement) hem de pro-choice aktivistleri ve kürtaj hakları hareketi (abortion-rights movements) vardır. Her iki hareketin aktivistleri için de kürtaj farklı bir anlam ifade etmektedir (Munson, 2010). Dolayısıyla bütün aktivist hareketler iyidir veya kötüdür gibi bir değer yargısında bulunmak mümkün değildir. Engelli aktivistler söz konusu olduğunda onların talepleri kendileri tarafından bir hak mücadelesi olarak görülürken politika yapıcılar tarafından bu talepler bir başkaldırı veya mali yük olarak değerlendirilebilir.

Aktivizmin çeşitli yöntemlerinden bahsedilebilir ancak bu yöntemleri belirli kalıplarla sınırlamak pek mümkün görünmemektedir. Aktivistlerin bir sorun için dava açmaları da çevreyi kirlettiği gerekçesiyle açık denizdeki bir gemiye tırmanıp kendilerini oraya zincirlemeleri de aktivist birer eylemdir. Grau (2010)'nun ele aldığı gibi dans etmek gibi bir eylem de aktivizm olarak sayılabilmektedir. Dolayısıyla aktivistlerin aktivizmi nasıl tanımladığından da temellenerek pek çok yöntemle aktivizm yapılabilmektedir. Bununla birlikte dünyadaki engelli aktivistlerin kullandıkları yöntemler arasında, diğer insanları doğrudan etkilemek için kullanılan oturma eylemleri gibi doğrudan eylemler, politika yapıcıları etkilemek için lobicilik ve günümüzde dijital yöntemler yaygın olarak yer almaktadır.

Aktivizmin dijital ortamlarda organize olması ve yürütülmeye başlanması ile birlikte dijital aktivizm adı verilen türü ortaya çıkmıştır. "Cyber-activism" ve "online activism" gibi ifadeler yerine dijital aktivizm ifadesinin kullanılmasının sebebi, bu şekilde gerçekleştirilen aktivizmin sadece online olarak veya sosyal medya kullanılarak yapılan faaliyetler değil çeşitli dijital araçların kullanılmasını

kapsıyor olmasıdır (Joyce, 2010, p. viii). Cep telefonları ile haberleşmek, hızlıca mesajlaşarak organize olabilmek, web sitesi kurmak, blog yazmak, Youtube'da video paylaşmak, Facebook, Twitter kampanyası yapmak, Instagram' da paylaşım yapmak, e-mail kampanyaları, sosyal medya kampanyaları, online bağış toplama, online gösteriler gibi pek çok alanı bulunmaktadır (Mcnutt, 2018, ss.16-19). Dijital aktivizm sadece sosyal medya paylaşımlarına indirgenemeyecek kadar çeşitli bir konudur. Örneğin, Bloustine ve Wood (2016), Second Life isimli video oyununda engelli oyuncuların aktivizmini ele almışlardır.

Dijital aktivizmin en yaygın yollarından biri "hashtag"lerin kullanılmasıdır. Hashtagler (#) sembolü ile birlikte kelime veya kelime gruplarının bitişik olarak yazılması ile kullanılan etiketlerdir. Chris Messina'nın 23 Ağustos 2007 tarihinde Twitter'da paylaştığı ve (#) sembolünü kullanmayı önerdiği tweetinden (Messina, 2007) sonra aynı yıl Ekim ayında San Diego'da çıkan orman yangınlarında organize olmak için #sandiegofire hashtaginin kullanılması ve 2009 yılında Twitter'ın hashtagler için seçenek eklemesiyle birlikte hashtag kullanımı iyice yaygınlaşmış ve diğer sosyal medya platformlarında da kullanılmaya başlanmıştır (Black, 2018). Günümüzde hashtag kampanyaları aktivistlerin en çok kullandığı stratejilerden biri haline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda "hashtag aktivizmi" (Jackson, Bailey ve Welles, 2020) olarak da adlandırılmaktadır.

2020 yılında Twitter'da #COVID19 hashtaginden sonra en çok kullanılan hashtagin #BlackLivesMatter hashtagi olması (McGraw, 2020) aktivistlerin geniş bir kitleye mücadelelerini duyurabilmeleri ve onların desteğini alabilmeleri bakımından hashtag kampanyalarının önemini göstermektedir. Farklı ülkelerdeki engelli aktivistler de dijital aktivizm sürecine dahil olmuşlar ve hashtag kampanyaları başlatmışlardır. Örneğin birkaç engelli aktivist tarafından ilk defa 2016 yılında ABD'deki seçim sürecinde başlatılan #CripTheVote (Mann, 2018), bunların en çok destek alanlarından bir tanesidir ve hala kullanılmaya devam edilmektedir. Hashtag "Bizim Sesimiz, Bizim Oyumuz" sloganıyla duyurulmuş ve politikacılar ile seçmenlerin bir araya getirilerek ABD'nin seçim sürecinde engelli bireylerin seslerinin duyurulması amaçlanmıştır (Disability

Visibility Project, 2016). Türkiye’de de engelli aktivistler #KörlerBuradaGörseliAçıkla gibi hashtag kampanyaları başlatmıştır.

2.1. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Engelliliğin anlaşılmasında ve açıklanmasında çeşitli modeller ve sosyolojik kuramlar bulunmaktadır. Engelliliği farklı bağlamlarda açıklayan geleneksel bireyci tıbbi model, sosyal model ve alternatif modeller (biyo-psiko-sosyal model, atıf modeli, kişisel trajedi modeli) gibi engellilik modelleri bulunmaktadır. Bu modellerin dışında, engelli hakları hareketinin gelişmesiyle birlikte engelli bireyleri bir hak öznesi olarak ele alan ve engelli bireyi karar verici konuma koyan hak temelli yaklaşım ve insan hakları modeli gelişmeye başlamıştır. Engelliliği ele alan sosyolojik kuramlar arasında yapısal işlevselci, çatışmacı, sembolik etkileşimci, sosyal inşacı, postyapısalcı ve postmodern ve feminist yaklaşımlar yer almaktadır (Burcu, 2020, ss.46-76). Bu araştırmada ise kuramsal olarak sosyal model ve insan hakları modelinden destek alınmaktadır.

2.2.1. Engelliliğin Sosyal Modeli ve İnsan Hakları Modeli

Engelliliğin açıklanmasına ilişkin olarak akademik ve çok yönlü tartışmalarla engellilik modelleri şekillenmiş ve bu tartışmalar en genel biçimiyle *geleneksel bireyci tıbbi model* ve *sosyal model* olarak ayrımlaştırılmıştır (Burcu, 2010, s.69).

Modern bilimlerin doğuşuyla birlikte, Tanrı’nın gazabı ya da insanların sınanması gibi dini bir konu olan engellilik tıbbi bir mesele olarak kurgulanmaya başlanmıştır (Yardımcı, 2015a, s.10). Geleneksel bireyci tıbbi modelde engelliliğe tıp gözlüğünden bakılarak sağlıklı olmak ile engelli olmak, normal olmak ile anormal olmak ayrımlaştırılmakta ve bireyin mümkün olan en yakın “normallik” durumuna dönüştürülmesi amaçlanmaktadır (Burcu, 2020, s.28-29). Geleneksel bireyci tıbbi modelde engellilik bireylerin bedenlerinde meydana gelen ve kişiye özgü patolojik bir durumdur ve bu durum tıbbi müdahale ile aşılması, rehabilitasyonla telafi edilmesi veya sosyal hizmetlerle karşılık verilmesi gereken bir durumdur (Barnartt, Scotch ve Schriener, 2001, s. 430). Bu modelde tıp ve rehabilitasyon uzmanları belirleyicidir, engellilik sözde apolitiktir ve kamusal tartışma için uygun bir alan değildir, politikanın temel rolü tıp ve

rehabilitasyon hizmetleri için gerekli kaynakları sağlamak ve bunları sürdürmektir ve tabii ki bu politikalar engellilerin kendileri tarafından değil “engelliler için” uzmanlar tarafından uygulanır (Barnartt, Scotch ve Schriener, 2001, s. 430).

1970’lerde ABD ve İngiltere’de engelli aktivistlerin örgütlenmelerinin hız kazandığı bir dönemde, engelliliğin bireyin kendisinin aşması gereken kişisel bir sorun olduğu anlayışına karşı çıkılarak aktivistler tarafından engellilik yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Geleneksel bireyci tıbbi modelin engelliliğe ilişkin kabullerine ve engelliliği açıklamasına karşıt olarak İngiltere’deki engelli hakları hareketi aktivistleri ve aktivist akademisyenler tarafından *sosyal model* geliştirilmiştir. Engelliliğin sosyal modeli, İngiltere’deki engellilik hareketinin “büyük fikri” (the big idea) olarak adlandırılmıştır (Hasler, 1993; aktaran, Shakespeare ve Watson, 2002, s.9).

Sosyal modelle birlikte engellilik salt tıbbi veya sosyal yardımla ilgili olmaktan çıkıp toplumsal baskı biçimi olarak yeniden formüle edilmiştir (Thomas, 2002/2011, s.33). Engelliliğin geleneksel bireyci tıbbi modelinde engelliler toplumun içinde yer alan ve baskılanan bir grup değil tek tek bireylerdir. Bu da onları politik mücadele edemez göstermektedir. Aktivistler tarafından geliştirilen ve aktivistleri güçlendiren sosyal modelin aktivizm açısından önemi budur. Engelli bireyler kendilerini politik olarak tanımlamışlar ve engellileştiren toplumla mücadele etmeye başlamışlardır. Sosyal modelin engellilik algısında yarattığı dönüşüm, engelliliğin bireysel bir sorun olmaktan çıkması ve toplumun bu konudaki rolünün ve sorumluluğunun sorgulanmaya başlanması engellilerin hareketlerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

Sosyal modelin temeli, engelli aktivistler tarafından İngiltere’de kurulmuş olan UPIAS’ın (Union of the Physically Impaired Against Segregation) 1975 yılında yayımladıkları “Fundamental Principles of Disability” (Engelliliğin Temel İlkeleri) isimli metinlerinde kişinin fiziksel durumunu ifade eden sakatlık (impairment) ile engellilik (disability) arasında yaptıkları ayrıma dayanır. Buna göre engellilik, sakat bireyleri ana toplumsal faaliyetlere katılımdan dışlayan çağdaş bir sosyal organizasyonun neden olduğu dezavantajlar veya faaliyet kısıtlamasıdır ve

sakat bireyleri engelli yapan toplumdur, engellilik bireylere dayatılan bir şeydir ve engelliler toplumda baskıya uğrayan bir gruptur (UPIAS, 1975, s.14).

Bu düşünceyi “engelliliğin sosyal modeli” (social model of disability) olarak ifade eden kişi ise Mike Oliver olmuştur (Finkelstein, 2001, s.2). *Social Work With Disabled People* (1983) isimli kitabında engellilik modellerini bireysel (individual) ve sosyal (social) model olarak kavramsallaştıran Oliver, bireysel ve sosyal model fikrini UPIAS’ın sakatlık ve engellilik arasında ayırım yaptığı metinlerinden almıştır (Oliver, 1996, s.30).

Sosyal modelle birlikte engelli bireyin “sapmış” bedeni sorunun kaynağı olarak gösterilmekten çıkmış ve toplum tarafından engellenmenin sorunu yaratan olgu olduğu ortaya koyulmuştur. Sosyal model engelleyici çevre bağlamında engelliliği yeniden tanımlamıştır ve insanların sakatlıkları aracılığıyla değil, ayrımcılık ve önyargı ile engellileştirildiğini öne sürmüştür (Burcu, 2020, s.32). Sosyal model odak noktasını bireyden topluma çekmiştir ancak sosyal modelin de kapsayıcılığı ve genel kabulleri konusunda eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştirilere göre sosyal model engelleyici toplum vurgusuyla bedensel olan ve toplumsal olan arasındaki ikiliği yeniden üretmekte ve bedeni tamamen göz ardı ederek engelliliği sadece çevresel bir duruma indirgemektedir (Yardımcı, 2015a, s.12). Shakespeare (2006/2011, s.54-55) sosyal modelin engelli bireylerin toplumsal hareketini inşa etmede siyasi olarak etkili olmasını, engellilerin karşılaştıkları sorunların toplumsal baskı ve dışlanmadan kaynaklandığını göstermesini ve engelli bireylerin özsaygılarını geliştirmede ve olumlu bir kolektif kimlik hissi inşa etme noktasında etkili olmasını sosyal modelin güçlü yanları olarak değerlendirmiştir. Fakat Shakespeare, tüm faydalarının yanında bu modelin engelli bireylerin yaşamlarını anlamakta ve açıklamakta artık yardımcı olmaması, toplumsal dışlanmayı açıklamak ve bununla mücadele etmek konusunda uygun bir araç olmaması ve ayrılıkçı hale gelmiş bir kimlik siyaseti biçimi yaratmış olması gibi nedenler bakımından artık yeterli olmadığı ve daha karmaşık yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir (Shakespeare (2006/2011, s.59-60). Oliver (2013) *The Social Model Of Disability: Thirty Years On* isimli makalesinde, sosyal model kavramsallaştırmasını yapmasının üzerinden otuz yıl geçtikten sonra, sosyal modelin durumuyla ilgili bir

değerlendirme yapmış ve eleştirilere cevap vermiştir. Oliver (2013)'a göre sosyal modeli eleştiren ancak yerine daha yararlı bir yaklaşım öne sürmeyenler, ekonomik ve sosyal politikalardaki bozulmanın, hak hareketinin neredeyse tamamen ortadan kalkmasının sorumlularıdır ve bu eleştiriler engellilerin durumunu sosyal modelin ortaya çıkmasından önceki otuz yıldan fazla bir zamana geri götürmüştür.

Sosyal modelin ortaya çıktığı 1980'lerden bu yana farklı alternatif modeller ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan *insan hakları modelini*, Burcu (2010, s.76) sosyal modelin ayrı bir alt grubu olarak ele almıştır. Lawson ve Beckett (2020, s.349-350) sosyal model ve insan hakları modeli arasındaki ilişkinin farklı şekillerde ele alındığını, bunlardan en yaygın olan görüşlerden birinin insan hakları modelinin sosyal modeli genişlettiği ve geliştirdiği şeklindeki görüş olduğunu ancak her iki modelin de oynayacağı rol farklı olacağı için birinin diğerinde bir gelişme olarak görülemeyeceğini ve kendilerinin bunun yerine sosyal model ve insan hakları modeli arasındaki ilişkiyi tamamlayıcı olarak değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Sosyal model engellilik kavramına odaklanırken insan hakları modeli engelliliğe yönelik politikalarla ilgilidir (Lawson ve Beckett, 2020, s.364). Sosyal model engelli hakları hareketi ve engellilerle ilgili yasa ve politikaların oluşturulması bakımından uzun zamandır etkili olmuştur. İnsan hakları modeli ise 2006 yılında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin kabul edilmesinden bu yana özellikle hukuk ve politika bağlamlarında önemli olmuştur (Lawson ve Beckett, 2020, s.371).

Sosyo-politik bağlamda hak temelli yaklaşımda engellilikle ilgili her konuda asıl aktör engelli bireyin kendisi olarak kabul edilir: Engelliliğin tanımlanması, hakların ifade edilmesi, kendi yaşamlarını yönlendirmek, haklar konusundaki mücadelenin gerçekleştirilmesi ve bu konuda örgütlenmek engelli bireylerin kendileri tarafından gerçekleştirilmeli; engelliliğin sosyal etkileşimle tanımlandığı göz önünde bulundurularak toplumdaki olumsuz kültürel anlamların değiştirilmesi, engelliliğin kişisel bir trajedi değil kamusal bir mesele olduğunun kabul edilmesi ve engellilere yönelik ön yargıların ve ayrımcılığın diğer tüm

ayrımcılık türlerinden daha yaygın olduğunun dikkate alınması benimsenmelidir (Burcu, 2020, ss.191-192).

Tüm bu bilgilerin ışığında bu araştırmada, engelli aktivistlerin aktivizm deneyimlerinin anlaşılmasında, sosyal modelin engellilik kavramının dönüşümüne ilişkin katkılarından ve engelli bireyleri hak öznesi olarak gören ve kendi kaderini tayin hakkına vurgu yapan insan hakları modelinden destek alınmıştır.

3. BATIDA VE TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARI AKTİVİZMİNİN SOSYO TARİHSEL ARKA PLANI

Araştırmanın bu bölümünde dünyada engelli hakları hareketinin ilk olarak geliştiği ülkeler olan ABD ve İngiltere üzerinden engelli aktivizminin gelişimi konusunda genel bir çerçeve çizilmiş ve buradan da hareketle Türkiye’de engelli aktivizminin gelişimi üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Bir toplumdaki bireylerin bir araya gelip çeşitli şekillerde birlikte hareket etmeleri sosyoloji literatüründe uzun zamandır ele alınmaktadır. 19. yüzyılda başta Durkheim olmak üzere sosyologlar tarafından toplumsal hareketler, Fransız devrimi ve sanayileşmenin etkisiyle, “anomi ve toplumsal düzensizliğin bir sonucu” olarak değerlendirilmiştir (Tarrow, 2011, s.8). Klasik sosyolojinin bakış açısına göre toplumsal hareketler toplumsal yapıdaki değişmeye ve düzensizliğe tepki olarak ortaya çıkar ve aktörleri de normun dışında kalan kişilerdir (Çayır, 2016, s.7).

1960’lı ve 1970’li yıllarda toplumsal hareketlerin yeni biçimlerinin ortaya çıkmasından önce toplumsal hareketlerin açıklanmasına yönelik olarak kolektif davranış (collective action) klasik yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. Blumer (1939, s. 137; aktaran McPhail, 1989 s.408) bireyler bir şekilde birlikte hareket ettiğinden pratik olarak tüm grup faaliyetlerinin kolektif davranış olarak düşünülebileceğini ifade etmiş ancak bir sınıftaki öğretmenler ve öğrenciler tarafından gerçekleştirilen “rutin kolektif davranış” ile bir kalabalığın üyeleri tarafından gerçekleştirilen “temel kolektif davranış”ı birbirinden ayırmıştır. Blumer’ın kolektif davranış üzerine çalışmasından etkilendiğini belirten Smelser

(Smelser, 1962, s.x), değişime yönelik olarak kolektif davranışın ortaya çıkması için yapısal gerilim olması gerektiğini ön koşul olarak vurgulamıştır (Jasper, 1997/2002, s.53). Smelser toplumsal hareketleri “yalnızca krize verilen tepkisel karşılıklar ve yetersiz bir toplumsal entegrasyonun sonucu olarak” (Della Porta ve Diani, 2006/2020, s.11) ele almıştır.

Toplumsal hareketler ortaya çıktıkları toplumun sosyo-kültürel ve siyasi yapısından etkilenecek geliştikleri gibi toplumsal hareketleri ele alan sosyologların kuramsal bakış açıları da aynı yapıdan etkilenecek farklılık göstermiştir. Toplumsal hareketleri ele alırken Amerikalı sosyologlar “doğal olarak toplumsal hareketleri siyasi sistemi etkilemek için harekete geçirici (mobilizing) olarak kavrama eğilimindeyken”, Avrupalı sosyologlar “toplumsal hareketleri düşünürken sosyal sınıf ve sınıf yapısına çok daha fazla vurgu” yapmışlardır (McDonald, 2006, s.23-24).

Toplumsal hareketler konusunda çeşitli çalışmaları olan Touraine (Touraine, 1985, 1992, 2002, 2004) toplumsal hareketi, kolektif davranış olarak adlandırdığı çatışma davranışı ile açıklamaktadır:

“... savunma teşebbüsü, yeniden inşa ya da toplumsal sistemin hasta bir unsurunun adaptasyonu olarak anlaşılabilir çatışma davranışlarını kolektif davranış olarak adlandırmayı öneriyorum. Neil Smelser de kolektif davranış ifadesini bu anlamda kullanmıştır. Diğer yanda çatışmalar eğer değişen karar mekanizması olarak, dolayısıyla kelimenin en geniş anlamında değişimin faktörleri olarak analiz edilirse bunları mücadeleler olarak adlandırmaktan yanayım. Son olarak çatışma davranışı temel kültürel kaynaklar (üretim, bilgi, etik kurallar) üzerindeki toplumsal egemenlik ilişkilerini dönüştürmeye çalıştığıında ise bunları toplumsal hareketler olarak adlandıracağım” (Touraine, 1988/2016, s.44).

Touraine’e göre “toplumsal hareketler düzenin marjinal bir reddi değildir, toplumun kendi tarafından üretilmesini ve tarihselliği [yani belirli bir toplumda baskın kuralları belirleyen genel anlam sistemini] biçimlendirmek için sınıfların eylemini kontrol etmek adına birbirlerine karşı savaşan merkezi kuvvetlerdir” (Touraine 1981, s.29; aktaran Della Porta ve Diani, 2006/2020, s.12).

1960’lı yıllarla birlikte “yeni toplumsal hareketler” olarak adlandırılan toplumsal hareket biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayi toplumlarının ortaya çıkış sürecinde sınıf temelli olan “işçi hareketleri, süfraje (suffragets) hareketi, kölelik karşıtı hareketler” de gelişmiş, 1960’lı yıllara gelindiğinde ise sınıfın temel

olmadığı “feminizm, ırkçılık karşıtlığı ve ekolojik hareket” gibi yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır (Jordan, 2002, s.27).

Della Porta ve Diani (2006/2020) toplumsal hareketlerde yaşanan gözle görülür değişimle birlikte, “sosyal çatışmanın yorumlanması için o dönemde kullanılan temel teorik modellerin (Marksist model ve yapısal işlevselci model)” (s.9) artık açıklamalarda yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Bu da toplumsal hareketleri ele alan yeni paradigmaları ortaya çıkarmıştır ve Offe (1985/2016)’ye göre toplumsal hareketler “eski paradigma” ve “yeni paradigma” bağlamında aktörler, temalar/konular, değerler ve hareket biçimleri bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Jasper (1997/2002) “Bir protesto hareketi, neden on ya da yüz yıl önce değil de, doğduğu tarihte doğar?” (s.454) sorusunu yöneltmiştir. Engelli hareketleri yukarıda ifade edilen yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı bir dönemde ve bu hareketlerden beslenerek, 1960’lı yılların “protesto dalgası” (Della Porta ve Diani, 2006/2020) ortamının kültürel ve sosyo-politik koşulları içinde ve ilk olarak ABD ve İngiltere’de görünür olarak gelişmeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketlerin yükseldiği bu dönemde çeşitli hak mücadelelerinin gelişmesi engelli aktivistlere de ilham vermiş ve yaşanan tüm ayrımcılığa, baskılara, dışlanmaya, haklardan mahrum bırakılmaya, izole edilmeye hatta işkence ve öldürülmeye karşı olarak engelli aktivistlerin hak mücadelesi bir toplumsal hareket olarak şekillenmeye başlamıştır.

Engellilik hareketi olarak anılan hareket esasında kendi içinde çeşitli kollara ayrılan birden fazla hareketinin varlığını içermektedir. Engelli hakları hareketinin yanında öz savunuculuk hareketi (Dybwad ve Bersani, 1996; Goodley 2000), ebeveyn hareketi (Carey, Block ve Scotch, 2020), bağımsız yaşam hareketi (Kasnitz, 2001; Mercer, 2004; Hayashi ve Okuhira, 2008)), engellilik sanat hareketi (disability art movement) (Barnes ve Mercer, 2001) gibi engellilik hareketleri gelişmiştir.

Engellilik hareketleri ortaya çıktıkları ülkeler bağlamında, zaman ve gerçekleşen olaylar bakımından farklılık gösterebilmekle birlikte 1960’lı ve 1970’li yıllarda ortaya çıkan ABD ve İngiltere’deki engelli aktivistlerin mücadeleleri tüm ülkeler

bakımından bir temel teşkil etmektedir. Farklı ülkelerde farklı engellilik hareketleri gelişmiş olmasına rağmen “fikirlerin, bireylerin, olayların ve örgütlerin daha geniş kolektif eylem süreçlerinde ve zaman içerisinde bir miktar süreklilikle, birbiri ile nasıl bağlantılı olduğuna odaklanmak” (Della Porta ve Diani, 2006/2020, s.7) önemlidir. Bu sebeple önce ABD, sonra İngiltere’de bazı önemli aktivist olaylar ele alınacaktır.

3.1. ABD VE İNGİLTERE’DE ENGELLİ HAKLARI AKTİVİZMİNİN GELİŞİMİ

Engelli bireylerin aktivizm hareketleri yirmi birinci yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Yüzyılın ilk yarısında ise bu hareketleri etkileyen bazı önemli olaylar gerçekleşmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında öjeni hareketi etkili olmuş ve binlerce engelli baskıya uğramış, zorla kısırlaştırılmış ve öldürülmüştür. Galton (1904) temeli sosyal Darwinizm’e dayanan öjeniyi “bir ırkın doğuştan gelen niteliklerini geliştiren tüm etkilerle ve onları en üst düzeyde geliştirenlerle ilgilenen bilim” (s.1) olarak tanımlamış ve amacını “her sınıfı veya mezhebi en iyi örnekleriyle temsil etmek” (s.2) olarak açıklamıştır. Öjeninin en etkili olduğu yerlerden biri Nazi Almanya’sı olmuştur. Nazi rejimi başlar başlamaz engelli bireyler baskılanmaya başlamış “üstlenilen ilk resmi eylemlerden biri, seçimlerinden altı aydan kısa bir süre sonra 1933’te kısırlaştırma yasasının çıkarılması” (Mostert, 2002, s.161) olmuştur. “T4 Operasyonu” adı verilen engelliler için ötenazi programıyla, tam sayı bilinmemekle beraber “70.273 kişinin öldürüldüğü” (Gallagher, 2001, s.97) kayıtlara geçmiştir. 1900-1945 yılları arasında yaklaşık iki yüz bin engelli birey Nazi yönetimi tarafından öldürülmüştür (Holocaust Encyclopedia, t.y.).

Öjeni hareketi sadece Nazi Almanya’sında değil ABD’de de etkisini göstermiştir. 1927 yılında ABD Yüksek Mahkemesinde (US Supreme Court) görülen Buck v. Bell isimli davada (JUSTIA US Supreme Court Center t.y.), Carrie Buck isimli kişinin “gerizekalı” (feeble-minded) olduğu iddia edilerek “sosyal açıdan yetersiz çocukların muhtemel ebeveyni olduğu” gerekçesiyle “hem kendisinin hem de toplumun refahını iyileştirmek” için kısırlaştırılmasına karar verilmiştir (Legal Information Institute t.y.). Buck’ın kısırlaştırılmasının temelinde engellilere yönelik öjeni yaklaşımı ve öjeni yaklaşımıyla temellenen yasal dayanaklar bulunmaktadır. Bu davadan sonra zihinsel engelli olan veya zihinsel engelli

olarak etiketlenen çok sayıda kişi zorla kısırlaştırılmıştır (Pelka, 2012, s.2). ABD ve Almanya'nın dışında 1950'lerin ortalarına kadar Danimarka ve İsveç'te de binlerce engelli birey benzer şekilde zorla kısırlaştırılmıştır (Braddock ve Parish, 2001/2011, s.142).

Yirminci yüzyılın başlarında öjeni hareketi yükselirken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok sayıda asker gazi olarak toplum içinde yaşamaya geri dönmüş ve gündelik hayatta görünür olmaya başlamıştır. Hükümetin gözünde "genç, erkek tarihsel kahraman" olarak diğer engellilerden farklı bir yere sahip olan gazilerin (Heumann ve Joiner, 2020, s.68), engellilerin "hatalı genetiğe sahip" olması şeklindeki öjenist fikirlere karşı bir kıvılcım yaratmış olduğu söylenebilir (Disability Horizons, 2016). İki büyük dünya savaşı ve 1929 ekonomik buhranı, hem ekonomik etkileri nedeniyle engellilere yönelik nefreti ve ayrımcılığı arttırmış hem de savaş nedeniyle engelli nüfus giderek artmış ve savaş gazilerinin yeni talepleri ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gaziler için düzenlenen rehabilitasyon programları ve yardım kuruluşları önemli bir gelişme olmuştur.

1960'lı ve 1970'li yıllara kadar toplu bir mücadele gerçekleşmese de engelli bireylerin aktivizmi on dokuzuncu yüzyıla kadar izlenebilmektedir (Sabatello, 2014 s.13). On dokuzuncu yüzyılda sağırlerin işaret dili kullanımını kısıtlayan ve yasaklayan kararlara karşılık ABD'de 1880 yılında sağırler tarafından The National Association of the Deaf (NAD) (Ulusal Sağırler Derneği); 1890'da ise İngiltere'de "Uluslararası Kongrenin işaret dili yasağına ve sağırlerin kendilerini ilgilendiren meselelere karıştırılmaması gerektiği görüşüne doğrudan tepki olarak" örgütlenen The British Deaf and Dumb Association (BDDA) (İngiliz Sağırler ve Dilsizler Derneği) kurulmuştur (Braddock ve Parish, 2001/2011, s. 135, 136).

İngiltere'de engelli aktivistlerin, özellikle kör ve görme engelli aktivistlerin, yirminci yüzyılın başında toplumun dikkatini çekecek ve politikaları etkileyecek biçimde bir hareketi mevcuttur. National League of the Blind (NLB) (Ulusal Körler Birliğı) 1894 yılında kör işçiler için ve körler tarafından bir savunucu grup olarak kurulmuştur. Bu grubu bir araya getiren şey "yaşam standartlarının

başkalarının iyiliğine bağlı olması nedeniyle İngiliz toplumunda marjinalleştirildikleri algısı” (Reiss, 2015, s.1) olmuştur.

1920 yılında “Justice Not Charity” (Hayırseverlik Değil Adalet) pankartı ile NLB tarafından ve İngiltere’nin çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen ve günümüzde “1920 Blind March” olarak anılan bir yürüyüş organize edilmiştir. NLB tarafından bu yürüyüşlerle kamuoyunda görünürlük kazanmak, hükümete baskı yapmak ve Blind Persons Act (Kör Kişiler Yasası) için destek kazanmak amaçlanmıştır. Aynı yıl daha sonra Blind Persons Act (1925) kabul edilmiştir. Bu yürüyüş, bir protesto geleneği başlatması bakımından sadece engelli hakları tarihinde değil İngiltere tarihinde de önemli bir yere sahiptir (Kaczmar, t.y.).

NAD, BDDA ve NBL’nin aktivist örgütlenmelerinden de hareketle engelli bireylerin ilk örgütlenmelerinin işitme engelli bireyler ile görme engelli bireyler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

1935 yılında, Büyük Buhran’ın etkilerinin yaşanmaya devam ettiği bir dönemde, Amerika’da bir grup fiziksel engelli bireyin, Works Progress Administration (İş İlerleme İdaresi) tarafından iş arayan engelli kişilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa maruz kalmalarını protesto etmeleri The League of the Physically Handicapped’in başlangıcı olmuştur (Longmore ve Goldberger, 2000, s.888).

Engelli bireylerin öz örgütlenmelerinin dışında aileleri ve yakınları da çeşitli hizmet talepleri etrafında örgütlenmeler gerçekleştirmişlerdir. Yirminci yüzyılın başlarında örgütlenmeye başlayan ancak yirminci yüzyılın ortasından itibaren daha geniş olarak örgütlenen engelli kişilerin aileleri ve yakınları daha yaygın bir hizmet talep etmişlerdir (Braddock ve Parish, 2001/2011, s.148). Bu dönemde artık engelli kişilerin kendileri tarafından örgütler kurulmaya başlanmıştır.

Dünyada birçok ülkede engellilik hareketleri oluşmuş veya engelli aktivistlerin mücadeleleri ortaya çıkmış olmakla birlikte Barnartt, Scotch ve Schriener (2001) ABD’de ortaya çıkan engellilik hareketini, “en kapsamlı ve çekişmeli engellilik politikalarının en uzun ve en geniş tarihine sahip olanı” (s. 439) olarak değerlendirmiştir.

ABD tarihi için en önemli olaylardan biri, engelli aktivistleri de etkileyecek olan, medeni haklar hareketinin (Civil Rights Movement) 1950'li yıllarda ortaya çıkması olmuştur. Medeni haklar hareketi ABD tarihindeki en etkili toplumsal hareketlerden biridir ve toplumda ve diğer toplumsal hareketler üzerinde önemli etkileri olmuştur (Andrews, 2002, s.105). Medeni Haklar Hareketinin Amerikan toplumu üzerinde temelde iki etkisi vardır:

“İlk olarak, siyahların kişisel özgürlüklerini ciddi biçimde kısıtlayan ve onları biçimsel siyasi anlamda haklarından mahrum bırakan bileşenleri büyük ölçüde ortadan kaldırarak üçlü tahakküm sistemini (the tripartite system of domination) önemli ölçüde değiştirdi. İkincisi, hareket, diğer ezilen gruplara örgütsel ve taktik modeller sağlayarak Amerikan siyasetini değiştirdi ve genişletti ve onların protesto siyaseti yoluyla doğrudan siyasi arenaya girmelerine imkân verdi.” (Morris, 1984, s.286).

Amerikalı engelli hakları aktivisti olan Judy Heumann, Rosa Parks otobüste sadece beyazlar için olan bölümden kalkmayı reddettiğinde, kendisinin sekiz yaşında olduğunu, 1964 yılında Medeni Haklar Yasası kabul edilmesinin ise üniversiteye yeni başladığı döneme denk geldiğini belirtmiş ve “medeni haklar hareketiyle büyümüştük” şeklinde bu hareketin etkisini ifade etmiştir (Heumann ve Joiner, 2020, s.39). Bununla birlikte hareketin en önemli kazanımı olan 1964 Medeni Haklar Yasası'nda engellilerle yönelik ayrımcılıkla ilgili bir madde yer almamıştır. Heumann, öğretmenlik lisansı “ayrımcılık olmayan tıbbi nedenlerle” reddedildiğinde, uğradığı ayrımcılığa karşı kendini savunacak yasal bir dayanak bulamamıştır:

“Engellilik, 1964 tarihli Medeni Haklar Yasası'nda hiç kapsamamıştı. Medeni Haklar Yasası, ırk, renk, din ve ulusal köken temelinde ayrımcılığı sona erdirmeyi amaçladı, ancak engellilikten hiç bahsetmedi. Alıntı yapabileceğim bir yasa veya atıfta bulunabileceğim bir yasal emsal yoktu. Medeni Haklar Yasası kapsamında olsaydım, telefonu kapatabilirdim ve yasayla oluşturulan Fırsat Eşitliği İstihdam Komisyonu'nu arayabilirdim. Ama engelli hakları örgütleri yoktu. Tek seçeneğim, adamı engellilere karşı ayrımcılığın var olduğuna ikna etmeye çalışmaktı.” (Heumann ve Joiner, 2020, s.53).

Heumann bu olayın sonrasında New York Eğitim Kurulu'na bir dava açmış ve bunun sonucunda engelli aktivistlerden oluşan ve önemli eylemlere imza atacak olan Disabled In Action'ı (DIA) 1970 yılında kurmuştur (LeBrecht ve Newnham, 2020, 33:29). New York'ta Heumann ve diğer engelli aktivistlerin DIA ile faaliyetleri sürerken 1972 yılında Berkeley'de ilk Bağımsız Yaşam Merkezi (CIL) (Center for Independent Living) kurulmuştur. Bağımsız Yaşam Merkezi 1972 yılında kurulmuş olmakla birlikte kökleri Ed Robert'ın üniversiteye başladığı 1962 yılına kadar götürülebilir (Zukas, 1975). Bağımsız yaşam aktivisti olan ve

bağımsız yaşam hareketinin öncüsü olarak kabul edilen Ed Roberts, 1962 yılında UC Berkeley'deki (Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley) ilk ağır engelli öğrenci olmuştur. Berkeley kampüsündeki diğer engelli öğrencilerle birlikte Rolling Quads adını verdikleri aktivist bir grupla birlikte, Fiziksel Engelli Öğrenciler Programı'nı (Physically Disabled Students Program) kurmuşlar ve kampüsün engelli öğrenciler için erişilebilir bir yer olmasını sağlamışlardır (TheCIL, t.y.). Bu programın içinden ilk Bağımsız Yaşam Programı (Independent Living Program) olan Bağımsız Yaşam Merkezi doğmuş ve Ed Roberts kurucu ortağı olmuştur (Roberts, 1994). Bağımsız Yaşam Merkezleri engelli insanlar arasında dayanışma oluşturmaya yardımcı olmuştur (Barnartt, Scotch ve Schriener, 2001, s. 433).

1970'li yıllardan itibaren ABD'de aktivistler tarafından, DIA gibi örgütlerin dahil olduğu, çok sayıda protesto gerçekleştirilmiştir. Barnartt ve Scotch (2001) 1970'ten 1999'a kadar ABD'deki engelli protestolarıyla ilgili yaptıkları çalışmalarında, bu yıllar arasında engelliler tarafından 646 protesto gerçekleştirildiği sonucuna ulaşmışlardır. Barnartt ve Scotch (2001)'in elde ettiği veriler, '1960'lı yılların sonunda kolektif eylem için toplumsal sahne hazır olmasına rağmen neden protesto eylemleri 1972 yılında başlamıştır?' sorusuna götürmüştür. Bunun sonucunda 1972-1977 arasında ABD'deki engelli aktivistlerin protestolarını kışkırtan temel siyasi meselenin, 1973 Rehabilitasyon Yasası'nın 504.maddesinde geçen ve engelliliğe yönelik ayrımcılığı yasaklayan hükmü geçirme ve uygulama mücadelesi olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Barnartt, Scotch ve Schriener, 2001, s. 439).

1973 yılında ABD'de, Kongre tarafından Rehabilitasyon Yasası (Rehabilitation Act of 1973) isimli bir yasa çıkarılmıştır. 1973 Rehabilitasyon Yasası'nın 504. Maddesi, ABD'de engellilerle ilgili yürürlüğe giren ilk medeni haklar yasasıdır (DREDF, t.y.). Söz konusu maddede federal hibeler ve programlar kapsamında engelli bireylerin engelli olmaları nedeniyle dışlanamaz, mahrum bırakılamaz ve ayrımcılığa uğrayamaz olduğu garanti edilmektedir (U.S. Department of Labor, t.y.).

1973 Rehabilitasyon Yasası imzalanmadan önceki süreçte yasanın imzalanması için ve imzalandıktan sonra 504. maddenin uygulanması için

engelli aktivistler tarafından bina işgalleri, lobicilik, yürüyüş ve protestolar, oturma eylemleri, basını kullanma, açlık eylemleri, diğer örgütlerle dayanışma gibi pek çok yöntem kullanılarak eylemler düzenlenmiştir (Heumann ve Joiner, 2020).

Yasanın çıkarıldığı dönemde tüm kurum ve kuruluşlarda engellilere yönelik ayrımcılık var olduğu için yasa yürürlüğe girdikten sonra engellilere yönelik ayrımcılığın ne olduğu, kimin engelli olduğu gibi konuları tanımlayan düzenlemelerin yapılması gerekmiş fakat hazırlanan düzenlemeler 1977 yılına kadar imzalanmamış ve hayata geçirilmemiştir (Cone, t.y.). 1977 yılında, düzenlemeleri hazırlayan Health, Education and Welfare (HEW) (Sağlık, Eğitim ve Refah) bakanlığı bakanı olan Joseph Califano, düzenlemeleri imzalama sürecini uzatmakta ısrarcı olunca, engelli aktivistler, en önemlilerinden biri San Francisco'da olmak üzere, ABD'deki on şehirde HEW bürolarının olduğu binaları işgal etmişler (Scotch, 2001, s.94) ve ABD tarihindeki en uzun federal bina işgalini gerçekleştirmişlerdir (Shaw, 2001, s.311). 504 oturma eyleminin basına da yansısıyla birlikte, engelli bireylerin sadece yardım isteyen kişiler değil istihdam, eğitim, sağlık, toplu taşıma gibi tüm alanlarda eşitlik isteyen ve bu konularda ayrımcılığa uğrayan kişiler oldukları görünürlük kazanmıştır (Shaw, 2001, s.319). Protestolar süresince engelli aktivistler, bazı sendikalar, insan hakları örgütleri, yerel hükümet ve diğer medeni haklar grupları tarafından da desteklenmişlerdir. Aktivistleri işe alarak, diğer medeni haklar gruplarıyla ittifaklar oluşturarak, erişilebilir ulaşımı savunarak ve ülke genelindeki Bağımsız Yaşam Merkezleri'nin sayılarını arttırarak o zamana kadar önemli bir güç unsuru oluşturan Ed Roberts'la ilişkili Bağımsız Yaşam Merkezleri ve buralarda çalışan engelli aktivistler bu protestolarda önemli rol oynamışlardır (Heumann ve Joiner, 2020, s.86). Bina işgalleri ve protestolar devam ederken Califano en sonunda 504'ü imzalamak zorunda kalmıştır (Shaw, 2001, s.320).

1960'lardan sonra İngiltere'de engelliler tarafından kontrol edilen engelli örgütlerindeki sayıca artış dikkat çekmiştir. Sayıca artışın yanında bu örgütlerin ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından maddi olarak desteklenmemiş olması, politika yapıcıların ve profesyonellerin o zamana kadar pasif ve bağımlı görünen engelliler tarafından inşa edilen bir hareketin yaşayabilir olduğuna

inanmamış olması, bu yeni hareketin o zamana kadar engelliliği kontrol eden geleneksel gönüllü kuruluşların aktif muhalefetine üstüne inşa edilmiş olması ve son olarak, engelli bireylerin karşılaştıkları engellerle dolu ortamlar yüzünden zorluklarla dolu buluşma, iletişim kurma ve örgütlenme yolları bulmak zorunda kalmış olmaları, durumu daha dikkat çekici kılmıştır (Campbell ve Oliver, 1996, s.20).

İngiltere'deki siyasi aktivizm on dokuzuncu yüzyıla ve belirli engelli grupları arasındaki sendikacılık geçmişine kadar götürülebilse de 1965 yılında iki engelli kadın tarafından kurulan ve belirli bir engellilik durumuna sahip kişilerden oluşmaması, üyeleri tarafından kontrol edilmesi, engelli nüfusun bir bütün olarak yaşadığı ekonomik ve sosyal dezavantajlara odaklanması bakımından diğer engelli örgütlerinden farklılık gösteren Disablement Incomes Group'un (DIG) kurulmasıyla birlikte kök salmıştır (Barnes, 2007, s.204).

1972 yılında İngiltere'de engelli hakları aktivisti Paul Hunt tarafından The Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) kurulmuştur. Ken Davis, Liz Finkelstein, Vic Finkelstein, Paul Hunt, birliğin üyeleri arasındadır. UPIAS'ın 1975 yılında yayımladıkları bildiri de sakatlık ve engellilik arasında ayırım yaparak engelliliği sosyal organizasyona dayalı dezavantajlardan kaynaklı olarak tanımlamaları ve fiziksel engelliliği toplumsal baskının özel bir biçimi olarak ifade etmeleri (UPIAS, 1975, s.14) ile sosyal modelin temelini oluşturmuşlardır.

1980'li ve 1990'lı yıllarda aktivistlerin faaliyetleri devam etmiştir. ABD'de 504 protestolarıyla canlanan aktivizm Americans with Disabilities Act'in (ADA) (Engelli Amerikalılar Yasası) imzalanmasına giden yolu oluşturmuştur. 1980'ler boyunca ve sonrasında American Disabled for Accessible Public Transit (ADAPT) üyelerinin erişilebilir toplu taşıma sistemleri için kendilerini otobüslere zincirleme gibi eylemleri dikkat çekmiştir (ADAPT, t.y.) 1988 yılında Washington DC'de yer alan Gallaudet Üniversitesi'nde sağır öğrenciler, sağır bir rektörün işe alınmasını talep ederek *Deaf President Now!* isimli bir protesto gerçekleştirmişlerdir (Christiansen ve Barnartt 2003). Bu süreçte ABD'li engelli aktivistlerin engellilere yönelik ayrımcılığı yasaklayan ve engellilerin medeni haklarını garanti altına alan ADA'nın geçirilmesi için lobicilik gibi aktivist

faaliyetleri devam etmiş fakat hükümetin ADA'yı geçirmemesi üzerine 1990 yılının mart ayında "Capitol Crawl" olarak isimlendirilen protesto gerçekleştirilmiştir. Binlerce insan protesto için toplanmış ve engelli bireyler tekerlekli sandalyelerini, koltuk değneklerini bırakıp dirseklerini, dizlerini, omuzlarını kullanarak Amerikan Kongre binasının merdivenlerini tırmanarak protesto gerçekleştirmişler ve bundan dört ay sonra temmuz ayında yasa kabul edilmiştir (Heumann ve Joiner, 2020, s.166).

İngiltere'de "engelli insanları çeşitli ayrımcılık biçimlerine karşı koruyan ilk Birleşik Krallık yasası" ise 1995 yılında kabul edilen Disability Discrimination Act (DDA) (Engelli Ayrımcılığı Yasası) olmuştur (Lewis, 2020). Bu yasa için aktivistler çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri 9 Temmuz 1994'te Londra'da gerçekleştirilen ve İngiltere'nin her yerinden 2000'den fazla engelli bireyin katıldığı "Rights Now" gösterisi olmuştur (Barnes, 1995, s.112). DDA çok önemli bir yasa olmasına karşın engelli bireylere engelli olmayanlarla aynı hakları vermemiş ve hatta tüm engelli bireylere de aynı hakları vermemiştir (BCODP, 1997). Bu yasa örneğin istihdamla ilgili pek çok konuyu kapsamakla birlikte, ırk ve cinsiyet ayrımcılığına ilişkin mevzuatın aksine engellilere yönelik ayrımcılık ancak "dayanaksız" ise yasa dışıdır (Beckett, 2005 s.412). Dolayısıyla aktivist mücadeleler sonucunda hem ABD'de hem de İngiltere'de önemli yasalar yürürlüğe girmiş fakat 2000'li yıllardan sonra ADA ve DDA gibi yasaların uygulanması ve bunun için gerekli politikaların düzenlenmesi için aktivist mücadeleler devam etmiştir.

ABD ve İngiltere dışında diğer ülkelerde de engelli aktivistler ortaya çıkmış ve çeşitli mücadeleler yürütmüşlerdir. Charlton'ın (1998) ABD, Meksika, Nikaragua, Küba, Brezilya, Zimbabve, Güney Afrika, Hindistan, Tayland, Endonezya, Hong Kong, İngiltere ve İsveç'teki engelli hakları aktivistleriyle görüşmeler gerçekleştirdiği çalışmasında pek çok ülkede engelli aktivistlerin bulunduğu görülmektedir. Barnartt (2014) Mısır'daki, Sépulchre (2018) İsveç'teki, Hayashi ve Okuhira (2001/2011) Japonya'daki, Heyer (2002) Almanya'yadaki, Mehrotra (2011) Hindistan'daki, Barral (2007) Fransa'daki, Kubicki, Bakalarczyk ve Mackiewicz-Ziccardi (2019) Polonya'daki ve Gebrekidan Kenya'daki engelli hakları aktivizmini ve engelli hareketini çeşitli bağlamlarda ele almışlardır.

Başta ABD ve İngiltere olmak üzere engelli hakları aktivistlerinin uluslararası anlamda en önemli başarılarından biri 2006 yılında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin kabul edilmesi olmuştur. Sözleşme engelli bireylerin herkesle eşit haklara sahip olduğu, herkesle eşit fırsatlara ve eşit erişime sahip olması gerektiği, engelli bireylerin kendi seçimlerini yapmakta özgür oldukları gibi temel fikirleri içermektedir (United Nations, t.y.a.). Engelli hakları hareketlerinin temel temalarından biri olan kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası olarak engelli aktivistler tarafından kabul görmüş olan *Nothing About us Without us (Biz Olmadan Bizim İçin Asla)* sloganında ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin temel dayanaklarından birini bu sloganın dayandığı anlayış oluşturmuştur. *Biz Olmadan Bizim İçin Asla* sloganıyla hazırlanan ve hazırlanma sürecinde engelli aktivistlerin rol aldığı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin kabulü engelli aktivistlerin en önemli başarılarından biridir (Sabatello, 2014 s.13).

Biz Olmadan Bizim İçin Asla engelli hareketlerinden çıkmış olan ve dünyadaki engelli aktivistlerin genel olarak üzerinde uzlaştığı bir slogandır. Bu slogan esasında engelli bireylerin çağlar boyunca acınası, tedavi edilmesi ve yönetilmesi gereken sorunlar olarak görüldükleri; nerede yaşayacakları, çalışacakları, nasıl eğitilecekleri, nasıl davranacakları ile ilgili tüm kararların “onlar adına” başkaları tarafından verilmiş ve verilmeye devam ediyor olmasına bir karşı çıkışı ifade etmektedir (Pelka, 2012, ix).

Hazırlanma sürecine 2001 yılında başlanan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’den (Unites Nations t.y.a) önce önemli uluslararası gelişmeler olmuştur. Bunlardan bazıları olarak, Birleşmiş Milletler engelli haklarına ilişkin olarak 1975 yılında Engelli Kişilerin Hakları Beyannamesi’ni (UN Human Rights, t.y.) kabul etmiş, 1981 yılını Uluslararası Engelliler Yılı (United Nations, t.y.b.) ve 1983-1992 yıllarını BM Engelliler On Yılı (United Nations. (t.y.c.) ilan etmiş, 1993 yılında ise Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar’ı (United Nations, t.y.d.) kabul etmiştir.

Uluslararası sözleşmelerin hız kazandığı bu dönemlerde Disabled People's International (DPI) ve Disability Awareness in Action (DAA) gibi uluslararası örgütler de kurulmuştur.

Engelli Hakları Eğitim ve Savunma Fonu (DREDF)'nin kurucularından olan engelli hakları avukatı Robert Funk, engelli bireylerin, topluma katılması beklenmeyen veya bu konuda istekli olmadıkları düşünülen acıma ve korku nesnelere, herkesle eşit haklara sahip ve saygın bireyler olduğunu savunan engelli hakları hareketine kadar geçen zamanı “engellilerin insanlaştırılması”nın tarihi olarak adlandırmıştır (Funk, 1987, 9, 24; aktaran Pelka, 2002, s. 3-4).

3.2. TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARI AKTİVİZMİ

Türkiye’de Cumhuriyet dönemiyle birlikte engellilere yönelik çeşitli politikalar geliştirilmeye başlanmış, engelli bireylerin dernekler şeklinde örgütlenmeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. 1930 yılında Süleyman Gök tarafından Sağır ve Dilsizler Cemiyeti kurulmuş, sonrasında ise yine Süleyman Gök tarafından 1941 yılında Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Tesevüt Cemiyeti kurulmuştur (Akalin, 2021). 1950 yılında ise Altı Nokta Körler Derneği kurulmuştur (Altı Nokta Körler Derneği, t.y.). Altı Nokta Körler Derneği, engellilere ilişkin hükümleri anayasaya koydurmuş olması ve diğer engelli STK’larının kurulmasına ön ayak olması bakımından önemlidir (I. Özürlüler Şurası, 1999, aktaran, Burcu, 2020, s.7). ABD ve İngiltere’de olduğu gibi engellilerin ilk organizasyonlarının sağır ve körler tarafından kurulmuş olması dikkat çekicidir. 1958 yılında Felçliler Derneği adıyla kurulan Türkiye Sakatlar Derneği ise 1960 yılında şimdiki ismini almıştır (Türkiye Sakatlar Derneği, t.y.). Türkiye’de engellilerle ilgili kurulan derneklerde, federasyonlarda ve konfederasyonlarda yıllar içinde artış yaşanmıştır. Bu artışta, 88. maddesinde “Sakatlara hizmet amacı ile kurulan derneklerin, Körler Federasyonu, Sağır Federasyonu, Ortopedik Özürlüler Federasyonu, Zihinsel Özürlüler Federasyonu olmak üzere dört federasyon teşkil etmeleri ve bu federasyonların birleşerek Türkiye Sakatlar Konfederasyonunu oluşturmaları zorunludur.” (Dernekler Kanunu, 1983) ifadesini içeren 2908 sayılı eski dernekler kanunun yürürlükten kaldırılıp yerine 2004 yılında 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun getirilmesinin etkisi olmuştur.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre faal dernek sayısı (Aralık 2021 verileriyle) 121951 olup bunlardan 1383 tanesini engelli dernekleri oluşturmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, t.y.). Bu sayıları değerlendirirken engellilikle ilgili derneklerin “hak ve

savunuculuk dernekleri” gibi diğer kategoriler içinde yer alıyor olabileceğini gözden kaçırmamak gerekir.

1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuş ve sırasıyla 1999, 2005, 2007, 2009 ve 2011 yıllarında Özürlüler Şurası organize edilmiştir. 1999 yılında gerçekleştirilen 1. Özürlüler Şurası’nda engelliler kanununun çıkarılmasına yönelik karar alınmıştır (Burcu, 2020, s.8). 2005 yılına gelindiğinde ise Engelliler Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Kanunda engelli bireylere yönelik kararlarda bizzat engelli bireylerin ve onların ailelerinin katılımının sağlanacağını belirtilmesi önemlidir (Gül, 2015, s.51).

Bir diğer önemli gelişme ise Birleşmiş Milletler tarafından 2006 yılında kabul edilen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Türkiye’de 2007 yılında imzalanmış ve 2009 yılında yürürlüğe girmiş olmasıdır. Altı Nokta Körler Derneği’nin internet sitesinde paylaşılmış olan “Müjdeler Olsun Engelli Hakları Sözleşmesi İmzalandı” başlıklı yazıda, Altı Nokta Körler Derneği’nin, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin ülkemiz tarafından imzalanması konusundaki çalışmalarından bahsedilmektedir:

“30 Mart 2007 tarihinde imzaya açılacak olan ve en az 20 ülkenin imzalamasıyla yürürlüğe girecek olan bu sözleşmenin, ilk imzalayanları arasında ülkemizin yer alması ve sözleşmenin meclisten geçirilerek onaylanması için hükümete çağrıda bulunmuştur. (...) Nihayet bu çabalarımız meyvesini vermiş ve Birleşmiş Milletler engelli Hakları Sözleşmesi imzaya açıldığı gün, aralarında ülkemizin de bulunduğu 81 ülke tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. (...) 30 Mart 2007 tarihinde aralarında ülkemizin de bulunduğu 81 ülke tarafından imzalanarak yürürlüğe giren BM Uluslararası Engelli Hakları Sözleşmesi ülkemizin ve dünyanın tüm engellilerine, tüm insanlığa hayırlı olsun.” (Tatar, t.y.)

Hak bilincinin ve hak taleplerinin gelişmeye başlamasında 2000’li yıllarla birlikte ve özellikle uluslararası sözleşmeler ve Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin de etkileri olmuştur. Avrupa Birliği’ne uyum süreci ile birlikte engellilikle ilgili politikalarda sosyal söylemin benimsenmeye başladığı ifade edilebilir (Burcu, 2020, s.196). 2000’li yıllarda, Türkiye’deki çok sayıda engelli derneğinin içinde hak temelli yaklaşımla örgütlenen engelli derneklerinin sayısının artmaya başlaması önemlidir (Yılmaz, 2018). Bu dernekler içinde kendini aktivist olarak tanımlayan engelli bireyler tarafından kurulan derneklerin de olduğunu belirtmek önemlidir. Ayrıca “Engelliler.biz Platformu, Sakatlar Erişim Platformu, Engelli Hakları Atölyesi, ‘Okuluma Dokunma!’ kampanyası” (Yardımcı, 2015b, s.26-27) gibi oluşumlar da hak temelli faaliyetler bakımından önemlidir.

Bütün bunlarla birlikte Türkiye’de, bir önceki başlıkta aktarılan ABD ve İngiltere’deki engelli hakları hareketine benzer bir sürecin gerçekleşmediği açıktır. Burcu (2020, s.196) Türkiye’de, batıdakine benzer bir engellilik hakları hareketi sürecinin yaşanmadığını ve engelli bireylerin sistemli mücadelelerinin net bir şekilde gözlemlenmediğini, bununla birlikte henüz yeni yeni bilinçli ve organize bir mücadele içine girilmeye başlandığını ifade etmiştir. Yardımcı (2015b, s.24-26) Türkiye’de merkezi otoritenin güçlü olması, sosyal politikaların şekillenmesinde hala tıbbi modelin etkisinin olması, STK’ların çoğunluğunun yardım temelli olması ve engelliliğin ülkemizde yoğun bir şekilde damgalanması nedeniyle Türkiye’de engelli hareketinin gelişiminin hem geç hem de güç olduğunu ifade etmiştir.

Son yıllarda ise özellikle internetin gelişimi ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte öz savunuculuk yapan ve aktivist olan engelli bireylerin mücadelelerinin daha görünür hale geldiğini eklemek gerekir. Aktivistler sosyal medya mecraları ve internet siteleri gibi dijital alanlarda taleplerini gündelik hayatın içinde dile getirmektedirler.

4. BÖLÜM BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların sosyo demografik özellikleri betimlenmiş ve araştırmanın on iki problem cümlesine ilişkin olarak ulaşılan temalarla birlikte bulgular paylaşılmıştır.

4.1. AKTİVİSTLERİN SOSYO DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Katılımcıların yaşları, eğitim durumları, medeni durumları, çalışma durumları ve mesleklerini içeren sosyo-demografik özellikleri aşağıda betimlenmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de katılımcıların sosyo demografik özelliklerine yer verilmiştir.

Tablo 1 Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu
--------------	----------	--------------	---------------	----------------

---

K1	Erkek	Bekar (boşanmış)	Lisans	Çalışıyor
K2	Erkek	Bekar	Lisans	Çalışıyor
K3	Erkek	Evli	Doktora	Çalışıyor
K4	Kadın	Evli	Doktora	Çalışıyor
K5	Kadın	Bekar	Doktora	Çalışıyor
K6	Kadın	Bekar (boşanmış)	Lise	Çalışıyor
K7	Kadın	Evli	Doktora- devam	Çalışıyor
K8	Erkek	Evli	Lisans	Çalışıyor
K9	Erkek	Evli	Lise	Çalışıyor
K10	Kadın	Bekar	Lisans-devam	Öğrenci
K11	Kadın	Bekar	Yüksek Lisans	Çalışıyor
K12	Erkek	Bekar	Lisans	Çalışıyor

Bu araştırma altı kadın altı erkek olmak üzere toplamda on iki katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş grupları yirmili yaşlar (K2, K10), otuzlu yaşlar (K4, K5, K6, K7, K11), kırklı yaşlar (K3, K9, K12) ve ellili yaşlar (K1, K8) şeklindedir. Katılımcılardan iki kişi lise, dört kişi lisans, bir kişi yüksek lisans, üç kişi ise doktora mezunudur. Biri lisans biri doktora düzeyinde olmak üzere iki katılımcının eğitimi devam etmektedir. Katılımcılardan bir lisans öğrencisi hariç herkes çalışmaktadır. Katılımcıların meslekleri arasında avukat, psikolog, memur, engellilik konusunda danışman, eğitmen, akademisyen, mühendis,

grafiker gibi meslekler vardır. Katılımcılardan 8 tanesi en az bir dil olarak İngilizce bildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan beş kişi evli, yedi kişi bekar. Bekar katılımcılardan iki kişi boşanmıştır. Katılımcılardan, üçü evli ikisi boşanmış kişinin olmak üzere, toplamda beş kişinin çocuğu vardır.

Katılımcılardan K3 ve K4 doğuştan görme engellidir, K1 doğuştan kısa bir süre sonra bir gözünü kaybettiğini ifade etmiştir, K7 ise geçirdiği bir ameliyat sonrasında görme engelli olmuştur. K2 doğuştan serebral palsili, K5 ve K9 doğuştan kas hastalığına sahiptir, K8 ise geçirdiği bir kaza sonucunda omurilik felçli olmuştur. K5, K8 ve K9 tekerlekli sandalye kullanmaktadır. K6 dört yaşında yanlış bir operasyon sonucu ve K12 bir buçuk yaşında geçirdiği ateşli hastalıktan sonra işitme engelli olmuştur. Doğuştan otizmli olmakla birlikte otizm tanısını sonradan almış olan K10 ve yirmili yaşlarının sonunda kronik bir hastalık tanısı almış olan K11 görünmeyen engellilik haline sahiptir.

4.2. AKTİVİSTLERİN ENGELLİLİĞE İLİŞKİN KAVRAMLARI TANIMLAMALARI

Araştırmanın ilk problem cümlesini “Engelli aktivist bireyler engel durumunu ne tür kavramlarla açıklamaktadırlar ve bu kavramları nasıl tanımlamaktadırlar?” oluşturmaktadır. Katılımcıların birer aktivist olarak engellilik meselesini nasıl ele aldıkları, hangi sorunları belirledikleri ve bu sorunlar için nasıl harekete geçtiklerinin anlaşılmasında, engelliliğe ilişkin hangi kavramları kullandıkları ve bu kavramları nasıl anlamlandırdıklarının anlaşılması önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda “Toplum Tarafından Engellenme”, “Kimlik Vurgusu”, “Engelli mi Sakat mı?” “Kullanılan Kavramlara Tepkiler: *Estağfurullah Diyolar*”, “Hak Karşıtı Bir Kavram: Özel Gereksinimli” ve “Kullanılan Kavramların Yıllar İçinde Değişimi: *Kavramlar geliştiğine göre biz de tabii ki beraberinde geliyoruz*” şeklinde altı temaya ulaşılmıştır.

4.2.1. Toplum Tarafından Engellenme

Aktivistler engel durumuna ilişkin kullandıkları kavramları açıklarken kişinin toplum tarafından engellenmesi sonucu engelliliğin oluştuğunu ifade etmişler ve bunun kullandıkları kavramları şekillendirdiğini belirtmişlerdir.

"(...) benim yaklaşımda engelli birey hayata katılımı çeşitli şekillerde toplumu oluşturan diğer bireyler tarafından engellenen bireydir." (K1)

Aktivistler farklı kavramları kullanmayı tercih etmekle birlikte bireyi engelli yapının toplum olduğunu vurgulamışlardır.

"Kör, sağır, topal, sakat, otistik, disleksik gibi kavramları kullanmayı tercih ediyorum ben. (...) çünkü bence kişiyi engelli yapan şey körlüğü ya da sağırlığı ya da topallığı değil. Kişiyi engelli yapan şey etraftaki düzenlemeler, çevredeki ön yargılar vesaire kurumsal ayrımcılıklar falan. Yani ayrımcılıklar bizi engelliyor aslında. (...) ben bir sarışın olmaktan farksız görmüyorum kör olmayı ama bunu farklı yapan ne, toplumdaki düzenlemeler..." (K3)

Bazı katılımcılar tarafından tercih edilen ifadelerden biri "engellenen birey" ifadesidir. Bu kullanımda özellikle toplumun suçlu oluşuna dair vurgu öne çıkmaktadır.

"Şunu savunuyorum; ben bir farklılığa sahip bireyim. Herhangi bir fiziksel, serebral palsili birey olarak, fiziksel bir farklılığım var ve topluma tam aktif olarak katılamıyorum bazı alanlarda. (...) Bunların nedeni benim fiziksel durumum değil erişilebilirliğin olmaması. Toplumun suçu ve o yüzden aslında engellendiğimi söylüyorum, engellenen bir bireyim diyorum." (K2)

Engellenen birey ifadesini kullanan bir diğer katılımcı olan K6, işitme engellilerin ve sağırların kendilerini engelli olarak görmediklerini, kendilerinin engellendiklerini ifade etmiştir.

"(...) biz kendi kendimizi engelli olarak görmüyoruz, engellenen bireyler olarak görüyoruz çünkü hani bizim tek engellenen kısım iletişim olmaması, karşı tarafın hani işaret dili bilmemesi". (K6)

"Sadece hani bizim dilimiz İşaret Dili, senin dilin Türkçe. O zaman diyor hani dışarıdan gelen turistler o zaman onlar engelli mi diyorlar. Onlar da engelli değil. Sadece hani biz ikimiz farklı dünyaların insanlarıyız diyor. Hani, sizin hani Türkçeniz var, Türk kültürünüz var, bizim de Türk İşaret Dilimiz var, bizim de kendimize özgü kültürümüz var." (K6)

4.2.2. Kimlik Vurgusu

Aktivistler engellilikle ilgili kullandıkları kavramları ifade ederken öne çıkan bir başka durum engellilik kimliğinin vurgulandığı ifadeleri kullanmayı tercih etmeleri olmuştur.

K11, özellikle engelliliği bir kimlik meselesi olarak gördüğünü ve kavramsal çerçevesini de bu bakış açısıyla kurduğunu ifade etmiştir.

"(...) ben bu işi bir kimlik meselesi olarak gördüğümü her yerde söylüyorum. Dolayısıyla da hani böyle kelimeyi yumuşatmak gibi bir şeye kaymadığımı, hani kelimeyi yumuşatarak aslında savunmak istediğim şeylerden uzaklaştığımı hani söylüyorum. Yani "engelli"

dediğimizde bizi ne rahatsız ediyor işte tam da onu konuşalım diyorum. Yani engelli kelimesini niye sahiplenemiyoruz, orada bizi rahatsız eden şeyler neler tam da buradan başlayalım, diyorum. (...) Yani İngilizce'de mesela (...) "people with disabilities" demeye de gerek yok. "Disabled" yani hadi bakalım buradayız; buradan sonra ne konuşuyoruz? demeye çalışıyorum ben." (K11)

K10 "kimlik öncelikli" yaklaşımı tercih ettiğini ve "otizmlî", "otizmi olan birey" gibi ifadelerin otizmi bireye dışsal ve kötü bir durum olarak değerlendiren yaklaşımın ifadesi olduğunu ve bu yüzden bunu kabul etmediğini belirtmiştir.

"Engel gruplarına geldiğinde biz gene "identity first" tercih ediyoruz çoğu otistik olarak, o da otistik oluyor. "Otizmlî"yi sevmiyoruz çünkü otizm bizim benliğimizin çok büyük bir kısmını etkileyen ve benliğimizin çok büyük bir yapı taşı; dünyaya nasıl baktığımızı, perspektifimizi etkiliyor. Ondan dolayı "otistiği" tercih ediyoruz. "Otizmlî" zaten genel olarak otistik birisinin çıkardığı bir şey değil (...) "person with autism". Onu da kabul etmiyoruz çünkü o da şey oluyor temelde hani 'otizm kötü bir şey, otizmi insandan ayırırım ondan otizm diyelim ya da "person with Autism" diyelim', o da "person first" dediğimiz oradan geliyor ve stigma da getiriyor devamında; otizmin sürekli olarak kötü bir şey olduğunu betimlediği için alt taraftan. (K10)

K6 ve K12 sağır kültürüne sahip oldukları için sağır kelimesini kullandıklarını ifade etmişlerdir. İşitme engelli kavramını da kullanabildiklerini belirtmişler ve ayrıca K6 her iki ebeveyni de sağır olduğu için CODA (Children of Deaf Adults) kavramı ile de kendini tanımladığını ifade etmiştir.

"CODA'yım, sağırım. (...) Karşımdaki sağırda ben de sağırım diyorum, işitense CODA'yım diyorum." (K6)

"Sağır kelimesini de kullanıyorum yeri geldiğinde işitme engelli olarak da kullanabiliyorum yerine göre ama ben sağırım aynı zamanda çünkü sağır kültürünü, sağır kimliğimi taşıdığımı bildiğim için sağır kelimesini her zaman kullanırım." (K12),

4.2.3. Engelli mi Sakat mı?

Engelli ve sakat kavramlarından hangisinin kullanılması gerektiğine ilişkin tartışma Türkiye'deki engelli bireylerin gündemini uzun yıllardır işgal etmektedir. Aktivistler de bu kavramlardan birini tercih etme veya her ikisini birden kullanma sebeplerini açıklamışlardır.

Engellilik kavramını kullanan katılımcılardan biri olan K7 bu kavramı sakat kavramına göre daha kapsayıcı bulduğu için tercih ettiğini ifade etmiştir.

"(...) sakat deyince genelde hep fiziksel engellileri anlıyor insanlar. Ben hani kimin anlaşıldığından ziyade sakat kelimesini de yine tamamen fiziksel özelliklere dayalı olarak tanımlandığı için doğru bulmuyorum kendimce. (...) ben engelli kelimesinin tamamen insan hakları bakış açısına daha uygun olduğunu düşünüyorum." (K7)

Engelli ve sakat kavramlarının birbirinden farklı anlamlar ifade ettiğini ve ikisinin de kullanım yerinin farklı olduğunu ifade eden ve sakatlığı politik bir kavram olarak ele alan katılımcılardan K8'in ifadeleri örnek olarak aşağıda verilmiştir.

"(...) sakatlık bedene ait bir durum, engellilik dışsal çevreden kaynaklanan, içinde bulunduğunuz toplumun ekonomik, teknolojik, sosyolojik, politik durumlarına, koşullarına göre şekillenen bir şey benim için ve değişen bir şey, tarihselliği olan bir şey. Yani yüz yıl öncesini engellisiyle şimdinin engellisi bir değil. Yüz yılın öncesinin körü hala kör (...) sakatlık benim bedensel durumumu anlatan bir şey, engellilik engellenme halimi anlatan bir şey ve engellilik bu anlamda sadece sakatları ilgilendiren bir kavram da değil. O bir sosyolojik ve politik bir durum. (...) yani yeri ve zamanına göre kimi zaman kadınları, kimi zaman göçmenleri, kimi zaman çocukları, kimi zaman LGBTİ bireyleri ilgilendiren bir çünkü engellenmekten doğan bir olay." (K8)

Katılımcılardan K3 ise sakat kavramını kullandığını ancak onun yerine yeti farklılığı kavramını kullanmayı tercih ettiğini belirtmiştir.

"Aslında bu da çok emin değilim ya sakat tam karşılamıyor, biraz sanki fiziksel engellileri için içine alıyormuş gibi geliyor. (...) biz (...) yeti farkı diyoruz aslında. Yeti farklılığı olan bireyler diyoruz. Evet yani çünkü bu durumda bu ne eksiklik ne fazlalık, bir fark." (K3)

4.2.4. Kullanılan Kavramlara Tepkiler: "Estağfurullah diyorlar"

Aktivistler hem kendileri için hem genel olarak engelli bireyler söz konusu olduğunda çeşitli kavramları hangi sebeplerle kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak toplum içinde bu kavramları kullanırken, bunlara olumsuz anlamlar atfeden kişilerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K7, K9, K8 ve K10'un ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

"(...) yani bir olay oluyor diyelim ki hani orada anlamadıysa kör olduğumu, belirtmem gerekiyorsa "ya ben körüm yalnız" dediğimde "estağfurullah" falan diyorlar çok komiğime gidiyor. Hani diyorum kör olduğumuza da yok valla körüm falan diye yemin etmek zorunda kalıyoruz diye hani o günler aklıma geliyor aslında. Ama insanlar hani bunun ayıp olduğunu düşünüyorlar (...)" (K7)

"Sakat kavramını kullandığımız zaman "estağfurullah" diyorlar. İşte ne bileyim kaba olduğu konusunda hem kendi hitap etmememiz; engelliler, aileler veya bu alanda çalışan insanlar bakımından bazen uyarılar alıyoruz bazen de toplumun diğer kesimlerinden ama bu, bu iki kavramı birbirinden ayıramadıkları, yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarından kaynaklandığını varsayıp izah etmeye çalışıyoruz (...)" (K9)

"Yani "Hayır kendinize engelli demeyin", niye, "Biz beyin engellilere engelli diyoruz" gibi böyle bir eksantrik yaklaşımlarla tabii karşılaşıyoruz, tepki çekiyoruz. (...) hani şöyle günlük hayatımız içerisinde, yaptığımız çalışmalar sırasında ya da sosyal hayatımız içerisinde "Hayır niye sen işte sakat diyorsun kendine? Sen sakat değilsin sen engellisin, özel insansın" falan diyenler oluyor yani. Tepki çekiyorsunuz." (K8)

"(...) insanlar genelde hani direktmen otistik denmesinden de hoşlanmıyorlar. Ondan dolayı bu tarz şeylerde evet öyle hani kötü bir şeymiş gibi düşünüp buna karşı böyle tepki veren insanlar oluyor ama kötü bir şey değil; düz, dümdüz olan şeyi söylüyoruz aslında." (K10)

4.2.5. Hak Karşıtı Bir Kavram: Özel Gereksinimli

Aktivistler kullandıkları kavramların yanı sıra çeşitli sebeplerle kullanmadıkları kavramlar da olduğunu ifade etmişlerdir. Aktivistler engelli bireylerin haklarını ötekileştirdiğini ve dışladığını belirterek özel gereksinimli kavramını kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

K3, K10 ve K4'ün ifadelerinden verilen örneklerde görüldüğü gibi aktivistler "özel gereksinimli" gibi kavramların ve buna uygun olarak yapılan düzenlemelerin engelli bireylerin diğer herkesle eşit olarak vatandaşlık haklarından yararlanması konusunda bir engel oluşturduğunu düşünmektedirler.

"Özel gereksinimli"ye neden karşıyım. (...) benim kitapları okuyabilmem için bu kitapların farklı formatlarda basılması lazım; Braille alfabesi olabilir, sesli hali olabilir falan. Şimdi neden bu özel gereksinim oluyor da senin Latin harfleriyle bunu okuyabilmen normal gereksinim oluyor? Yani kim neyi özel yapıyor, hangisi daha özel? Özel dediğimiz zaman her şeyden önce bir sivil hak gaspı oluyor. Yani, yani bu özel hani yapsak da olur yapmasak da olur. Temel hak değilmiş gibi. Hani bu benim okuma hakkımın, otobüslerde sesli anons hakkımın, sinemalarda film izleme hakkım sanki eeh işte bana özgü bir da- bir hak gibi oluyor ve insan hakkından çıkarıyor..." (K3)

"Özel gereksinimli'den spesifik olarak nefret ediyoruz. Hani o, onu cidden hiç sevmiyorum, ki hiç sevmem. Çünkü insanlar şey olarak düşünüyor özel gereksinimli dendiğinde, hani böyle benim özel olarak bir yani bana özel bir şey yapmak zo- lütfediyormuş gibi davranıyorlar. Hani böyle gereksinimlerim, destek ihtiyaçlarım lütfediyorlarmış gibi davranıyorlar; o yüzden "özel gereksinimli"yi sevmiyorum, özel bir gereksinim yok ortada. İhtiyaç var. Bu ihtiyaçlar da normal hani normal ihtiyaçlar. Bizim olduğumuz varyasyonumuzun getirdiği ihtiyaçlar. O yüzden "özel gereksinimli"yi sevmiyorum." (K10)

"Özel gereksinimli kavramından hiç hoşlanmıyorum (...) Siz normal bir EGO otobüsüne binip gidebiliyorsanız bu sizin için bir ulaşım gereksinimidir. E tekerlekli sandalye kullanan bir insanın da ulaşım gereksinimi vardır. Bu özel bir gereksinim değildir. Sadece aslında evrensel tasarım ilkelerine uygun hizmet edilmiş olsa ya da tasarlanılmış olsa bu bireyin özel bir gereksinimi aslında yok. Onun da bir ulaşım gereksinimi var. (...) Yani eğitim almak o çocuğun da hakkı ne bileyim doktora gitmek o kadının da hakkı. İşte dışarı çıkıp gezmek o tekerlekli sandalye kullananın da hakkı. Özel bir gereksinim, özel bir ihtiyaç değil bu." (K4)

4.2.6. Kullanılan Kavramların Yıllar İçinde Değişimi: **"Kavramlar geliştiğine göre biz de tabii ki beraberinde geliyoruz"**

Aktivistler engelliliği açıklarken kullandıkları kavramların ve bu kavramlara ilişkin tanımlamalarının yıllar içinde değişiklik gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bu değişimde hem değişen toplumsal yapı hem de bireylerin kendi kişisel gelişim süreçleri etkili olmuştur.

“Sonuçta konjonktür de değişti, süreç değişti. (...) Sağır diyorduk işitme engelli oldu, şimdi tekrar sağır ve işitme engelli diyoruz çünkü sağırklar kendilerini işitme engelli değil sağır olarak tanımlıyorlar. (...) O nedenle biz de söylemlerimizi tabii ki onlara saygı duyduğumuz için değiştirdik.” (K1)

Aktivistler engelliliği anlamlandırma süreçlerinde yaşadıkları değişimle ve artan bilgi birikimleriyle birlikte kullandıkları kavramlarda değişim gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

“(...) yani şöyle bir değişiklik oldu, yani önceden sakatı kullanmıyordum hakikaten, kendim için de başkaları için de (...) Yani hani aslında orada herhangi bir yargının olmadığını sakat kelimesinin içerisinde ve yani benim de gerçekliğim olduğunu yani hakikaten de sakatım gibi bir yerden bunu fark ettiğim noktada sakatı kullanmaya başladım.” (K5)

“(...)”engelli” kullanımı mesela kullanmıyordum, kaçınıyordum çünkü bilmiyordum. Hani yanlış bir şey gibi zannediyordum; bu da kendi içselleştirilmiş sağlamlılığımın dolayısıydı. Bunlar zamanla tabii ki de değişti kullanımları çünkü bunun insan olmanın bir varyasyonu olduğunu ve engelli olduğumu, otistik olduğumu iyice bana fark ettiren şey gene komünitem içerisinde, kendi topluluğum içerisindeki diğer insanlar oldu. Bu açıdan değişiklik oldu evet.” (K10)

“(...) hem engelli kimlik gelişimine paralel olarak hem de daha sonra kendi akademik işlerim için yaptığım okumalara da ve daha sonra işte ne bileyim engellilikle ilgili maruz kaldığım seminerler, tartışmalar işte webinarlar vesaire falan tabii ki yani bunlar hangi kavramı ne şekilde ve nerede kullandığımı şekillendirmiştir zaman içerisinde.” (K4)

Sonradan engelli olan K7, engelli olmadan önce ve engelli olduktan sonra belli bir süre kör kelimesini kullanmakta çekinceler yaşamış olduğunu fakat insan hakları yaklaşımı ve engellilik bakış açısı ile bu kavramları rahatça kullanabildiğini ifade etmiştir.

“(...) yani ben engelli olmadan önce kör diyemiyordum insanlara. Yani o bir hani ayıpmış gibi geliyordu. Tabii hiçbir engelli farkındalığım da yoktu hani insan hakları bakış açısı falan hak getire. (...) yani kendim kör olduktan sonra da ilk başlarda kör diyemiyordum. Hani kendim için diyordum mesela ama başkaları için diyemiyordum ayıp olur diye ama bu insan hakları yaklaşımı engellilik bakış açısı oturduğunda kafamda artık kör sağır kelimelerini kullanmaya başladım, yani bende değişiklik oldu.” (K7)

K6 İşaret Dili’nde “işitme engelli” kavramının önceden “yarım” şeklinde ifade edilen işaretle karşılandığını ve “sağır” ile farklı anlamda kullanıldığını ancak artık “sağır” ve “işitme engelli” kavramlarının aynı işaretle gösterildiğini ifade etmiştir.

“Yani şimdi eskiden hani ben sağırım ben yarımım, ben sağırım ben yarımım (bunları işaretle de gösteriyor) ama sonradan hep böyle sağır işitme engelli, sağır işitme engelli (işaretle de gösteriyor) olarak şey oldu. Aslında evet beni tanımlayan tamamen bu (yarım işaretini gösteriyor), yarım. Yarım dedikleri zaman insanlar anlayabiliyor hani az duyabiliyor, konuşabiliyor, yarımmlarla hani iletişim kurabiliyoruz. Yani yarımmlar hani işiten bireylerle iletişim kurabiliyor. Bu çok net ifade ediliyor ama nedense son zamanlarda bu (işaretle yarımı gösteriyor) kalktı. Sağır, işitme engelli (bunları işaretle gösteriyor, ikisinin de işareti

aynı) olarak ama ben bunu değiştireceğime inanıyorum. (...) Eskiye dönmek gerekiyor bazen tam ifade edebilmek için.” (K6)

4.3. AKTİVİSTLERE GÖRE ENGELLİ BİREYLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

“Engelli aktivist bireylere göre Türkiye’de engelli bireylerin karşılaştığı sorunlar nelerdir?” problem cümlesi ile aktivistlerin engelli bireylerin karşılaştığı sorunlara ilişkin düşüncelerinin ve deneyimlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Aktivistler engelli bireylerin karşılaştığı çeşitli sorunlar olduğunu ve bunlarla mücadele ettiklerini belirtmişlerdir. Bu problem cümlesine ilişkin olarak “Engellilere Yönelik Ayrımcılık: Sağlamcılık” ve “Temel Hak ve Özgürlüklerin Engellenmesi” temalarına ulaşılmıştır.

4.3.1. Engellilere Yönelik Ayrımcılık: Sağlamcılık

En genel ifade ile engelli kişilere yönelik ön yargılı tutumları ve ayrımcı davranışları ifade eden sağlamcılık (Levi, 2006, s.1) aktivistlere göre engelli bireylerin karşılaştığı en temel sorunlardandır.

Katılımcılardan K8 ve K9 engellilerin karşılaştığı sorunlardan **ayrımcılığa** dikkat çekmişlerdir.

“Yani engellilerin aslında tek sorunu var o da ayrımcılık sorunudur. Bütün diğer sorunlar onun altında öbeklenir. Yani eğitime katılamamak, eğitim hakkından yararlanamamak. E niye? Engelli olduğunuz için yararlanamıyorsunuz, orada eğitim ihtiyaçlarınız gözetilmediği için gidemiyorsunuz. E nedir bu? Engellilere yönelik ayrımcılıktır.” (K8)

“Ya bu aslında engellilik gruplarına göre değişiklik arz ediyor ama genelde temelde söyleyebileceğimiz şeyin en tepe noktasına hiyerarşik olarak baksak ayrımcılığı koyabiliriz, sağlamcılığı koyabiliriz buraya (...).” (K9)

Engellilere yönelik düşük beklentiler, engelli bireylerin kendi kaderini tayin etmelerinin sınırlandırılması ve engellenmesi, etiketleme, öjeni ve ‘engelli bireyler için en faydalı olan’ şeklindeki yaklaşımın normalleştirilmesi, sağlamcılığın bileşenleri arasında yer almaktadır (Levi, 2006, s.2). Katılımcılardan K3 engellilere yönelik **düşük beklentilere** ve K10 engellilerin **olumsuz bakış açısı ile damgalanmasına** dikkat çekmiştir.

“[Engellilerin karşılaştığı en temel sorun] Düşük beklenti bence. (...) Yani engellilerin hayatta hiçbir şeyi başaramayacağı veya sadece birilerinin yardımıyla bir şeyleri yapacağına ilişkin

bir toplumsal beklenti var. Yasalar da buna göre kuruluyor ve engellilerin bağımlı ve yetersiz olduğuna ilişkin bir inanç var. Sadece yardım edilmesi gereken biri olduğuna hatta bazen insan bile olarak görülmediğine inanılıyor.” (K3)

“Genel olarak şey olarak bakıyorlar acınası ya da böyle hani "senden daha kötüler de" var derken ki "kötüler"i anlatmak için kullanıyorlar. Mesela "görmeyen de var" gibi kalıplar da çok olduğu için. Hayal kırıklığı olarak bakıyorlar. Şey olarak bakıyorlar hani böyle bozukluk tamamen çok yanlış, çok kötü, çok acınası durumlar gibi bakıyorlar. Çok sağlamcı bakıyorlar. Çok aşırı büyük damgalamalar var. Sanki engelli insanlar hayattan zevk alamamış gibi davranıyorlar.” (K10)

Aşağıda iki ifadesine yer verilen K6, sağır ve işitme engellilerin toplumdan yoğun bir şekilde **dışlandıklarını** belirtmiştir.

“[İşitenler sağır] Görüyorlar, saymıyorlar, dışlıyorlar, bencil davranıyorlar, empati yapmıyorlar gibi gibi uzar gider.” (K6)

“Biz bu camiada kendimizce güçlüyüz zaten hani hiç şeyler yokmuş gibi, işitenler yokmuş gibi yaşıyoruz. Öyle alışmışız. Hani biz buraya bir turist gelmişiz ve yaşıyoruz gibi düşünelim. (...) bir Türk'ün Almanya'da yaşadığını düşünün. Oradaki görülen muamele nasıl ise bizdeki öyle. Dışlanma. Yani biz yokmuşuz gibi yaşamaları.” (K6)

Engelli bireylere yönelik ayrımcılık, olumsuz tutumlar ve önyargılarla beslenmektedir. Katılımcılardan K7 engellilerin karşılaştığı temel sorunların **ön yargılardan** kaynaklandığını ifade etmiştir.

“Yani aslında en temel sorun önyargılar bence. (...) çünkü mevzuat oo cillop gibi yani. Şimdi mevzuatı okuyan "gelsem de Türkiye'de yaşasam" der birçok açıdan hani orada da eksikler var ama. Ama önyargılar çok fazla işte hani ya sokakların bizim rahat yürümemiz için işte yol bandı (...) yapılıyor. Yani ama o yol bandının üstüne araba park ettikten sonra veya onun üzerine tezgâh açtıktan sonra o yol bandı aslında yapılmamış oluyor, erişilebilirlik yine sağlanmamış oluyor. Hani bu yüzden hani hep politika üreticiler hem de toplumda bence bir önyargı var çünkü hani bir binayı yapan, ya diyelim ki işte bir okul yapılıyor, o okulu yapan oraya bir engelli birinin, engelli bir öğrencinin geleceğini düşünmediği gibi aslında belki de orada okul müdürü de engelli olabilir öğretmen de engelli olabilir, hani bunlar hiç düşünülüyor. Engelliler çok fazla toplumun içinde düşünülmediği için zaten sorun yaşanıyor. Bu yüzden en büyük sorun, temeli, bütün her şeyin temeli bence önyargılar ve işte bilinç eksikliği.” (K7)

K5 bu ön yargılara sahip kişilerin yönetici pozisyonlarda olmasının sorun yarattığını ifade etmiş ve K2 politika üreticilerin **tutumlarına** değinmiştir.

“(...) hani bu en temel sorunu ortaya çıkaran aynı zamanda işte bu toplumsal önyargılara sahip kişilerin aslında yönetici pozisyonlarında olması, karar veren pozisyonunda olması ve yasaların da bu önyargılara göre şekilleniyor olması sorunu bence (...) hizmetleri veren kişilerin engelliliğe dair çok fazla bilgisinin olmadığı hatta daha kötüsü bazen de olumsuz yargılara sahip olmaları diyebilirim en temeldeki sorun.” (K5)

“Tutum olarak bence büyük bir sorun var. (...) liderlerin, politika üreticilerinin, politikacıların tutumu. (Değiştirilmiş ses tonu ile) “Engelli kardeşim” diye bir tutum var sonuçta. Korunmaya muhtaçsın. Devlet seni koruyor. Buradaki tutumdan kaynaklı zaten bütün sorunlar da

buradan çıkıyor bence. Yani en temelinde tutum ve duruma bakış var aslında. Bunun getirdiği başka temel sorunlar var.” (K2)

4.3.2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Engellenmesi

Aktivistler engellilere yönelik ayrımcılık ve bu ayrımcılığı üreten olumsuz tutum ve ön yargılar, düşük beklentiler gibi durumlarla birlikte engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerine ulaşmada çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

Bu sorunların başında gelen en temel sorunlardan biri **erişilebilirliğin** sağlanmamasıdır. K3 görme engelli bireylerin karşılaştığı çeşitli sorunların erişilebilirliğin olmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

“(…) körlüğünüzden değil, otobüste sesli anons olmadığı için yolculukta güçlük çekiyorsunuz, seçimlerde size uygun şablon pusula üretilmediği için gizli oyunuzu kullanamıyorsunuz, filmlerde sesli betimleme olmadığı için tek başınıza izleme güçlüğünü yaşıyorsunuz.” (K3)

Katılımcılardan K10 ise toplumun hiçbir alanının otizmliler için erişilebilir olmadığını ifade etmiştir.

“(…) toplumun hiçbir alanı otistiklere erişilebilir değil. Bu çok üzücü bir şey. Mesela hastaneler erişilebilir değil, devlet kurumları erişilebilir değil, üniversiteler, liseler, ortaokul, ilkokul, her yer. Hiçbir yer erişilebilir değil. Hiçbiri.” (K10)

Çeşitli erişilebilirlik sorunlarıyla karşılaştığını belirten K4, toplumdan bu şekilde dışlanmasının kendisinde bu dünyaya ait olmadığına dair bir his yarattığını ifade etmiştir.

“Ya bazen şöyle düşünüyorum itiraf etmek gerekirse, ben bu dünyaya ait değilim ya, ben ait olmadığım bir yerde boşu boşuna yaşamaya çalışıyorum ve bazen gerçekten çok enerjim tükeniyor. Hani bu dünyaya ait değilim hissi de hemen hemen her şeyin sağlam bireyler için düzenlenmiş, tasarlanmış, yapılmış olması ve hala o şekilde işliyor olmasından kaynaklı.” (K4)

K1 turizm alanlarının erişilebilir olmamasından kaynaklı olarak sorunlarla karşılaştıklarını ve bu sorunların çözümü için çeşitli aktivizm çalışmaları yaptıklarını ifade etmiştir.

“Erişilebilir otel diye arama motorlarında veya otel satan sitelere baktığımız zaman maalesef erişilebilir otel diye gittiğimiz otellerin çoğusunun ya asansörü küçük tekerlekli sandalyeye gidilmiyor ya önünde basamak var asansörün ya odasının kapısı küçük, banyosu uygun değil, tuvaleti yanlış yapılmış oluyor. Bunlar için işte aktivist mücadele veriyoruz şu an.” (K1)

Katılımcılardan K12 ve K6 sağır ve işitme engellilerin toplumda iletişim alanında erişilebilirlik olmadığı için engellenmekte olduklarını ifade etmiştir.

"(...) bizim en büyük sorunlarımızdan biri iletişim problemi. Bu sadece iletişim eğitim alanında değil televizyonlarda da var bunlar, hastaneye gittiğimizde iletişim kuramamak, adliyeye gittiğimizde iletişim kuramamak, karakola düştüğümüzde iletişim kuramamak, derdimizi anlatamamak. Bunlar böyle çok o kadar sıralayabiliriz ki." (K12)

"(...) Her anlamda erişilebilir olması gerekiyor. Örnek veriyorum (...) hastanelerde hani tercüman yazıldığı zaman içeri girdiğimizde yok işte Arapça tercümanımız var değil de İşaret Dili tercümanımız da var demelerini istiyoruz. Yani niye Arapça niye biz değil? E biz de burada yaşıyoruz. Gibi. Onlara öyle bir olanak sağlanıyorsa o zaman biz de sorarız ya o zaman niye biz yokuz? E biz bu dünyada yaşıyoruz çünkü biz bu ülkenin vatandaşıyız. Haklı olarak bunu soruyoruz yani." (K6)

K10 da iletişim sadece sözel olarak tek bir yöntemle gerçekleştirilebileceği düşüncesi yüzünden farklı iletişim yöntemlerinin dışlandığını ve farklı yöntemlerle iletişim gerçekleştirilmesini sağlayan teknolojilerin ülkemizde olmadığını belirtmiştir.

"(...) Türkiye'de alternatif destekleyici iletişim sistemleri ve destek sistemleri genel olarak yok. Durum böyle olunca otistiklerin çoğu küçük yaşlarından beri, özellikle küçük yaşından beri bu durum ortada biliyorsa, bunlara erişim olmadığı için ortada bir şey hani kendileri konuşmaya şey vermiyorlar onlara, nasıl diyeyim, şans vermiyorlar, hak vermiyorlar. Konuştukları zaman da "Ya sen otistiksin, anlamazsın" tarzında bir tavırla karşılaşıyor insanların çoğu." (K10)

Katılımcılardan K4 **yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve var olan düzenlemelerin uygulanmaması** ile ilgili karşılaşılan sorunlara değinmiştir.

"Yasal düzenlemelerdeki eksiklikler. (...) 2012'de en son süre bitti işte kamuya açık her yerin erişilebilir olması lazım. Otobüslere binebiliyor mu bugün tekerlekli sandalye kullanan insanlar? Her otobüse binebiliyor mu? Sokağa çıktığı zaman tuvalete gidebiliyor mu? Veya işte ben ya ben üniversiteye şimdi yeni başladım hiçbir kapıda Braille etiket yok, ben kendi odamı, sınıfı nasıl bulacağım bilmiyorum yani. Hani bunlar yasayla düzenleniyor ama yasalar delik deşik ediliyor ya da şikâyet edemiyorsun ya da etsen de hiçbir şey alamıyorsun hani o da bir sıkıntı." (K4)

Katılımcılardan K12 ve K1, engelli bireylerin engellilik durumlarına **uygun eğitimin verilmediğini** ifade etmişlerdir.

"Bizi unutmayın, biz de bu dünyanın içerisindeyiz. Siz de eğitim alabiliyorsanız bizim de eğitim almaya hakkımız var. Eğitim alabilmemiz için görsel kaynaklara ihtiyacımız var. FM sistemi dediğimiz şeyler var, küçük çocukların okulda, takmış olduğu boyun kısmında mikrofon var öğretmenin mikrofonu direkt işitme engelli çocuğun kulağına geliyor. Mesela az önce size bahsetmiştim ya bluetoothla sizi daha çok iyi anlayabiliyorum. O şekilde o çocuklar da onlardan faydalanabilir." (K12)

"Zihinsel engelli bireylerin algı kapasitelerine uygun aile eğitimi ve birey eğitimi olmayışı. Onlar için en büyük sorun." (K1)

K3 ve K6 engelli bireylerin **istihdam sürecinde** engelli olmalarından dolayı ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmişlerdir.

"(...) istihdam oluyor insanlar sana sırf kör oluşun nedeniyle yapmaması gereken şeyler yapıyor." (K3)

"Mesela İŞKUR'a veriyorsun CV tamam çok güzel. Ondan sonra arıyorlar, aradıkları kişi tabii kendi telefonu olmuyor, yakını oluyor, annesi oluyor, babası oluyor, her neyse, işte tamam ben iletirim diyor. "Kendisiyle görüşebilir miyim?", kendisi işitme engelli diyoruz. "Hiç mi duymuyor?" Hiç mi duymuyor ne diyeceksin. Ya işitme engelliyiz demiştik diye, "ha tamam o zaman" hani "biz duyabilen birini arıyoruz." Yani böyle şeylerle karşılaşabiliyoruz. (...) kendini ifade edemediği için hani zayıf kalıyor, bu bir şey beceremez yapamaz diye düşünüldükten istihdam sağlanamıyor." (K6)

K10 ve K6 engelli bireylerin ihtiyaçları konusunda sosyal devlet tarafından yeterli ve gerekli politikalar üretilmediği için karşılaştıkları **maddi sorunlara** değinmişlerdir.

"Mesela bizde işte (...) gürültü önleyici kulaklıklar var. Çoğu otistiğin sese karşı aşırı hassasiyeti var. Her yerde sesli ortamlara duramıyor. İşte ben dışarı çıktığımda sokakta uzun süre duramıyorum vesaire ve bunun hani, nasıl diyeyim, elektroniğini de alsan elektronik olmayanı da alsan düzgün olanı iki yüz liradan başlıyor. Bu herkesin verebileceği bir fiyat değil. Bunu gidip hani engelli maaşınla alabileceğin bir şey değil çünkü başka bir sürü şeye daha para gidiyor bu kapsam içerisinde." (K10)

"Yani çünkü devletten alamıyoruz. Yani ben geçen sene on dört bin liraya cihaz aldım. (...) Devlet vermiyor çünkü koklear implant ameliyatını destekliyor. O yüzden. Mesela bebekle bir yaşında ameliyat olabiliyor ama bir yaşına kadar işitme cihazı kullanmak zorunda sinirleri ölmesin diye. İşitme sinirleri aktif olsun diye altı aylığına bebekler on bin yirmi bin masraf oluyor." (K6)

Son olarak katılımcılardan K9 ve K11 engelli bireylerin **katılım hakkı** ile ilgili eksikliklere değinmişlerdir.

"(...) mevzuat çıkartılırken, yasal düzenlemeler yapılırken hala daha karar alma süreçlerine katılım, şeffaflık ve karşılıklı görüş alışverişi, iş birliği, kamu-STK iş birliği zemini yeterince oluşmuş değil. O yüzden karar alma süreçlerine katılım söz konusu değil." (K9)

"(...) zaten çocukların katılım hakkı çok çok sınırlı Türkiye'de. Yani hani çocuğun, engelsiz çocuğun katılım hakkından bile Türkiye'de bahsetmek çok mümkün değilken engelli çocuğun katılım hakkı gerçekten hiç düşünülüyor bile. Dolayısıyla ben hani onu görünür kılmaya çalışıyorum ve bu vesileyle de hani engelli çocukların kendi haklarının peşine düşmesini hani destekliyorum." (K11)

4.4. AKTİVİSTLERİN AKTİVİZM TANIMLARI

Araştırmanın üçüncü problem cümlesi “Engelli aktivist bireyler aktivizmi nasıl tanımlamaktadırlar?” şeklindedir. Bu problem cümlesi ile ilgili “Hak Temelli Olma: Engelli Hakları Aktivisti”, “Değişim İsteği ve Harekete Geçmek” ve “Aktivizm ve Savunuculuk İlişkisi” temalarına ulaşılmıştır.

4.4.1. Hak Temelli Olma: Engelli Hakları Aktivisti

Araştırmanın katılımcılarının her birinin engellilik alanında aktivist oldukları belirlenmiş ve daha sonra görüşmelerden önceki hazırlık süreci boyunca da bu bilgi teyit edilmiştir. Ayrıca katılımcılarla ilk iletişime geçildiğinde ve görüşmeler sırasında “Kendinizi aktivist olarak tanımlıyor musunuz?” sorusu yöneltilerek bu bilgidan emin olunmuştur. Dolayısıyla katılımcıların her biri kendini “**aktivist**” olarak tanımlamaktadır.

Aktivistler tarafından görüşmeler boyunca **hak temelli olma** vurgusu sıklıkla yapılmıştır ve bazı aktivistlerin kendilerini tanımlarken kullandıkları ifadeye de bu vurgu yansımıştır. K1, K10 ve K11 ifadelerinde bu vurguya yer veren katılımcılardandır.

“Engelli hakları savunucusu olarak görüyorum ben kendimi. (...) engelli hakları aktivistiyim. Hak temelli savunucuyum kesinlikle.” (K1)

“O yüzden engelli hakları aktivisti diyebilirim.” (K10)

“Ben de ben kendimi engelli hakları aktivisti olarak tanımlıyorum.” (K11)

“Engelli hakları aktivisti” olarak kendini tanımlayan K5, bunun yanı sıra engellilik alanında bağımsız yaşam konusuna daha çok yoğunlaşması sebebiyle “bağımsız yaşam aktivisti” ifadesini de kullandığını belirtmiştir.

“(...) hani zaten engelli hakları aktivisti olarak tanımlıyorum da hani bazı yerlerde de bağımsız yaşam aktivisti olarak da tanımlıyorum kendimi hakikaten de böyle daha çok içinde olduğum hak olarak daha çok odaklandığımı.” (K5)

K7 ise kendini tanımlarken genel olarak “insan hakları aktivisti” ifadesini kullandığını ifade etmiştir.

“Yani genel olarak insan hakları aktivisti olarak kendimi aslında değerlendiriyorum. Ama hani kendi kimliğimle ilgili şeylerde daha çok aktivizm yapıyorum tabii ki hani kadın ve engelli meselelerinde. (K7)

K7 önceden de kendini insan hakları aktivisti olarak gördüğünü ancak bu “insan”ın engelliliği dışarıda bırakan bir tanıma sahip olduğunu fark ettiğini belirtmiştir.

“Hani kendini hep, kendimi hep şey zannedirdim ya işte insan hakları aktivisti falan ama hani insan hakları aktivisti derken aslında kafamda çizdiğim bir insan profili varmış ve onun aktivizmini yapıyordum yani onu fark ettim ilk bu eğitimi almaya başladığımda.” (K7)

4.4.2. Değişim İsteği ve Harekete Geçmek

Aktivistler hem kendilerinin engelli birey olarak yaşadıkları deneyimlerinden hem de gözlemlerinden hareketle engellilerin çeşitli sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunlar aktivistleri “bir şeyler değiştirebilir miyim?” sorusuna götürmüştür. Burada aktivist olarak onları bu sorgulamayı yapan diğer kişilerden ayıran fark, bu sorunların çözümü ve değişim için “harekete geçiyor” olmalarıdır.

Katılımcılardan K9, K11 ve K7'nin aktivizmi değişim için harekete geçmeleriyle ilgili tanımlanmalarına ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Değiştirmek. Yani Türkiye’de veya tabii dünya biraz daha zor bir alan, herhangi bir şeyi, bir politikayı, bir yönetmeliği belki, belki bir uygulamayı düzeltmek, değiştirmek, tabii ki lehte, engelli kişilerin insan haklarına, hukukuna saygılı bir şekilde değiştirmeyi istemekle ilgili bir şey aktivizm. Bendeki çağrışımı bu. Politika değiştirmek. Değiştirmeye sevk etmek veya ne bileyim katkı sağlamak.” (K9)

“(…) hani bir şey için yani bir şeyi değiştirmek için sorumluluk alma halidir. İşte bir şeyi, harekete geçmektir yani bir şeyi değiştirmek için harekete geçmektir. Dolayısıyla önemsiyorum ve harekete geçmek için uğraşıyorum ben de. Hani sadece hani bakarak şikâyet eder pozisyonda kalmamak adına. Birçok insan sorunu fark ediyor aslında ve sorundan şikâyet de ediyor, aktivistler bence hani sorunu değiştirmek için, çözüm bulmak için harekete geçen insanlar oluyorlar.” (K11)

“Ben bir aktivistim dediğimde bazı şeyleri değiştirmeyi hedefleyen bir insan olduğumu aslında ifade ediyorum. Yani inandığım, düşündüğüm, doğru bildiğim bazı gerçekler var ve bunların olması için mücadele ediyorum.” (K7)

K8 aktivizmi bir şeyi değiştirme iradesi olarak gördüğünü ve bunun insanlar arasında eşitliği sağlamaya yönelik olduğunu ifade etmiştir.

“İnsanlar arasında eşitliği sağlamaya yönelik her türlü eylem, aksiyon ben bunu aktivizm olarak tanımlıyorum ve çok geniş anlamda bunu ele alıyorum, herhangi bir yöntem de hapsetmiyorum zaten. Ha tabii ama yöntem boyutunda bu, bu yöntemleri kullanma iradesine de aktivist kişi diyorum, aktivizm diyorum, aktivist kişilik diyorum.” (K8)

K5 de engellilerin karşılaştığı sorunlardan şikayetçi olduğunu ve bunları değiştirmek üzere çalıştığını belirtmiş ve aktivistlik tanımını bunun üzerinden yapmıştır.

“Aslında toplumda şikayetçi olduğum bazı şeyler var. (...) yani insanların tutumlarıyla da alakalı bir şey olabilir ya da ne bileyim düzenle de yani daha fiziksel düzenle ya da işte daha kurumsal bariyerlerle diyelim yani ??? işte engelli bir çocuğun bir okula kabul edilmemesi yani orada aslında sistemsel ve kurumsal bir sorun var. Hani tutumun da ??? ya da bunun bir şekilde cezalandırılmamasıyla da alakalı bir sorun var. Yani tüm bu şeylerden şikayetçi olduğumu ve bunu bir şekilde değiştirmek üzere çalışmalar yaptığımı anlatan bir şey bence hani aktivistim dediğim zaman.” (K5)

K10 kendi deneyimlerinden hareketle, aktivizmin değişimi yaratacak ortamı hazırlamakla ilgili olduğunu ifade etmiştir.

“(...) Aktivizm o ortamı hazırlamak. Şimdi mesela Türkiye çok geride diyorum, çok geriden geliyor. Ondan dolayı şu an Türkiye’de bir şeyleri değiştirmek istiyorsak önce ortamı hazırlamamız gerekiyor. (...) O yüzden birilerinin bu ortamı hazırlaması ve sonra o zaman geldiğinde bunda beraber çalışması gerekiyor. Benim için aktivizm, aktivistim dediğimde söylediğim şey bu.” (K10)

4.4.3. Aktivizm ve Savunuculuk İlişkisi

Aktivizmi değişim ve harekete geçmek olarak ifade eden aktivistlerin bunun yanı sıra görüşmeler süresince yaptıkları savunuculuk vurgusu dikkat çekmiştir. Aktivistler görüşmeler boyunca yer yer savunuculuk yaptıklarına değinmişlerdir. Katılımcılardan K1 ve K6 aktivizmi savunuculuk olarak tanımlamaktadır.

“Aktivizm savunuculuk demektir. Savunuculuk ne için yapılır, toplumda var olan bir sorunun veya birkaç sorunun ortadan kalkması için, devleti yönetenlerin, yönetim kadrosunda olanların, şirketleri yönetenlerin, okulları yönetenlerin, belediyeleri yönetenlerin doğru şekilde harekete geçmesi amacıyla gerek fikinsel gerek eylemsel gerek yazılı olarak harekete geçmektir aktivizm.” (K1)

[Aktivizm] Hani hak savunma, savunuculuğu demek.” (K6)

Aktivistlerden bazıları ise görüşmeler sırasında savunuculuk yaptıklarından çeşitli yerlerde bahsetmiş ve bunun üzerine aktivizm ve savunuculuk arasındaki ilişkiyi nasıl kurduklarını anlamak üzere kendilerine sorular yöneltilmiştir. K2 ve K7 gibi bazı katılımcılar bu soruları, bu konu üzerine fazla düşünmediklerini ifade ederek cevaplamışlardır.

“Hiç düşünmedim düşünme ihtiyacı da hissetmemişim onu fark ettim. Savunuculuk ve aktivizm farkı var mı ya diye ilk defa şu an sen sorunca düşündüm. Bir şeyi savunursun (sessizlik)” (K2)

“Aktivizm ve savunuculuk. Hiç düşünmemiştim desem (gülüyor) itiraf edeyim. Yani ben iki kelimeyi de kullanıyorum (...) Yani çok farklı kavramlar değil ama gerçekten düşünmedim ya üzerine bilemedim şu an.” (K7)

K4 aktivizm ve savunuculuk arasında bir fark görmediğini belirtmiştir. Bu ikisi arasından kendisine aktivist demesini de yaptığı şeylerin daha çok aktivizm olarak tanımlanmasından dolayı kendine öyle dediğini belirtmiştir.

“Ben onun açıkçası ayrımını teknik olarak yapmıyorum. Yani baştan beri aktivist diye geçiyor o yüzden hak savunucusu demedim. Yani benim gözümde ikisinin bir farkı yok (...) Gerçekten bilmiyorum yani ben ikisini de biraz eşit kullandım ya da bir fark göz etmeksizin kullandım öyle söyleyeyim size.” (K4)

Kendini hem aktivist hem de savunucu olarak tanımlayan ve bunları iki farklı kavram olarak kullanan K9 ve K11 gibi katılımcılar da vardır.

“Savunuculuk aslında büyük bir şemsiye ve altında çok fazla yöntem barındıran teknik(?) bir kavram aslında. Aktivizm biraz daha duygulara hitap eden, biraz daha kişinin kendisiyle alakalı, yöntemi değişebilen bir bireysel daha çok bir kavram olarak görebiliyoruz ama savunuculuk dediğimiz şey yöntemleri, şekli, yapılış tarzı vesairesi birçoğu belli kuralları olan bir kavram olarak söyleyebilirim. Aktivizm için savunuculuk, savunuculuk için de aktivizm aslında birbirini tamamlayan iki kavram.” (K9)

“(…) savunuculuk beki biraz daha aktivizme göre daha dar anlamda kalıyor diye düşünüyorum. (...) Hani ben ilkesel olarak şunu şunu çok savunuyorum dersin ama o etki etti mi gerçekten karşı tarafta etmedi mi sonrasında fazla bakmazdın. Aktivizmde o işin sonuna kadar gitmek diye düşünüyorum ben aktivizmi. Yani o oluyor mu olmuyor mu bakmak yani. Hakikaten orada olmak, onun bir parçası olmak, inat etmek, devam etmek falan gibi şeyler olduğunu düşünüyorum yani hani. Dolayısıyla savunuculuk biraz daha yani aktivizm kapsar savunuculuk diyeyim yani hani o şekilde ifade edebilirim.” (K11)

4.5. AKTİVİSTLERİN AKTİVİST OLMA SÜRECİ

Katılımcıların aktivist olma süreçlerinde nasıl deneyimler yaşadıkları “Engelli aktivist bireyler aktivist olma süreçlerini nasıl deneyimlemişlerdir?” problem cümlesi ile anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu problem cümlesi ile ilgili olarak “Engelliliğin Kabulü”, “Kişilik Özelliği: Aktivizm Ruhu”, “Rol Modellerin Önemi: Aktivistlerle ve Derneklerle Tanışma” ve “Aktivistliğe Giden Yol: ‘Yaşamak için başka şansım yoktu’” şeklinde dört temaya ulaşılmıştır.

4.5.1. Engelliliğin Kabulü

Doğuştan veya sonradan engelli olan aktivistlerin her biri engelliliği kabul sürecinden geçtiklerini ifade etmişlerdir. Aktivistlerde kronolojik olarak engelliliğin kabul edilmesi süreci aktivist olma sürecinden önce veya eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bunun sadece bir olayın diğerinden önce gerçekleşmesi ile birbirini izleyen bağımsız süreçler şeklinde değil biri diğerini nedensel olarak önceleyen bir süreç şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla engelliliğin kabul edilmesinin ve bazı katılımcılarda bir engelli kimliğinin gelişmesinin aktivist olma süreçlerinde önemli olduğu görülmektedir.

K1 diğer katılımcılardan farklı olarak çocukluk çağında engelliliği kabullenme sürecini yönettiğini anlatmıştır.

“Sayısız ameliyat oldum, şehir şehir gezdim vs. sonra farkında olmadan kabullenme sürecimi yönetmişim. Annem ve babama ‘insanların bana tek göz demesi, kör demesinin bir önemi yok benim okula gitmem lazım çünkü ben hastanelerde vakit kaybediyorum’ dedim ve artık benle uğraşmalarını bunu kabul etmelerini istedim onlardan. Daha on yaşındaydım bunu yaptığım zaman.” (K1)

Gençlik dönemi kişilerin hayatında değişim ve dönümlerin yaşandığı önemli bir dönemdir ve aktivistler engelliliğe ilişkin sorgulamaları da bu dönemde sıklıkla yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu dönemde kabullenme sürecinden geçtiklerini ifade eden K9 ve K12'nin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“İşte ‘neden ben’ sorusu işte özellikle gençlik, erken gençlik döneminde hep sorulan soruların başında yer alıyordu. Bu sorulara bir yanıt bulamadım çünkü bu bir tesadüf. İşte çok sayıda ihtimalden sadece biriydi. Onu bir kenara bıraktım. Onun yerine bununla beni neler bekliyor, ne tedbirler alabilirim, hayatımın nasıl konforunu arttırabilirim ve bununla beraber nasıl yaşayabilirim sorularının yanıtlarını bulmayı tercih ettim bir zaman sonra. Sakatlık bir trajedi değildir. Bir travma oluşturmadığını söylemiyorum. Mutlaka bir travma oluşturuyor ama bundan kurtulmak veya kurtulmak tamamen kişisel ve almış olduğunuz biraz profesyonel desteklerin sınırıyla ilgili. Ben çok takılmadım o taraflarda. (...) Çabuk atlattım diyebilirim o travma kısmını.” (K9)

“Şöyle ki işitme cihazı kulağının arkasında durması beni çok rahatsız ediyordu görsel olarak çünkü cihazımı gören herkes kulağımdakinin ne olduğunu soruyorlar, sanki bir uzaylıymış gibi izliyorlar. Bunlar beni çok rahatsız ediyordu. Soru sormalarından çok rahatsız oluyordum. Kabullenmem çok zor olmuştu. Ortaokuldan sonra ben işitme cihazı takmaya başladım. Tabii o süreçler çok zor bir süreçlerdi. Hem ergen dönemim de olduğu için çok zor süreçlerden geçtim. Ta ki bu liseden sonra kabullenmeye başladım. Artık bir işitme cihazı kullandığımı, duymadığımı, zorluk çektiğimi o yaştan sonra kabullenmeye başladım ve şu anda tamamiyle kendimle çok barışık bir şekilde yaşıyorum. Hatta şunu da söyleyebilirim, İşaret Dili'ni o kadar çok seviyorum ki İşaret Dili'yle sokakta, çarşıda herhangi bir yerde çok rahatlıkla kullandığımı söyleyebilirim. Yani gururla bunu sergileyebiliyorum.” (K12)

Katılımcılardan K3 üniversite döneminde körlüğü yeterince kabullenmemiş olduğunu fark ettiğini ifade etmiştir.

"Yani her zaman tabii ki ailemde iki tane abim olduğu için fazla biliyordum bence yani her şeyden kördüm, hep o şeyde büyüdüm falan ama aslında bunu yeterince kabullenmemiş olduğumu üniversitede anladım diyebilirim. (...) üniversiteye geldiğimde işte ne bileyim mesela "hiç asla başka bir körle evlilik yapmam" diyen biriydim mesela anlatabiliyor muyum şu an benim eşim böyle veya ne bileyim mümkün olduğu zamanlarda hani görmüyor olduğumu söylememek gibi şeyler yaşadığımı hatırlıyorum. Hani o baston kullandığım halde falan ama içten içe körlüğü aslında yeterince de kabullenmemiş olduğumu bence üniversite yıllarında fark ettim diye düşünüyorum kendi adıma." (K3)

K5 engelliliği bir kimlik olarak sahiplenme sürecinden ve bu süreçte engelliliğe ilişkin anlamlandırmasının değişiminden bahsetmiştir.

"(...) engelli olmayan kişilerle beraberdim hep ve bu gurur duyduğum bir şeydi yani gerçekten de. Hani benim arkadaşlarım hep engeli olmayan kişiler demek ki ben de engelli değildim yani hani onlarla arkadaşlık kurabiliyorum gibi bir yerdendi -ki zaten insanların hep böyle şey iltifat gibi söyledikleri bir şeydi de bu aynı zamanda, yani "ben seni engelli olarak görmüyorum". Ben bunu çok duydum hakikaten de yani. "Ben senin engelli olduğunu unutuyorum [K5]", "Ben seni engelli olarak görmüyorum." gibi. Yani ve bunu ben iltifat gibi alıyordum gerçekten de "Ya ne güzel." gibi. Yani ama sonra bir noktadan sonra, böyle bunu bir daha kimlik olarak sahiplenmeye başladığım, hani daha fazla engelliyle bir araya gelmeye başladığım ve onlarla neler paylaşabildiğimi ve ne çok şey paylaşabildiğimi aslında görmeye başladığım andan itibaren biri böyle bir şey söylediği zaman hani bir şeyi söylemeye başlayabildim gerçekten hani: "Ama engelliyim biliyorsun değil mi?" yani hani falan gibi böyle bir "Neden bu kötü bir şey mi?" hani "Beni engelli olarak görersen ne olacak?" gibi böyle bir şeyi daha fazla söyleyebilmeye başladım hakikaten de." (K5)

Kendini sağır olarak tanımlayan K6, sağır kültürü içinde büyüdüğünü ancak kendini küçüklüğünden beri sağır olarak görmediğini ifade etmiştir.

"Küçüklüğümde beri kendimi sağır olarak kabul etmedim çünkü sağır okulu okumadım. Sağır kültürü içinde büyüdüm evet ama benim aile çok kalabalık olduğu için hani teyze, amca, komşular, dernekler vesaire. Sonradan sonradan böyle hani CODA'larla, sağırarla bir iş, bir şey konuştuğum zaman baktım haa bunlar rahatsız oluyorlar benim CODA dememden, sonra demeye başladım sağırım diye." (K6)

Sonradan engelli olan katılımcılardan K7 20'li yaşların başında yüksek lisans yaparken, K8 20'li yaşların başında üniversite öğrencisiyken, K11 ise 20'li yaşların sonunda engellilik alanında halihazırda aktivistken engelli olmuştur. K7 ve K8 iyileşme beklentisinin engelliliği kabul süreçlerini etkileyen faktörlerden biri olduğunu ifade etmişlerdir.

"Kör olduktan sonra (...) doktorun bana söylediği şey şuydu "bu geçici zaten, işte ödem var ödem dağılınca göreceksin." (...) Hani görmeyi bekliyordum orada çünkü görünce iyileşeceğimi zannediyordum. Ama sonra bir gün şey oldum, ya ben iyiyim hiçbir sağlık sorunun yok, tamam görmüyorum ama hani sağlıklıyım niye yatıyorum ki hasta gibi deyip ve kalkıp yatağımı topladım. O gün kör olduğumu kabul ettiğimi düşünüyorum zaten (...)" (K7)

“Çünkü ya sağlık sistemi zaten dediğim gibi buraya medikal modelden baktığı için sizi bir hasta olarak ele alıyor ve senin iki yıl içinde üç yıl içinde iyileşme ihtimalin var diyerek örgütüyorlar. (...) Ya bu tabii bu sizi ister istemez hani bir beklentiye sokuyor, diyorsunuz ki ya iki sene içinde ben yürüyebilirim tekrar. (...) ama üç seneden sonra artık yavaş yavaş hı cık ben fizyolojik olarak bir sakatım demeye başladım ama psikolojik olarak kabullenmek ne zamandı dersiniz ne zaman dışarı çıkıyorsanız, çıkmaya başladıysam o zamandı. (...) yedi sekiz sene sonra gerçek anlamda sakat kimliğini yerleştirdim zihnime diyebilirim.” (K8)

Engellilik konusunda halihazırda çalışmalar yürütürken sonradan engelli olan K11, engellilik üzerine düşüncelerinin oturmuş olmasının kabullenme sürecinde olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir.

“Ya şöyle ben bu engelliliği çalışırken ve ben 2007’de engelli değildim. 2011’de tanı aldım ve (...) 2014’ten sonra fonksiyon kayıpları çok yoğun bir şekilde başladı. Dolayısıyla ben bu işin savunurken ve baya baya düşüncelerimi oluştururken aslında engelli bir birey değildim. (...) Bittabi yani şöyle bir şey olmadı yani "evet ?? hemen bugün şak kabul ettim bunu" olmadı. Tabii ki ben de o, o sorgulama süreçlerinden geçtim ama o sorgulama süreçlerini çok çabuk geçtiğimi düşünüyorum çünkü kafamda baya oturmuş bir tanım vardı ve hani şey çok da geniş bir yerdedi bu; hani çok da geniş bir yerden alıyordum. Dolayısıyla hani bunu kabul etmek benim için o kadar o bağlamda zor olmadı.” (K11)

K7, K8 ve K11’in her üçü de bu süreçte ailelerinin etkisine değinmişlerdir. K7 ve K8 engelli olduktan sonra geçirdikleri süreçte ailelerinin olumlu etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

“Yani ailenin ve arkadaşların şeyi çok önemli tabii hani “yapabilirsin”i aşıladılar çünkü ben hiçbir şey yapamayacağımı düşünmüştüm kör olduğumda. Hani bakış açımı çok değiştirdiler.” (K7)

“Ya şöyle çevrenin çok ciddi etkisi olur. Özellikle tabii aile eğitilmiş bir aile, ya onun çok büyük bir avantajı oldu.” (K8)

K11 ise K7 ve K8’den farklı olarak ailesinin durumunu kabul etmesi değil onunla mücadele etmesi yönünde teşvik ettiğini belirtmiştir.

“Onların daha negatif etkisi oldu. Şey, yani ailem hani hastalıkla daha fazla mücadele etmem gerektiği yönünde hani şey yapıyor tabii ki, baskı yapıyor. (...) Ya ailem beni tabii ki sürekli hani daha iyi tedavi olmak, bu şeyleri durdurmak, hastalığı durdurmak yönünde sürekli teşvik ediyor ve o yüzden hani buna, yani kendimi engelli olarak tanımlamamı istemiyor. Hani ailemin genel yaklaşımı o. Zaten ailemde kimse öyle bir şekilde tanımlamıyor beni. Mesela engelli kartı almak konusunda hiç kimse beni teşvik etmiyor.” (K11)

4.5.2. Kişilik Özelliği: Aktivizm Ruhu

Aktivistler aktivist olma süreçlerinde onları aktivizme yönlendiren deneyimlerin yanı sıra “aktivizm ruhu” olarak ifade edilebilecek mücadelecî bir kişilik özelliğine sahip olmalarını da bu süreçte etkili gördüklerini ifade etmişlerdir.

“Ya bence daha çok kişilikle alakalı çünkü sadece engellilik konusunda değil yani ben istediğimi almayı severim. Benim önüme konanla yetinmek değildir benim karakterim. Engelli olarak da istediğimi almak için aktivist olmam gerekiyordu. İsteddiğimi almaktan kastım bu işte sınavda okutmandan tut da işte iş ortamı veya işte hocaların sunumları paylaşması paylaşmaması vesaire falan filan gibi hani her şeyi almak için. Haklar yani öyle kendiliğinden verilmiyor, söke söke alınıyor.” (K4)

“Genel yapım yani genel yapım itibariyle asi bir çocuğum (çocuktum?). Asiliğim, haksızlığa karşı ben gelemiyorum her zaman karşı çıkıyorum. Nerede nasıl hiç önemli değil, makam vesaire hiç önemli değil. Ezildiğimiz noktalarda güzelce, insani bir yönüyle hep karşı çıkmaya gayret gösteriyorum.” (K12)

K3 bu durumu körlük üzerine aktivist olmasaydım başka alanda olurdu şeklinde ifade etmiştir.

“Ya bu biraz da kişilik yapısı tabii yani ben hani bir arkadaşla konuşuyordum; öyle ben körlük üzerine aktivist olmasaydım başka bir alanda aktivist olmasaydım başka bir alanda aktivist olurdu.” (K3)

Katılımcılardan K8 dünyaya karşı olan duyarlılıkları olan bir insan olmasının diğer özellikleriyle birleşerek aktivizmi oluşturduğunu ifade etmiştir.

“(…) özellikle de eğitilmiş bir insan olmam, dünya görüşüm, ondan sonra aile yapım ve kişisel karakter özelliklerim sebebiyle dışımdaki dünyaya duyarlılıkları olan bir insanım, yani kayıtsız kalamıyorum ve ben bir engellydim, bir engellilerin sorunlarından etkileniyordum ama üreteceğim çözümlerim sadece kendi üzerimden olmasını istedim ve toplu sorunlara toplu çözümler üretmek için böyle bir yol seçtim.” (K8)

4.5.3. Rol Modellerin Önemi: Aktivistlerle ve Derneklerle Tanışma

Aktivistler engelli hakları konusunda aktivist olan, bu alanda savunuculuk yapan ve STK'larda çalışan kişilerle ilişkiler kurmalarının kendi aktivist olma süreçlerinde önemli bir dönüm noktası yarattığını ifade etmişlerdir.

Engelli olduğunu kabul ettiği günden itibaren aktivist de olduğunu ifade eden K4, bu kabul sürecinde kendi bakış açısına, hedeflerine ve ideallerine uygun engelli kişilerle tanışmasının bu süreci başlattığını düşünmektedir.

“Yani benim gördüğüm engelliler işte engelliler haftasında okulumuza gelip çirkin kötü şarkılar söyleyip, sonra zarf dağıtıp başış toplayan engellilerdi. Ya da işte ne bileyim televizyonun medyanın basın işte gösterdiği kadarıyla biliyordum engellileri. Yani benim özdeşim kurabileceğim tanıdığım, bana yakın demografik olarak, yani işte ne bileyim yaşı bana yakın, işte ne bileyim işte üniversite okuyan, bununla bir şekilde baş eden, engel durumu bana benzer bu tarz örneklerim olmadı ve ailem de bu konuda pek bilgi sahibi değildi. (...) O dönem işte o XXX Derneği'nin kuruluşuyla (...) kendime hakikaten model alabileceğim güçlü engelli kadınlarla tanıştım. Aaa bir bakıyorum kadın avukat aa süper. İşte şurada çalışıyor, işte ne bileyim psikolog aaa şurada çalışıyor ne bileyim yani başka başka meslekler veya işte aileleri var, çocukları var yani benim o güne kadar kafamda böyle yalnız başıma hani hiç etrafımda konuşabileceğim bir engelli olmaksızın kafamdan geçirdiğim bir

sürü soru ama cevap buluyor süper bir şey bu. (...) Harika demek ki ben de yapabilirim, diye.” (K4)

K2 henüz lise öğrencisiyken bir üniversitenin engelli koordinasyon biriminde çalışan bir kişi ile tanışması sonucu bir gruba dahil olmasının ve onlarla beraber geçirdiği zamanın aktivist olma sürecini ivmelendirdiğini ifade etmiştir.

“[Lisedeyken] Hani utangaç bir yapıdaydım ve üniversitenin koordinasyon birimiyle engelli koordinasyon birimiyle tanıştım. (...) ve ilk defa orada böyle biz (bi?) sokak aktivistliği bir böyle protesto edelim bi gibi farkındalık uyandırılım üzerine aylık toplantılara haftalık toplantılara katılmaya başladım. (...) ve aslında aktivist olduğumu o zaman hissettim. (...) Sonrasında da zaten o durmadı yani.” (K2)

Katılımcılardan K9 aktivizme başlamasının sivil topluma tanışmasıyla beraber gerçekleştiğini ifade etmiştir.

“[Aktivizme girişim] Sivil toplumla tanışmamla beraber. (...) Bir şeylerin yanlış gittiğini görüyorsunuz; bir şeyleri, bir hizmete ulaşamadığınızı görüyorsunuz; bir tuhaflik olduğunu düşünüyorsunuz bunda çünkü herkesin bu hizmeti alırken sizin alamıyor olmanızda bir tuhaflik olduğunu düşünüyorsunuz (...) Ben bunların yanlış olduğunu, sorunlu olanın benim bedenimle ilgili olmadığını, toplumu inşa eden mimarların, mühendislerin, zihniyetin ve tutum ve önyargıların beni engelli hale düşürdüğünü, engelli hale getirdiğini varsayarak bununla ilgili neler yapabileceğimi düşünmeye başladım; sivil toplumla karşılaştım.” (K9)

K5 hem Avrupa’daki bir engelli örgütüne dahil olmasının ve oradaki deneyimlerinin hem de Türkiye’de hak temelli çalışan bir STK ile çalışmaya başlamasının kendi aktivizmi üzerindeki etkilerine değinmiştir.

“(...) orada gittiğim yani biz yani böyle dünyanın çok bambaşka yerlerinden ya da Avrupa’nın bambaşka yerlerinden gelmiş insanlar aslında aynı şey için savaşıyoruz hissinin çok veren bir şey olmuştu benim için. (...) XXX Derneği’nin de çalışmalarını zaten takip ediyordum. (...) bu iki yerin çalışmalarına çok daha fazla destek vermeye başladıktan sonra kendimi daha aktivist olarak görebilmeye başladım çünkü o hak temelliliğe daha yani o zihniyete de daha fazla kavuştüğümü hissediyorum bu örgütler sayesinde.” (K5)

Katılımcılardan K11 Fransa gibi yerlerde insanların çeşitli hak taleplerine ve bu taleplerde bulunma şekillerine şahit olmasının aktivistliğini ivmelendirdiğini ifade etmiştir.

“(...) hem Fransa’da hem Avusturya’daki süreç (...) İnanılmaz demokratik bir ortam geldi ve ya böyle bir böyle bir şey de var; böyle bir düşünce biçimi, böyle bir protesto biçimi, böyle bir hak arama biçimi, böyle bir talep etme biçimi falan var diye böyle onun üstüne de çok düşünmeye başladım bu sefer ve, ve ben ne yapabilirim, yani ben kendi alanımla alakalı ne yapabilirim, diye de bunun üstüne çok kafa yormaya başladım bu sefer. Ve bu benim çok ivmelendirdi. Hani bu aktivizm yönünde, değişimin, dönüşümün bir parçası olmak yönünde, o “changemaker” olmak yönünde baya, baya baya şey yaptı, motive etti.” (K11)

4.5.4. Aktivistliğe giden yol: “Yaşamak İçin Başka Şansım Yoktu”

Aktivistler aktivist olma süreçlerini anlatırken yaşadıkları baskılar ve ayrımcılıklar karşısında hayatlarına devam edebilmek için mücadele etmek zorunda olduklarından ve bunun aktivist olmalarına giden yolu oluşturduğundan bahsetmişlerdir.

“(Sessizlik) Zorunluluktan. Başka bir seçeneğim yoktu bence. (...) Yani koşullar beni buraya zorladı. Bir de enerjim vardı.” (K2)

“E çünkü bunun acısını yani do- ya bu şey değildi bu bir giymek, giyim değil bu. Yani hani bugün de onu giyeyim bir moda kıyafeti değil bu, bunun acısını çekiyorsun çünkü. Ayrımcılık yaşıyorsun. Bankaya gidiyorsun adam senden şahit istiyor, otobüse biniyorsun ineneğin durağı bulamıyorsun, birilerine sormak zorunda kalıyorsun, istihdam oluyor insanlar sana sırf kör oluşun nedeniyle yapmaması gereken şeyler yapıyor. Aslında bu bir şey nasıl söyleyeyim o o yaşam seni biraz öyle olmaya itiyor. Ya bunlarla mücadele etmen gerektiğine inanıyorsun hani.” (K3)

K5 hem kendisinin içselleştirdiği hem de toplum tarafından sürekli olarak üretilen tüm ayrımcı düşüncelere karşı çıkarak toplumda değişmesi gereken şeyler için aktivizm yapmaya başladığını ifade etmiştir.

“Yani çünkü başka şansım yoktu açıkçası. (...) yani benim için çok, bir süre boyunca çok fazla içselleştirdiğim şeyler olduğunu (...) ve sonrasında aslında o içselleştirdiğim şeylerin toplumsal temellerini fark ettiğim noktada değişmesi gereken şeyin o toplumun kendisi olduğunu biraz daha net bir şekilde gördüğüm zaman (...) ve aslında başkalarıyla olan etkileşimlerimde bunun beni ne kadar güçlendirdiğini de ve bana ne kadar destek olduğunu, (...) fark ettikten sonra biraz daha dahil olmak istediğim bir alan oldu yani. (...) aktivist olmak beni biraz daha güçlü tutan şeylerden bir tanesi aslında.” (K5)

Sürekli çeşitli ayrımcılıklarla karşılaştığını ifade K7 yaşadığı deneyimlerden örnekler vererek toplum içinde var olabilmek için tüm bunlarla mücadele etmek zorunda olduğunu ve bunun aktivist olmadan mümkün olmadığını belirtmiştir.

“Yaşamak için başka şansım yoktu diyebilirim ya. Yani ya aktivist olmayan bir insan- bir engellinin yaşam alanı çok dar, mümkün değil yani (...) bir doktora programına özel öğrenci olarak kaydolduğumda oradaki bir profesörün şunu dediğini çok güvendiğim bir insandan duydum “Ya görmüyor nasıl, hani doktora yapamaz ki” “Ya nasıl yapamaz hani onu tanıyoruz böyle böyle şeyler yapmıştı.” “Ya onlar başka doktora başka. Mümkün değil görmeyen biri doktora yapamaz.” Yani ve bu insan hakları savunucusu olarak kendini tanımlayan bir insanın şok etmişti beni (...) her yerde var ayrımcılık. Yani üniversitede akademilerde de var, akademisyenlerin arasında da var (...) engelli olmayan insanların çok rahatlıkla yapabileceği birçok şeyi biz bir mücadeleyle yapmak zorunda kalıyoruz.” (K7)

4.6. AKTİVİSTLERİN AMAÇLARI

“Engelli aktivist bireyler aktivist olarak amaçlarını nasıl açıklamakta ve aktivist olmanın sosyal hedeflerini nasıl betimlemektedirler?” problem cümlesine ilişkin olarak katılımcıların hak temelli olarak engellilerin lehine değişim yaratma amacıyla oldukları anlaşılmış ve “Engelliler Lehine Değişim Yaratmak” temasına ulaşılmıştır.

4.6.1. Engelliler Lehine Değişim Yaratmak

Aktivistler engelli bireylerin toplumda diğer herkesle eşit olarak var olabilmelerini ve tüm haklardan eşit olarak yararlanabilmelerini sağlayacak değişimi yaratmayı amaçladıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıda K1, K4, K11 ve K7'nin ifadelerinden örneklere yer verilmiştir.

“Ben bir aktivist olarak Türkiye’de ve dünyada yaşayan engelliler ve dezavantajlı bütün insanların toplumsal hayata eşit, adil, bağımsız bir şekilde ve güvenli bir hayatla katılmalarını istiyorum. Hedefim bu. (...) Tabii ki özelde de engelli bireylerin ve ailelerinin toplumun içerisinde saygın bir yaşam sürmelerini sağlamak için ve engelli birey ve ailelerinin erişilebilir bir dünyada, mimari engelleri olmayan bir dünyada bağımsız bir hayat sürbilmeleri için çalışmalar yapıyorum ve bu doğrultuda da devam edeceğim.” (K1)

“Yani kendim başta olmak üzere diğer engelli insanların da haklarını almalarına aracılık edebilecek ufak da olsa birtakım değişimler yaratmak.” (K4)

“Amacım yani hedeflerim yani engelli hakları alanında özellikle yani bir değişim etkisi şey yapabilmek, değişim yaratabilmek. Engelli haklarını bilinir kılabilmek ilk öncelikle. Yani hala çok çok çok temel şeyler bilinmiyor maalesef (...)” (K11)

“Engelli aktivizmi üzerine aslında benim kişisel olarak hani bu aktivistiği yaparken amacım, hedefim, beklentim diyeyim, tüm engelli bireyler açısından ama özelde de engelli kadın ve kız çocukları, tabii alanda çalıştığım için, yani toplumun tüm bireyleriyle tam ve eşit olarak hak ve özgürlüklerimizi kullanmak. Bunu hani hem farkındalık açısından sağlamak hem mevzuat açısından sağlamak. (...) Tüm hak ve özgürlükleri herkes kadar tam ve eşit olarak kullanmak en genel hedefim.” (K7)

İşitme engelli katılımcıların temel hedefleri ise işitme engelliler ve sağırılar için ana dilde eğitim, İşaret Dili'nin yaygınlaşması ve iletişim konusunda erişilebilirliğin sağlanmasıdır.

“Amacım en başta işitme engelli ve sağırılar için ana dilde eğitim istiyoruz. (...) Eğitim alanında eğer iyileştirmeler yapabilirsek, ana dilde eğitimimizi alabilirsek çok iyi bir konuma geleceğine inandığım için (...) küçük çocuklar, yeni gelen nesiller için sağlıklı bir eğitim hayatını çok istiyoruz. Aktivist olarak en önceliğimiz bunlardan biri.” (K12)

K10'un amacı ise ilk olarak kendiyi benzer sorunları yaşayan veya bu sorunlarla karşılaşma ihtimali olan diğer kişilere ulaştırmaktır. K10 bu kişiler için

erişilebilir, güvenli, ayrımcılığa uğramadıkları bir ortam yaratmayı amaçladığını ifade etmiştir.

“Öncelikle şey, ilk olarak amacım ve hedefim benim gibi, yani nöroçeşitli insanların, engelli insanların güvenli diyebileceği bir ortam yaratmak ya da en azından erişilebilir diyebileceği bir ortam yaratmak. Hani “evet bu kişi beni anlıyor” diyebilecekleri bir figür olabilmek.” (K10)

“Hani böyle sanki sürekli bir şey bir hata var, bir şeyleri yapamıyorum, “ben eksik miyim?”, “ben bozuk muyum?”. Kimse bunu yaşamamı istiyorum. Kimseye bunu yaşatmasınlar istiyorum. (...) insanların yalnız olmadığını bilmesini istiyorum. (...) Aktivist olmamın sebebi de tamamen insanlar baktığında, otistikler baktığında “evet oluyormuş yani” diyebilsinler.” (K10)

4.7. AKTİVİSTLERİN AKTİVİZMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

Aktivistlerin görüşmeler boyunca kendilerine yöneltilen sorulara cevap verirken dahil oldukları STK'yı/sosyal girişimi/aktivist grubu dahil edecek şekilde cevaplar vermeleri ve sorulara cevap verirken sıklıkla “biz” ifadesini kullanmaları dikkat çekici bulunmuştur. Aktivistlerin tamamı engellilik konusunda sivil toplum alanında çalışmakta ve dokuz aktivist en az bir dernekte, bir aktivist bir dernek ve federasyonda, bir aktivist bir sosyal girişimde, bir aktivist ise online bir platform olan bir internet sitesi ve bir inisiyatifte yer almaktadır. Ayrıca bazı aktivistlerin yer aldıkları STK'lar da birden fazla STK'nın bir araya gelmesiyle oluşan çeşitli platformların içinde yer almaktadır.

“Engelli aktivistler bireyler aktivist olmada sivil toplum örgütlerinin rolünü nasıl açıklamaktadırlar?” problem cümlesi ile katılımcıların aktivistliklerinde sivil toplum kuruluşlarını nasıl konumlandıkları anlaşılmaya çalışılmış ve “Bir Arada Olmanın Gücü: *‘Tek başına aktivist olman da pek bir halta yaramayabiliyor’*”, “Aktivist Bir STK'da Yer Almak” ve “Yurt Dışı Fırsatı” temalarına ulaşılmıştır.

4.7.1. Bir Arada Olmanın Gücü: “Tek başına aktivist olman da pek bir halta yaramayabiliyor”

Aktivistler tarafından aktivist olmak için sivil toplumun içinde yer almanın önkoşul olmadığı ancak sivil toplumun içerisinde yer almanın ve birlikte hareket

ederek ses çıkarabilmenin mücadeleyi güçlendirdiği ifade edilmiştir. K3, K8 ve K1'in bu konuya ilişkin ifadelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır.

"Yani senin aktivist kişiliğini ifade edebileceğin daha örgütlü, yani ne bileyim, daha çok aktivistin bir araya gelip daha toplu, daha genel ses çıkarabilmesini sağlayan bir araç aslında sivil toplum (...) Tek başına aktivist olman da pek bir halta yaramayabiliyor. O yüzden bir araya gelmeyi sağlayan bir alan. Kendini ifade edebileceğin bir alan olarak düşünüyorum hani sivil toplumu ama demin de söylediğim gibi yani orada olmayan biri aktivist olamaz diye bir şey yok." (K3)

"Özellikle engellilik alanında, aktivistin çok olmadığı bir alanda kurumsal kimliğin güçlendirici rolüne inanıyorum. O yüzden sivil toplum alanından yol alıyorum. Çünkü mesela ben şeyin farkındayım, engellilik alanı için söylüyorum, bir grup aktivist olarak bir yerde oturma eylemi yaparak bir sorunu çözemeyiz, çözemiyoruz. İşte SMA'lı aileler bunun çok tipik bir örneği yani. Dolayısıyla bizimki gibi aktivist kaynağının az olduğu dezavantajlı gruplar için sivil toplumun o kurumsal kimliği bir avantaja dönüşüyor. O yüzden önemli olduğunu düşünüyorum." (K8)

"Bence bütün aktivistler sivil toplumun içinde yer almalı zaten. (...) Aktivistizm her alanda, her koşulda, her yerde hak temelli savunuculuk yapan, bir sorunun çözümü için çeşitli organları harekete geçiren, lobi faaliyetlerinde bulunan, gerekirse sokak eylemi yapan kişidir. Bunu sivil toplumda yaparsa daha verimli ve güçlü hale gelir." (K1)

K12 aktivistlerin federasyon gibi bir kurumda yer almasının gerektiğini bu sayede daha çok destek alarak daha güçlü bir şekilde hareket edebileceğini ifade etmiştir.

"Aktivist aslında ben bir kurum içerisinde yer alması gerektiğini düşünüyorum. Mesela [İşitme engellilerle ilgili bir federasyon] çatısı altında bu işi yürütmek çok daha kolay çünkü arkanızda bir güç var. O güç sadece ben değil çünkü arkamızda altmış tane dernek var. O altmış derneği toplarsan on binlerce üyemiz çıkıyor ortaya. Çünkü o o on binlerin üyesinin adına konuşma yapıyorsun. O on binlerce üyenin adına girişimlerde bulunuyorsun. Sadece kendim adıma değil, arkamdaki dernekler, federasyonlarla girişimlerde bulunmak tabii devlet büyüklerimiz için daha anlamlı kılıyor." (K12)

K9 ise aktivistlerin sivil toplumda olmaları gerektiğini ancak bunun korku ve endişe nedeniyle olmadığını belirtmiştir.

"[Aktivistler] Sivil toplumda olmalılar, herkes olmalı ama bu bir korku ve endişeye neden oluyor. Bazen bir sivil toplum örgütünün üyesi olmanız sebebiyle hakkınızda soruşturma açılabilir, tutuklanabiliyorsunuz. (...) İnsanlarda bu korku ve endişe oldukça, olduğu sürece insanlar sivil topluma dahil olamıyorlar." (K9)

4.7.2. Aktivist Bir STK'da Yer Almak

Aktivistler dahil oldukları sivil toplum kuruluşlarının aktivist bir yapıya sahip olduğunu belirtmişlerdir. Burada dikkat çeken nokta aktivist olarak nitelendirdikleri STK'ların **hak temelli** olarak çalışıyor olduğunu

vurgulamalarıdır. Bu STK'lar engelli bireylerin hakları için mücadele vermektedir.

K3 ve K5 dahil oldukları STK'ları aktivist olarak değerlendirmişlerdir.

"(...) biz yıllardır seçimlerde işte körlerin tek başına oy kullanmaları üzerine çalışma yapıyoruz ama bunu sadece öyle kullanalım diye değil. Bunu şablon ürettik mesela, çözüm önerdik, nasıl yapılabileceğini gösterdik. Anlatabiliyor muyum? Bu, biz böyle bir aktivist yapıyoruz (...) yaptığı bir sürü (...) eylemleri, otobüslerin erişilebilir olması sesli betimleme. Bir sürü şeylerde tabii ki temelde her şeyden önce aktivist bir örgüttür yani. (...) hak temelli diyelim aslında onun tam adı. En azından öyle olmayı amaçlıyor, öyle olmaya çalışan bir dernek." (K3)

"(...) aktivist bir dernek. Yani çünkü dediğim gibi yani şu an toplumun nasıl şekillendiğiyle ilgili, nasıl olduğuyla ilgili büyük bir derdi var aslında yani hani bunu değiştirmek istiyor kesinlikle ve yani bunu değiştirebilmek için de çeşitli çalışmalar yapıyor. (...) hani asıl amacımızın bu olması ve hani bir şeyleri değiştirmek ve ileriye götürmek hani engelli kadınlar ve engelliler açısından ileriye götürmek gibi bir derdinin olması bence aktivist yapıyor yani derneği hakikaten de." (K5)

K8 yaptıkları faaliyetlerden de hareketle içinde yer aldığı derneği aktivist bir örgüt olarak nitelendirmiş ve bu sebeple bağımsızlıklarını koruyabilmek adına devletin verdiği fonlara bile başvurmadıklarını ifade etmiştir.

"(...) pür aktivist bir örgüt çünkü sahada kimsenin yapmadığı araştırmaları yapıyoruz, kimsenin açmadığı davaları açıyoruz, kimsenin yapmadığı raporlamaları yapıyoruz. Ya bugün mesela dediğim gibi Türkiye Avrupa Birliği raporunda, ilerleme raporunda engellilikle ilgili konular bizim izleme çalışmalarımızdan gidiyor mesela yahut sivil toplum örgütlerine kapasite kazandırıyoruz, üniversite üniversite geziyoruz. (...) O anlamda evet XXX Derneği birebir aktivist bir örgüttür. Hatta o kadar ki biz mesela devletin verdiği fonların hiçbirine başvurmayız. Avrupa birliği fonları hariç tabii bakanlık üzerinden dağıtılan ama İç işleri bakanlığının, kalkınma ajanslarının falan verdiği hiçbir fona başvurmayız, hiçbir belediyeye başvurmayız bağımsızlığımızı koruyabilmek için." (K8)

Katılımcıların ifadelerine göre dahil oldukları STK'lar bütün üyelerin söz sahibi olduğu ve dikey ve katı bir **hiyerarşik yapılanmanın bulunmadığı** örgütlerdir. Resmi yapı gereği her derneğin bir başkanı, başkan yardımcısı ve diğer konumlardaki üyeleri vardır ama bunlar pratikte bir sınır belirlememektedir.

"Dikey bir hiyerarşi yok ama mecburen tabii kanunen bir başkan olmak zorunda. (...) Dikey bir yapılanmamız yok" (K1)

"(...) bizde bir hiyerarşi yok yani hani kâğıt üstünde başkan var ama ben bunu diyorum bilmem ne falan gibi bir şey değil. (...) Herkes aklına geleni söyleyebilir, demokratikçe konuşulur, oylanır, mantıklı geliyorsa yapılır gelinmiyorsa yapılmaz." (K4)

"(...) hiyerarşi yok yani bu iki örgütte de. (...) Yani usulen yapıyoruz başkanlığı, işte başkan yardımcılarını falan filandı mecburiyetten yapıyoruz yoksa öyle bir yapılanmamız yok. Onun dışında da şey mümkün olduğunca da hani birbirimize de hani feedback vererek beslemeye çalışıyoruz hani her iki ortamda da." (K11)

4.7.3. Yurt Dışı Fırsatı

K10 hariç diğer tüm katılımcılar yurt dışına çıkmış ve bunlar ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerine yapılan ziyaretler olmuştur. Katılımcılardan sekiz kişinin, dahil oldukları sivil toplum kuruluşlarında yapılan Avrupa Birliği projeleri kapsamında yurt dışına çıkma imkanının olmuş olması bir sivil toplum kuruluşunda yer almanın yarattığı avantajlardan biri olarak değerlendirilmiştir. K9, K7, K8 ve K12'nin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Bulgaristan'da bulundum, Fransa'da bulundum, Malta'da bulundum, Çek Cumhuriyeti'nde ve İsviçre'de bulundum. Bunların tamamı sivil toplum çalışmalarıydı.” (K9)

“Yani Cenevre'de işte Birleşmiş Milletlerin ekonomik, sosyal, kültürel haklar sözleşmesinin engelliler açısından Türkiye gölge raporunu hazırlamıştık. Bir engelli STK grup olarak yani heyet olarak gittik. Orada ekonomik ve sosyal konseye sunum yapmıştık, onlarla bir toplantı yapmıştık. Roma'ya da bizim [derneğin] uluslararası bir projesi vardı (...) O projenin, projeye ilgili bir toplantı için gitmiştim. Brüksel'e de yine bizim derneğin orada işte toplantıları vardı, kontak kurma toplantıları, o nedenle. Yani üçü de aslında sivil toplumla ilgili olarak gittim.” (K7)

“İtalya'ya bir ziyaretim oldu. [Bir dernekle] beraber gittik. Onların buradaki bir projede iştirakçileriydik, hapisanedeki dezavantajlı grupları inceliyorlardı, engelli, LGBTİ bireyler falan gibi böyle göçmenler gibi Türkiye'deki hapisaneleri ziyaret ettik. Hapishane ziyaretimiz oldu sonra İtalya'ya, partnerle işte İtalya'ya gittik. Padova'da ve şeyde Roma'da hapisaneleri inceledik. Oradaki koşulları gördük, sonra bunu raporlaştırdık.” (K8)

“Bu projelerden biri Letonya, Letonya'da bir proje amacıyla gitmiştim. Bu proje işitme engelli ve işitenlerin bir arada bulunduğu bir çalışma yapmıştık. Bir arada nasıl yaşayabiliriz, bu hak konusunda nasıl hakkımızı isteyebiliriz onunla ilgili bir eğitim almıştık.” (K12)

4.8. AKTİVİSTLERİN FAALİYETLERİ VE KULLANDIKLARI YÖNTEMLER

Aktivistlerin aktivizm tanımlarında ve birer aktivist olarak neleri amaçladıkları konusunda engelliler lehine değişim yaratmak için harekete geçtikleri ifade edilmişti. Bu harekete geçmenin ne olduğu, hangi faaliyetleri gerçekleştirdikleri, kullandıkları yöntemler ve bu yöntemleri tercih etme nedenlerinin anlaşılması amacıyla “Engelli aktivist bireyler ne tür aktivizm yöntemlerini kullanarak hangi aktivist faaliyetlerde bulunmuşlar ve bunları tercih etme nedenlerini nasıl açıklamışlardır?” problem cümlesine cevap aranmıştır. “Sokağa İnmek: Doğrudan Eylemler”, “Hukuku Kullanmak”, “Politika Yapıcıları İkna Etmek: Lobcilik”, “Farkındalık ve Bilgi Birikimini Arttırmak” “Kitlelere Ulaşmanın Yolları: İnternet” “Toplumda Görünür Olmak”, “Sloganlar” ve “Engelliler Günü: Fırsat mı Külfet mi?” temalarına ulaşılmıştır.

4.8.1. 'Sokağa İnmek': Doğrudan eylemler

Aktivistler yürüyüşler, gösteriler, protestolar, basın açıklamaları gibi doğrudan eylemlerde bulduklarını ifade etmişlerdir. Doğrudan eylemlerin engellilerin sorunlarının ve aktivistlerin amaçlarının toplumda doğrudan görünür olması konusunda etkili olduğunu belirtmişlerdir.

"(...) ÖSYM'nin önünde bildiğiniz pankart hazırlayıp eylem de yaptık yani sınavların, özellikle dil sınavlarının okuyucuyla olmaması için, ekran okuyucu yani bilgisayar destekli olması çünkü okuyucular çok kötü olabiliyor ve hani mümkün olursa belki ÖSS'nin bu şekilde olması için. (...) Yani dediğim gibi eylem de yaptık, gerçekten hani dövizlerimizi hazırladık gittik, şimdiki gibi böyle twitter hashtag eylemleri gibi değil." (K4)

"(...) erişilebilirlik sorunlarına dikkat çekmekti amaç aslında. (...) herkes işte bastonla yürüyecek ve diyelim ki işte bir yerde erişilebilirlik problemi var. Orada durup işte bir basın açıklaması yapıp veya bir slogan atıp hani videoya da çekip böyle bir devam eden bir farkındalık eylemiydi aslında. O tarz eylemlere katıldım engellilik açısından. (...) bir amacın varsa, doğru kullanıyorsan sokağı, orada üç kişide beş kişide bir farkındalık yaratmak bile, "aa bunlar ne yapıyor" deyip iki slogan duyması bile ben önemli olduğunu düşünüyorum." (K7)

Aktivizmin çok sayıda yöntemini fazlaca kullanmış olduğunu belirten K9, yaptıkları en büyük protestonun erişilebilirlik kanununun uygulanma süresinin ertelenmesine ilişkin olarak düzenledikleri protesto olduğunu ifade etmiştir.

"Sokak gösterileri yaptığımız oldu, basın açıklamaları yaptığımız oldu, protesto gösterileri yaptığımız oldu. En büyüğü 2012'nin temmuz ayında idi, işte 48 saat süren bir eylem Taksim'de gerçekleştirmiştik (...) Olay da şuydu, 2005 yılında meclis bir kanun çıkarmış ve yedi yıl içerisinde kamusal alanın, kamusal alanın çok geniş ve büyük olduğunu söylemek gerekir, bunun içerisinde eğitim kurumları, sağlık kurumları, restoranlar yani aslında kamuya açık olan her yer, toplu taşıma araçları, bunların erişilebilir hale getirileceğine dair meclis bir karar verdi. Parlamento yedi yıllık bir süre tanıdı taraflara. 2012 yılı geldiğinde bu süre sonra ermişti. Biz öncesinde buna yönelik eleştirilerimiz olmuştu bu yedi yıla ilişkin çünkü bazı yapılar vardır ki bir gün sonra dönüştürebilirsiniz, bir hafta da dönüştürebilirsiniz, bazı yapılar vardır ki ona on yıl gerekir, bazen yirmi yıl gerekir. (...) 2012 yılında yine parlamento bu süreyi uzatma kararı aldı. (...) Biz de bunun karşısında ilişkide olduğumuz bütün sivil toplum örgütlerini bunun karşısında durmak amacıyla davet ettik ve bir ses geldi." (K9)

Uzun yıllardır aktivist olan K8 bu süreçte çok sayıda protesto ve yürüyüşler gerçekleştirdiklerini anlatmıştır. Bunlardan bir tanesine ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

"(...) İstanbul'da engellilerin hizmet aldığı (...) Hastanesi vardır (...) hastane taşıma kararı çıktı ve biz de bunun üzerine çeşitli dernekler bir araya geldik ve bunu önlemek istedik. Ondan sonra. Konunun kamuoyuna duyuruları falan yapılırken orada yine ağın içindeki örgütlerden birilerinin kurduğu iletişimle halkevleri bu işe dahil oldu, toplantılar yapmaya başladık. Sonra halkevlerinden sonra herkes portföy genişlesin derken Tabip Odası geldi, barolar birliğinin ilgili komisyonları geldi ve ortak hareket kararı aldık. Ondan sonra. Bununla ilgili çeşitli basın açıklamaları yapıldı, eylemler yapıldı. Ondan sonra hatta biz [dernek] olarak o sırada da şey yaptık, bir İdare Mahkemesi'nde idari dava açtık. (...) Şu anda hastanenin

inşaatı devam ediyor. Baya bir uzun sürdü ama fizik tedavi hastanesi yerinde yenilendi, yani onu sağladık.” (K8)

K5 Türkiye’de değil ama Avrupa’daki bir engelli örgütünün düzenlediği ve görünürlüğü arttırmak amacıyla Brüksel’de yapılan bir yürüyüşe katıldığını belirtmiştir.

“(…) [Avrupa’daki bir engelli örgütü] düzenli olarak iki senede bir böyle bir yürüyüş düzenliyor eylem aslında ve (...) hani öncesinde sonrasında vesaire konferansların işte böyle ne denir workshopların falan olduğu bir etkinlik, böyle üç dört günlük bir etkinlik düzenliyor ve bir yerinde de bir yürüyüş oluyor işte böyle biraz daha görünürlüğü de sağlamak amacıyla. Onlardan bir tanesine katılmışım Brüksel’de.” (K5)

K2 ise erişilebilirlik sorunlarına dikkat çekmek ve toplumu bilinçlendirmek amacıyla festival kurgusunda düzenledikleri bir yürüyüşten bahsetmiştir.

“(…) LGBTİ’liler aslında bu kutlama havasında geçiriyorlar ya aslında engellilikle de bunu yapmıştık o yürüyüşte. Çünkü engelli dendiğinde insanlar acıyorlar. Yani engelli acınır, gibi çok düz yani. Engelli dilenci yani çok fazla kalıplaşmış yargı var aslında. Hem erişilebilirliğe dikkat çekeceksin orada hem de bunu aslında bu kalıpları da (?). O yüzden rengarenk, festival havasında olabilecek bir yürüyüş tasarlandı mesela. (...) Yani sorunlara çözüm getirmek için, toplumu bilinçlendirmeye yönelik renkli ve farklı bir yapıdan anlatan bir yürüyüşü diyebilirim.” (K2)

4.8.2. Hukuku Kullanmak

Aktivistler eylemlerini gerçekleştirirken dava açma ve dilekçe yazma gibi hukuki yöntemleri kullandıklarını ifade etmişlerdir.

“(…) dilekçeler de verdik, bazı davalara müdahil olduk (...)” (K3)

“(…) bunlar bazen idari başvuru şeklinde oluyor kamu kurum ve kuruluşlarına, bazen sevimsiz olmasına rağmen yine de bir alandır dava açma yolunu kullanıyoruz.” (K9)

“(…) hani daha böyle dilekçe yazma ya da hani gereken şeyleri isteme şeklinde resmi kanallardan oldu.” (K4)

“Davalara katılıyor, davaları kazanıyor. Mahkemelerin önünde eylemler yapıyor. Türkiye’de ben belediyelere erişilebilirlik davası açan tek kişiyim. Siyasi parti ayrımı yapmadan Türkiye’deki belediyelere erişilebilirlikle ilgili suç duyurularını yapan kişiyim. Takip eden kişiyim.” (K1)

Katılımcılar arasında yasal yolları kullandığını en çok ifade eden kişilerden biri olan K8, bu yöntemin diğer aktivistler tarafından da kullanılması gereken önemli bir yöntem olduğunu ifade etmiştir.

“Aktivistler ne yazık ki Türkiye’de yasal başvuru süreçlerini kullanmıyorlar. Yasal başvuru süreçlerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum ve ben bunun çok faydasını gördüm. (...) o davalar sonrasında, örneğin (...) kadar uzanan tramvay hattını bir dilekçe ile dava açmaya gerek bile kalmadan bütün hattı değiştirdi. Oradan sonra artık dilekçe vermeye bile gerek kalmadı bakın yaptığı bütün işlerde artık erişime dikkat ediyor ve bu davaları açan kişi benim, yani oradan biliyorum. (...) evet yasal süreçler biraz sabır gerektiriyor, biraz zaman alıyor ama aldığınız zaman da tek seferde sonuç elde etme imkânınız var.” (K8)

Katılımcılardan bazıları kullandıkları yöntemler arasında dilekçe vermek, dava açmak gibi yollara değinmemişlerdir. K2 dilekçe aktivizmi yapmadığını ve bunun eksik olduğu bir alan olduğunu ifade etmiştir.

“Ya ben dilekçe aktivizmi yapmadım. Eksik olduğum bir alan. Hatta üzülüyorum bunu yapmadığım için. Kendimi bir noktada suçluyorum. Ben genelde sosyal taraftayım. Yani bir sürü şey yaptım.” (K2)

4.8.3. Politika Yapıcıları İkna Etmek: Lobicilik

Aktivistler tarafından kullanılan bir diğer yöntem engellilerle ilgili kanunları ve politikaları üreten kişileri engelliler lehine işler yapmak üzere ikna etmek için kullanılan lobicilik yöntemidir. K1 ve K12 eğitim konusunda gerçekleştirdikleri lobi çalışmalarından bahsetmişlerdir.

“Yine eğitim alma hakkı konusunda birçok okula Millî Eğitim Bakanlığı üzerinden, CİMER üzerinden, ombudsmanlık üzerinden baskı oluşturduk, lobi oluşturduk okulların erişilebilir hale getirilmesiyle ilgili. (...) yirmi okula asansör üç okula şey üç okula asansör yirmi okula rampa yaptırıldı. Bu lobi çalışması işte aktivizmdeki lobi çalışmasıdır.” (K1)

“(...) Millî Eğitim Bakanlığı tarafından verilen, örnek olarak veriyorum, 200 saatlik bir dersle İşaret Dili öğretmenlik ve tercümanlık belgesi olarak geçiyor ya, buna ben her zaman karşı çıkıyorum. Buna son vermek için çok çalışmalar yürütüyorum, raporlar sunuyoruz, sivil toplum kuruluşu olarak devreye giriyoruz, Millî Eğitim Bakanlığı’ndaki yetkililerle görüşmeler sağlıyoruz. “Nasıl iptal edebiliriz?” diye bunlarla ilgili çok büyük savaşimler veriyoruz. Bunu aktivistlik olarak tanımlayabilirim.” (K12)

K9 kullandığı aktivist yöntemler arasında gazetelere ilan vererek açık mektuplar yayımlamanın da olduğuna değinmiştir.

“Gazeteleri kullandık mesela o dönemde, tam sayfa gazeteyle ilan verdik “bu, meclisten çıkmamalı”, açık mektuplar yazdık kamuoyuna. (...) (K9)

K7 ise engelli kadınlara ayrı sığınma evi olmaması ile ilgili olarak söz konusu politikayı üreten kurumları ikna etmek üzere gerçekleştirdikleri yıllar süren bir lobi faaliyetinden bahsetmiştir.

“(...) bizim hep reddettiğimiz şey vardır yani zaten hizmetlerin ayrıştırılmış değil de bütünleştirilmiş hizmetler taraftarıyız ve asla hani engelli parkı diye bir şey olamaz mesela,

erişilebilir park olabilir, hani bunu savunuyoruz ve sığınma evlerinin engelli kadınlara ayrı bir sığınma evi, ihtisaslaşmış sığınma evi projesi bakanlığa geldiğinde (...) hani çok fazla bunun savunuculuğunu yaptık olmayacağını, olmaması gerektiğini, neden olmaması gerektiği üzerine. Yani, yani bu savunuculuğumuz iki yıl falan sürdü ama öyle söyleyeyim. (...) en son toplantıya çağırdıklarında, tabii bunun üzerinden de yine bir iki yıl geçti, artık ihtisaslaşmış kadın sığınma evlerine tamamen koyuyoruz engelli kadınları da ayrı bir yere koyacağız. Hani bu, bu kararı verdiklerinde çok umutsuz hissetmişim ve şey dedim ya biz boşuna mı çabalıyoruz acaba hani ya sonuçta karar verici biz değiliz ne yaparsak yapalım ne isterse politika üreticiler o oluyor.” (K7)

4.8.4. Farkındalık ve Bilgi Birikimini Arttırmak

Konferanslar düzenleme, seminerlerde sunum ve konuşma yapma, eğitimler verme gibi yollarla bilgi ve farkındalık arttırmaya yönelik eylemler aktivistlerin kullandıkları diğer yöntemlerdendir.

(...) bir sürü çalışmalar yapıyoruz, eğitimler, işte webinarlar, seminerler (...) (K11)

“(...) çok fazla konuşma yaptım. Üniversitelerde kulüplerde, arkadaş ortamlarında. (...) Yani konferanslar, paneller işte. (...) ya da mesela xx Bienali gibi bienallerde birkaç yıl oturumlar yaptık yani konuşmalar yaptık.” (K2)

“(...) katıldığım çeşitli söyleşiler vesaire hani onları da hakikaten o aktivizmin içerisinde sayabilirim. Yani böyle bir üniversitelerin ya da işte bazı kurumların vesaire davetiyle gelen ya da işte beraberce karşılaştığımız böyle şey hani konularda yaptığım konuşmalar da böyle insanlardaki farkındalığı arttırmayı amaçlayan etkinlikler oluyor çünkü bunlar.” (K5)

“(...) konferans ve seminerlerle halka ulaşım onların bilgi düzeyini arttırmaya yönelik yöntemler kullandık (...)” (K9)

“(...) Biz toplarsanız herhalde biz her yıl yani iki üç bin üniversiteli gence eğitim veriyoruz, onlarda bir farkındalık yaratıyoruz. (K8)

Araştırma yapmak, proje yapmak, izleme çalışmaları yapmak, raporlar yayımlamak gibi bilgi birikimini arttırmaya yönelik yöntemler aktivistler tarafından sıklıkla kullanılan yöntemler arasındadır.

“(...) şu an on beş aylık bir proje yürütüyoruz (...) bağımsız yaşam hakkı ve kişisel asistanlık konusunda işte Türkiye'deki kişisel asistanlığın uygulanmasıyla alakalı olarak.” (K5)

“Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin bir raporlama süreci vardı Türkiye'nin. Biz de bir grup engelli STK olarak (...) bir gölge rapor hazırladık: Bu sözleşmenin engelliler açısından Türkiye'de uygulanması. Bunu da hatta şeye gittik, Cenevre'ye gittik konseye sunduk, ekonomik sosyal konseye.” (K7)

“(...) mesela bir Erasmus Plus projesi verdik aktivist yetiştirmek için. (...) Yani biz burada şey diyoruz ya bu konuda bir ışık var, bir pırıltı var. Biz onları, sadece engellilik alanı değil bütün dezavantajlı grupları kapsayacak şekilde, o zaman biz onlara aktivizm öğretelim. Biz deneyerek, zaman kaybederek öğrendik, onlar kaybetmesinler, doğrudan başlasınlar diyoruz.” (K8)

“(...) izleme, belgeleme ve raporlama faaliyetleri sürdürdük, (...) Örneğin yerel yönetimlerde (...) çok çeşitli siyasi örgütlenmeler var ve bunlar belediye yönetiyor. Onların yönettiği belediyelerin durumları nedir, onun bir fotoğrafını çekip onlarla görüşmenin faydalı olacağını mesela düşündük. Bunları onlara rapor halinde sunduk.” (K9)

“(...) erişilebilirlik kitabı yazdık, derledik, ben yazdım ve derledim. Birçok kuruma ücretsiz dağıttık, on binlerce dağıttım.” (K1)

Aktivistler tarafından Covid-19 pandemisiyle birlikte pandemiyle ilişkili olarak yapılan çalışmalar da ifade edilmiştir.

“(...) izleme çalışmasında salgınla ilgili, pandemi ve engellilerle ilgili bir fasıl açtık. O konuyu izledik yani ne oluyor diye. O konuya zaten yayında da yer verdik. (K8)

“Meclis’e bir raporlama yaptık, birkaç milletvekiline gönderdik. İnternet sayfasında, ilk defa bu virüsün yayılmasıyla beraber engellilerin karşılaşılabileceği sorunlara ilişkin dikkat çekmek amacıyla bir bilgi notu yayınladık. Önemli bir kısmını da ben kaleme aldım o bilgi notunun. Webinarlar düzenledik veya düzenlenmiş olanlara iştirak ettik. (K9)

“(...) benim yaptığım sadece şey var, covid ve otizmle alakalı işte bazı şeyler vardı, son dönemde çıkan makaleler işte "covid zamanında otistiklerinizi nasıl desteklersiniz" falan yabancı makale çoğu, onları kategorize etmekle uğraştım (...)" (K10)

“(...) pandemiyle alakalı olarak bilgilendirmeleri, bir deneme olarak da zihinsel engellilerin okuyacağı biçimde kolay okunabilir versiyonla yayınladık mesela. (...) dedik ki işte pandemi bilgilerini bir de o versiyonla yayınlatalım, böylece zihinsel engelli kişiler de pandemi sürecinde hani bu bilgilere bizim aracılığımızla ulaşsın, hani gibi bir şey yaptık. (...) Pandemiyle alakalı yine (...) bir raporlama çalışması yaptık, pandemiye yaşanan, engelli kadınların yaşadığı süreçlerle alakalı. (...) pandemiyle dayalı izleme çalışmaları yaptık.” (K11)

Verilen derslerin içeriği, yazılan yüksek lisans doktora tezleri gibi yöntemlerle bazı aktivistler tarafından **akademi** aktivizm alanı olarak kullanılmaktadır. Katılımcılardan K4 ve K5’in bir aktivizm yöntemi olarak akademiyi kullanmalarına ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“(...) ve yani şimdi aktivizmin de çok boyutu var bence hani illa böyle işte sokaklarda eylem yapmak mı işte ne bileyim resmi başvurular yapmak mı, işte şunlar bunlar mı. Ben, ben akademiyi aktivizm alanı olarak kullanıyorum, çoğunlukla.” (K4)

“Akademiyi görüyorum tabii ki de yani özellikle bence yani Sakatlık Çalışmaları alanı çok aktivist de bir alan.” (K5)

4.8.5. Kitlelere ulaşmanın yolları: İnternet

Dijital yöntemler aktivistler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır ve bunun da en yaygın yolu internet aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetlerdir.

Aktivistlerden bazıları çeşitli yazılar paylaştıkları **kişisel internet sitelerine** sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu sitelerde engellilik konusuna ilişkin çeşitli yazılar paylaşmaktadırlar.

“(...) İşte XXX diye kişisel bir sayfam var. Orada yaptığımız çalışmaları, düşüncelerimi, Türkiye'deki engellilikle ilgili olarak yapılan hataları, yapılması gerekenleri makalelerle paylaşıyorum, araştırmalar yaparak. Biraz algıyı değiştirmeye çalışıyorum. Aktivist bir çalışma o.” (K1)

“(...) XXX diye bir adres var benim belki bakmak istersin Begüm, hani oradan bazı yazılar yazıyorum, en son orada şey dedim XXX diye bir yazı yazdım.” (K3)

Aktivizmini tamamen internet üzerinden gerçekleştirdiğini ifade eden K10'un, aktivist grubuyla beraber otizm üzerine kurdukları bir internet sitesi bulunmaktadır.

“(...) şu anda sitemiz var. Onun dışında internet üzerinden yapıyoruz.” (K10)

İnternet üzerinden paylaşılan **dergilerde, gazetelerde, bloglarda yazılar yazmak** da aktivistler tarafından kullanılan yöntemler arasındadır. Katılımcılardan K5, K2 ve K10 internet üzerinden yayımlanan bir dergide engellilik konusunda yazı yazdıklarını belirtmişlerdir.

“Onun dışında işte şey bir dönem bu [dergide] yazıyordum örneğin, engellilikle ilgili yazılarım vardı. Hani onu dolayısıyla böyle bir hani kendi belirlediğim bir aylık devam eden periyotlarda kendi belirlediğim bir konuda bir şekilde insanları bilgilendirmeye çalışmak böyle bir şey bence.” (K5)

“(...) [dergi] yazısı yazıyorum (...).” (K2)

“O dergilerinde bir kenarımız var (...) onun dışında bireysel olarak yazmaya devam ettik.” (K10)

Katılımcılardan K1'in ise erişilebilirlik problemlerinin bildirilmesi üzerine kurulmuş bir **telefon uygulaması** vardır.

“XXX diye bir aplikasyonumuz var. (...) Aplikasyondan bize bildirim yapıyorlar, biz de o doğrultuda gönüllü arkadaşlarla ilgili belediyeyi veya üniversiteyi veya kurumu diyoruz ki böyle böyle burada engeliniz var, bunu kaldırmak için şu ölçülere göre bir uygulama yapmanız gerekiyor, diyoruz. Yapmazsa da teşhir edeceğimizi söylüyoruz çünkü kanuna uymamış oluyor.” (K1)

Sosyal medya platformları görüşmeler boyunca katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanan aktivizm araçları olmuştur. Sosyal medyanın gittikçe yaygınlaşması, katılımcıların fiziksel yöntemlerde yaşadıkları erişilebilirlik problemleri ve pandemi döneminin etkisi gibi etkenler sosyal medya platformlarından aktivist faaliyetler yürütülmesini arttırmıştır.

Aktivistler tarafından en sık kullanılan platformlar arasında Twitter ve Instagram yer almaktadır. Bunların dışında Youtube, Facebook, LinkedIn, TikTok bazı katılımcılar tarafından aktivizm amacıyla kullanılan platformlar arasındadır.

"(...) sosyal medya paylaşımları bir aktivizm örneği bence çünkü orada on bin kişiye erişimin var ve bir konuda bilgi paylaşım oradaki on bin kişiye bir bilgi veriyorsun. Bir değişim yaratıyorsun. (...) paylaşımı yapacak insanlar olarak oturuyoruz, kafa patlatıyoruz 'nasıl daha fazla değişim yaratılır'ı hesaplıyoruz, okuyoruz." (K2)

"Benim sosyal medya hesaplarımı sen belki takip ediyorsundur bilmiyorum hep şeylerle doludur yani aktivist mesajlarla doludur." (K3)

"En aktif şekilde sosyal medyayı kullanıyorum tabii ki. Sosyal medya benim engellilik halim için de bana çok kolaylaştırıcı bir alan açıyor tabii ki. (...) Baktık yazılar okunmuyor, ondan sonra (...) Zoom'un önüne geçtik ve durumu bir de Zoom da anlattık, yani şey kamera kaydı yaptık ve video olarak yayınladık. Yani aklımıza gelen her türlü şekilde, biçimde her türlü araçla aslında bunu yapmaya çalışıyoruz." (K11)

"Sosyal medyayı çok etkin kullanıyoruz çünkü bizim sosyal medyada sağır arkadaşlarımız, işitme engelliler çokçalar, çok kullanıyorlar. Instagram hesabını özellikle çok kullanıyorum(z?). Canlı yayınlar yapılıyor. Orada çok farkındalıklar küçük bir kıvılcımla bir anda dağ gibi arkadaşlarımız da çoğalabiliyoruz." (K12)

Uzun yıllardır aktivizm yapan K8, sosyal medyanın son dönemdeki en önemli aktivizm aracı olduğunu ifade etmiştir.

"Sosyal medya tabii çok çok önemli bir kanal. En önemli kanal hatta şu anda. Çünkü 2020'li yıllarda ben aktivizmin tanımının değişeceğini, hani bazı yöntemlerin tanımının değişeceğini düşünüyorum. Çünkü insanları mesela kolay kolay bir gösteriye dahil edemiyorsunuz ama Twitter'da bir kampanyayla hükümeti etkileyebiliyorsunuz şu an. (...) geçtiğimiz günlerde altı tane klip yayınladık, hazırladık şu an sosyal medyada dönüyor bilmiyorum izlediniz mi onu. Dört yüz bin kişi izledi şu anda, dört yüz bin kişi yani. Tabii bizim zamanımızda çok daha kısıtlıydı bu yöntemler. Hani ilk başladığımız zaman, bizim zamanımız derken hala benim zamanım da (gülüyor) yani sonuçta içindeyim aktivizmin. 2000'li yıllardaki aktivizm, 2005'le 2000'li 2007-8 arasındaki aktivizmden bahsediyorum." (K8)

Diğer katılımcılardan farklı olarak aktivizmi sadece sosyal medya ve internet odaklı olarak yürüten K10, aktivist faaliyetleri için internet sitesi, Twitter, Instagram, Discord, Tiktok gibi çeşitli mecraları kullandığını belirtmiştir.

"(...) Discord'ta otistiklere özel sunucumuz var bir tane. O şeyde, o Discord'ta sadece otistik insanlar var, mesela yaklaşık bir kırka yakın otistiğimiz o Discord'ta şu anda, o sunucuda. Onlarla sürekli olarak işte iletişim içerisindeyiz. Onun dışında ebeveynlerle olan bazı oluşumlarımız var. Ebeveynlerle sürekli işte karşılıklı konuşabildiğimiz gruplar var. Onun dışında bizle daha önceden iş birliği yapmak isteyen ya da şu anda iş birliği yapan insanlarla olan bir gene sunucu tarzı bir şeyimiz var, farklı farklı gruplar, farklı farklı yerler olmak üzere. (...) Genelde zaten site, Twitter, Instagram üzerinden yürüyor her şey." (K10)

Aktivizmin bir yöntemi olarak sosyal medyanın kullanılmasının yanı sıra sosyal medya platformlarından özellikle Twitter'da hashtagler kullanılarak düzenlenen

kampanyalar literatürde “**hashtag aktivizmi**” (Jackson, Bailey ve Welles, 2020) olarak yer edinmiştir. Katılımcılar sosyal medyada engellilik konusunda çeşitli hashtagler kullandıklarını, bazen de hashtag kampanyalarına katıldıklarını belirtmişlerdir.

“(...) her yıl 3 Aralık'ta “engel olma destek ol”, “sen de bir engel kaldır” vesaire gibi hashtagler açıyoruz ancak hashtagimizin içerisinde acıma, yardım yardımlaşma veya yardıma muhtaç gösterme mesajlarını kabul etmiyoruz. Mutlaka hak temelli savunuculuk, yaşam hakkına saygı, birey olarak engel kaldırmaya yönelik paylaşımları yayınlıyoruz. (...) “erişilebilirlik sözü” hashtagi açtık. (...) bir hashtagimiz de bu, bütün meslek mensuplarına Hipokrat yemini gibi erişilebilirlik yemini getirilmesi için de bir hashtagimiz var “erişilebilirlik yemini getirilsin” diye.” (K1)

“Erişilebilirlik Öteleniyor” vardı mesela son, en son yaptıklarımızdan, oraya katılmışım. (...). “Yap Bir Betimleme” diye hashtag yaptık. Hani sosyal medyada kör bireylerin erişilebilirliğiyle ilgili (...) Yani hashtagi de vardı, aynı zamanda bir challenge'dı. Ben betimleme yapıyorum işte Begüm hadi sen de yap bir betimleme diyorum falan gibi bir challenge'dı. (K2)

“(...) bir sürü aylık etkinlikler yaptık her ay. Geçen sene de aylık etkinlikler yaptık. “Sağlamcılar Dışarı”, “Engellenmek İstemiyoruz” hashtagleri kullandık.” (K3)

“(...) bizim asıl yaptığımız büyük hashtag çalışması şeydi “Sevgi İçin Kırmızıyı Seçin”di. Oradaki “sevgi” yanlış anlaşıldığı için artık bundan sonra “Otizm İçin Kırmızıyı Seçin” olacak.” (K10)

4.8.6. Toplumda Görünür Olmak: “Var oluşun aktivizmdir”

Aktivistler tarafından gündelik hayatın içerisinde yer alan bireysel etkileşimlerin de aktivizm olarak değerlendirildiği görülmüştür. K5 gündelik hayatın akışında toplum içinde var olmasını bile aktivist bir eylem olarak değerlendirmişlerdir.

“(...) var oluşumuz bile aktivist bir eylem (...) burada evden çıkıp işte XXX Üniversitesi'ne tek başıma hani metroya binerek bilmem ne vesaire gidiyor olmak bile hani ne bileyim işte şey düşünen bir toplum için bir aktivist eylem yani. Engelliler evinde oturmalı, otururlar ya da hani engelliler sokağa çıkamazlar gibi bir düşünen bir toplum için aktivist bir şey yani benim sokağa çıkıp bir de üniversiteye ders vermeye gidiyor olmam yani.” (K5)

K7 gündelik hayatlarında toplumda karşılaştığı diğer bireylerle etkileşime girme şekilleri ile aktivizm yaptığını ifade etmiştir.

“(...) Örneğin işte ne bileyim yani otobüste veya işte sokakta hani biriyle bir iletişiminiz var (...) o anda söylediğiniz cümleler, o anda kullandığınız dil bile bir aktivizm örneğidir. (...) şimdi düşün ki sen bana yolda yardım ediyorsun di mi? Ben şöyle de diyebilirim (sesini inceltip yumuşatarak) “ay işte çok teşekkür ederim, sen olmasaydın ben napardım. Zaten işte çok da zor da. İşte şöyle de kahredici de böyle de bilmem ne de. İşte biz engelliler bak böyle ne kadar zavallıyız” da diyebilirim sana ya da şey de diyebilirim yani “ya bak işte bu belediye de bu kaldırımları böyle yapıyor. Ondan sonra işte görüyorsun, bizim hayatımız ne kadar zorlaştırılıyor. İşte bunların böyle değişmesi lazım. Burada, ne bileyim atıyorum, burada kılavuz çizgiler olması lazım, şurada rampa olması lazım. İşte biz bunun için işte, örnek veriyorum, şöyle bir eylem yaptık böyle bir dilekçe verdik ama işte olmuyor da olmuyor.” vesaire gibi de konuşabilirim. Yani ikisinin senin üzerinde yaratacağı algıyı düşün,

kesinlikle farklı olur öyle değil mi? O yüzden çok büyük adımlar olmasa bile aktivizm, yapılan her eylemde kendine yer bulabilir.” (K4)

K10 ise önceden aktivizmi devrimsel dönüşümler gerçekleştirmek olarak gördüğünü, sonrasında ise toplumda otistik olarak var olmasını bile bir aktivizm olarak değerlendirmeye başladığını ifade etmiştir.

“(…) ben dediğim gibi böyle çok evrim şey devrimsel bir şeyler yapılması gerektiğini düşünüyordum aktivist denmesi için kendine. Sonra fark ettim ki öyle değil. Bir arkadaşım şey demişti bir keresinde (...) benim ilk böyle aktivizme başladığım zamanlar, demişti ki arkadaşım hani [K10’un] işte otistik olarak bir şeyleri yapması ve bunu, bunları şey yapması hani mesela tanıtması, insanlara göstermesi, insanların önünde yapması ya da genel olarak bir şey yapması yani otistik olarak var olması bile bir noktada bir aktivizm demişti ve ben bunun çok doğru olduğunu düşünüyorum bir noktada. (K10)

4.8.7. Sloganlar: “Eşit Erişilebilir Engelsiz Hayat”

Aktivistler benimsedikleri ve kullandıkları çeşitli **sloganlar** olduğunu ifade etmişlerdir. Engelli hakları hareketlerinde ve aktivistler tarafından uluslararası düzeyde kullanılmakta olan “*Nothing About Us Without Us*” sloganı, Türkçede “*Bizim İçin Bizsiz Asla*” (Cantimur, 2020), “*Biz Olmadan Bizim Hakkımızda Hiçbir Şey*” (Ayan Ceyhan, 2015, s.123), “*Bizimle İlgili Hiçbir Şey, Bizsiz Olmaz*” (Hunt, 2012/2018, s.8) ve “*Biz Olmadan Bizim İçin Asla*” gibi karşılıklarla kullanılmaktadır. Engellileri ilgilendiren tüm süreçlerde ve karar alma mekanizmalarında doğrudan engelli kişilerin bulunması, engellilerin sözünün ve fikirlerinin dinlenmesi ve buna göre harekete geçilmesi gerektiğini ifade eden slogan, bu araştırmanın katılımcılarının da ortak olarak kullandığı bir slogan olma özelliği taşımaktadır.

“(…) Bizim İçin Bizsiz Asla. Yani burada bu benim için birçok şey anlam ifade ediyor birçok konuda. (K2)

“(…) Yani o yüzden Biz Olmadan Bizim İçin Asla diyoruz...” ((K8)

“Nothing Us Withous Us, çok bilindik bir otistik sloganı (...)” (K10)

“Birleşmiş Milletlerde kullanılan bizim de çok kullan sevdiğimiz Nothing About Us Without Us varmış yani Biz Olmadan Bizim İçin Asla sloganı vardır.” (K3)

Çeşitli sloganlar kullandığını ifade eden K8 bunlara bir örnek vermiş ve sloganlarını kullanırken bu sloganların toplumda nasıl karşılık bulduğu ile ilgilendiklerini belirtmiştir.

"Yani bizim kullandığımız sloganlar var. (...) "Engelsiz Düşün Eşitliği Sağla" mesela. (...) Tabii sloganlar üretmeye çalışıyoruz. Tabii bu çok dikkatli olunması gereken bir alan. Yani ama tabii şöyle bir sorun var bizim sloganlarımızı kullanırken tabii toplumun bunu ne derece kavrayıp kavrayamadığı sorununuz var ama kullanıyoruz tabii ki, çokça kullanıyoruz." (K8)

Aktivistler kullandıkları sloganlarda erişilebilirliğin, eşitliğin, hakların sağlanmasına yönelik ve engellenmelere karşı duruşlarına yer vermişlerdir. K1, K4 ve K3'ün kullandığı sloganlara ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

"Tabii en çok kullandığımız slogan "Ben Değil Sokaklar Engelli", "Ben Değil İş Yerleri Engelli", "Ben Değil Otobüsler Engelli", "Engelsiz Daha Özgür Yarınlar İçin Çalışıyoruz", "Engelleri Kaldırmak İçin Adım At", "Mimar Olarak Erişilebilirlik taahhüdü Ver", "Mühendis Olarak Erişilebilirlik Taahhüdü Ver" (...) "Engelsiz Bir Hayat İçin Sen de Destek Ol", "Engel Olma Destek Ol", "Yardım ve Acıma Değil Eşit Yaşam Hakkına Saygı" gibi sloganlar kullanıyoruz." (K1)

"(...) "Eşit Erişilebilir Engelsiz Hayat." (K4)

"(...) "Engellenmek İstemiyoruz"u çok kullanıyoruz hani belli zamanlarda bu noktada." (K3)

Engelli kadınlar özelinde kullandığı sloganlardan bahseden K5, bunun yanı sıra Türkiye dışında birlikte çalıştığı örgütlerde kullandıkları sloganlardan da örnekler vermiştir.

"(...) XXX Derneği'nde şeyi kullanıyoruz "Kimseyi Arkada Bırakmayacağız", işte burada feminist hareketin zaten de kullandığı (...) sloganlardan bir tanesi. Hani o engelli kadınların hep daha geride kalıyor olmasıyla da bizim şey yaptığımız bir slogan. Önceden şeyi kullanıyorduk "Engelli Kadın Vardır", hani çünkü o görünürlüğü çok düşük ve çok az olduğu için aslında biraz onu vurgulamak amacıyla kullandığımız bir slogandı. Bunun dışında yine İngilizce (...) bu Amerika'da aldığım eğitimdeki ya o, o örgütün sloganı "Loud Proud Passionate". Hani bu işte şey engelli hakları alanında hani ve engelli kimliğiyle alakalı olarak hani ne kadar yani hani hem tutkulu olmak hem işte onur duymak bundan gibi bir şey üzerinden kur- ve hani sesini çıkarabilmek üzerinden kurdukları bir slogan, onu da seviyorum Loud Proud Passionate'ı. Bir de (...) Loud Proud Visible. (...) yani orada da işte yine o görünür olmak yine işte gurur duymak ve görünür olmakla alakalı bir şey gibiydi" (K5)

Hak kelimesinin geçtiği veya hak temelli algının vurgulandığı sloganları kullandığını belirten K11, batıda kullanılan bazı sloganlardan da onları Türkiye'deki insanlara ulaştırmak için bahsettiğini ifade etmiştir.

"(...) "Erişilebilir Haktır" falan gibi şeyleri kullanıyorum hani öyle hak kelimesini içinde geçiren ya da hak temelli bir algısı olan (...) ama karşı çıktığın ne var dersiniz, işte şeylere falan baya karşıyım: "Engel Sizensiz" "Engelli miyiz" bilmem neyiz (gülüyor) falan o tarz yani öyle dil, kelime oyunları yapılan şeyleri hiç sevmiyorum (...) bazı hani şeyler hani yabancı literatürde şey kullanıyorlar işte "We Are Not Jars We Are People" gibi bir şey yani biz kavanoz değiliz, biz insanız işte "Don't Label Us" falan gibi, hani bizi etiketleme falan gibi şeyler kullanılıyor. Hani ben bunların hepsinden bahsediyorum hani bunların hepsini yani şey yapıyorum hani hem oralarda o tarz söylemler olduğunu da getirmek için buraya, Türkiye'ye, Türkiye'deki insanlara ulaştırmak için hem de gerçekten güzel şeyler, dikkat çekici sloganlar." (K11)

Genel olarak otizmle ilgili batıda yaygın olarak kullanılan sloganları Türkçe'ye çevirerek kullandığını ifade eden K10, bu sloganlara çeşitli örnekler vermiştir.

"Sloganlarımız var. (...) genel olarak otistik community'sinin bazı sloganları var. O sloganları Türkçeleştirerek ilerliyoruz biz genelde çünkü çoğu ülke öyle yapıyor. Hani ayrı bir slogan oluşturma derdi genelde yok çünkü tek payda olduğumuz için tek şeyde birleşmeye çalışıyoruz. (...) Red Instead çok fazla kullanıyor. (...) Biz de onu (...) Otizm İçin Kırmızıyı Seçin olarak kullanmaya devam edeceğiz (...) konuşmayan otistiklerin şeyi var. Her İletişim Değerlidir, diye çevrildi Türkçe'ye. ADIS kullanıcılarına özel özellikle kullanılan bir kalıp." (K10)

K12 işaret dilini vurgulayan sloganları kullandıklarını belirtmiştir.

"Yaşasın Türk İşaret Dili diyorum, başka bir şey demiyorum." (K12)

K7 engelli hareketine özel sloganların dışında genel olarak diğer hareketlerle ortak kullanılan sloganları da kullandığını belirtmiştir.

"(...) ve şey de mesela hani genel sloganlarda "Kurtuluş Yok Tek başına" mesela "Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz", yani herkese uygun bir slogan olduğunu düşünüyorum. Bu "Ya Hep Beraber Ya Hiçbirimiz" de sadece insanlık açısından değil hem ekolojik sistem hem hayvanlar herkesi içine katıyorum, çok evrensel geliyor o slogan (...)" (K7)

4.8.8. Engelliler Günü: Fırsat mı Külfet mi?

Aktivistler engellilere özel gün ve haftalarda kendilerinden çeşitli etkinliklere katılmalarının, konuşmalar yapmalarının, yazılar yazmalarının ve röportajlar vermelerinin beklendiğini ifade etmişlerdir. Aktivistlerden bazıları bu özel günlerde çeşitli etkinlikler yaptıklarını veya faaliyetlerini özellikle bu özel günlere denk getirdiklerini ifade ederken diğerleri ise özellikle bu günlerde bir şeyler yapmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir.

K10 ve K8 gibi katılımcılar bu günlerde engelli bireylerin nispeten görünür hale gelmesi avantajından faydalanarak bazı etkinlikler yaptıklarını ve mücadelelerini duyurmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

"(...) mesela 2 Nisan'da özel video çıkarmıştık, özel tag yapmıştık. İşte şey, hani olabildiğince kendi şeyimizi işte anlatmaya çalışmıştık, derdimizi, spesifik olarak art arda anlatmaya çalışmıştık. Otistik Onur Günü var haziran ayı içerisinde, onda da aynı şekilde karşı tarafa elimizden geldiğince bir şeyleri anlatmaya şey. Hani o günlerde genelde insanlara erişme şansımız daha fazla oluyor (...)" (K10)

"(...) ama ne yapıyoruz, farkındalık çalışmalarımızı o dönemlere denk getirmeye çalışıyoruz. Mesela sosyal medya sayfalarımızdan varsa kliplerimizi şeylerimizi yayınlıyoruz ama o tırnak içinde klasik anlamdaki hiçbir etkinliğe katılmıyoruz. Seyreltilmiş tatlı su STK'cılığı diyeyim mesela (gülüyor) hani örgütçülüğü yapmıyoruz yani." (K8)

Engelliler gününü engelli bireylerin sadece tek bir günde hatırladıklarını düşündüğü için benimsemediğini belirten K12 işitme engelliler ile ilgili gün ve haftalarda çeşitli etkinlikler yaptığını ifade etmiştir.

“Daha çok biz 7 Haziran Türk İşaret Dili Bayramı için etkinlikler yapıyoruz, farklı videolar sosyal ağlarda, sosyal medyalarda etkinlikler yapıyoruz. (...) Bir de (...) İşitme Engelliler Haftasını en çok önemsiyorum çünkü küçük küçük farkındalıklarla bir hafta boyunca farklı kurumlar, üniversiteler, akademisyenler bu tür şeyleri kutlamasını yaparken insanları bilinçlendirerek böyle bir faaliyette bulunması bizim için önemli ama 3 Aralık'ı ben çok fazla benimsemiyorum. Tamam 3 Aralık tüm engelliler günü diye kutlanıyor ama biz engelliler gününde sadece hatırlanmak istemiyoruz. Biz sadece engelliler adına hangi engelleri kaldırdığınıza bakarız, ona odaklanıyoruz. Siz neler yaptınız, hangi hakları verdiniz, hangi hak için bizim için savaştınız biz sadece onlara odaklanırsınız ama bir gün gelip de şu şu şunu yapıp, vaatlerde bulunup sonra ortadan yok olmalarını biz sindiremiyoruz camia olarak.” (K12)

Katılımcılardan K6 ve K9 engellilerle ilgili özel hafta ve günlerde gösterilen ilgiyi gerçekçi bulmamaları sebebiyle davet edildikleri etkinliklere katılmamayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

“Hiçbir şey yapmıyorum valla engelliler haftasında çünkü çok rahatsız ediliyoruz. Firmalar, insanlar hani çok böyle farkındaymış gibi sadece engelliler haftasında hatırlanıyor. Ben reddediyorum hiçbir şey yapmıyorum. Hiçbir şey. Hepsini reddediyorum. O kadar çok talep var, o kadar çok eğitim var reddediyorum. Normal bir zamanda gelsinler hani olması gerektiği gibi bir eğitim olsun seve seve. Hiçbir şey yapmıyorum.” (K6)

“Çok doluyum, konuşamam” deyip kapatırım geliyor. Çünkü bu Sakatlar Haftası 10-16 Mayıs ile Dünya Engelliler Günü, 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde herkes yanak yanağa fotoğraf çektirme derdinde, poz verme derdinde, şirin gözükme, sosyal mesaj verme, “ben bugünü unutmadım” diye bana bunu göstermeye, gözüme soka soka göstermeye çalışıyor. Aynı şey 8 Mart için geçerli değil mi? Hani tüm kadınlara karanfiller, güller dağıtılıyor, işte kadınlar ayaklar cennet, işte kara- gül. Ya öldürüyorsun. Türkiye'de kaç tane genel müdür düzeyinde, kaç tane kaymakam, kaç tane vali var kadın olarak? Buradaki yapmacılık ne ise burada da aynısı var. Hiç farkı yok.” (K9)

Engellilerle ilgili özel hafta ve günlerde haftada kutlama yapma konusu da aktivistler tarafından dile getirilmiştir. K1 ve K2 gibi bazı katılımcılar bu günlerde kutlama yapmanın doğru olmadığını ve buna yönelik çalışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir.

“(…) Engellilik kutlanacak bir şey değil. Kutlanacak neyiniz var? Yani hayata katılmıyor, çalışmıyor, eğitim alamıyor, evlenemiyor. Neyini kutluyorsunuz bunun? Bu bir kutlama günü değil ki. (...) Çünkü bir konuda hak temelli savunuculuğu ortadan kaldırmanın yolu onu laylaylom haline getirmektir. Yani biz 10-16 Mayıs Türkiye'de Engelliler Haftasında hak temelli savunuculuk yapmamız gerekiyor derken; birileri işte 'para topladık, zavallı engelliyi eğlendiriyoruz' yaklaşımında bulunduğu zaman toplum ona gider. Hakkını savunana gelmez veya onu dikkate almaz ama inanın on yılda büyük mücadeleler verdik. (...) Artık kutlama mesajı yayınlamıyor en azından belediyeler çünkü yayınladıkları anda biz sosyal medyada altına yorum yapıyoruz 'neyimizi kutluyorsun?' diye. 'Biz de seni insan olduğun için kutluyoruz' diyoruz.” (K1)

"(...) Yani bundan o kadar çok sıkıldığımız için engellenen bireyler olarak, bunların boş olduğunu anlatmak için anti (gülüyor) anti iletişim çalışmaları yapıyoruz. (...) İşte 'serebral palsi gününüz kutlu olsun' diye video çıkıyor, 'ya serebral palsi gününü niye kutluyorsun' diye video çekiyorum karşı hani gibi ya da '3 Aralık dünya engelliler günü kutlu olsun', 'engelli olduğum için beni niye kutladın' falan diye ters video çekiyorum hemen." (K2)

K5 gibi engellilerle ilgili özel hafta ve günlerde kutlama yapmayı engelli kimliğinin sahiplenilmesi gibi farklı bir perspektiflerden değerlendiren katılımcılar da olmuştur.

"(..) şeyler var ya işte sloganlar işte "engelliler günü kutlanacak bir gün değildir çünkü ..." işte ne bileyim hani "...bir sürü sorunumuz var" falan filan gibi yani hani "ayrımcılığa uğruyoruz, kutlanacak bir gün değildir". Ben tam tersi şekilde düşünüyorum. Yani hani hakikaten keşke şey böyle onur ayı gibi aslında kutladığımız bir ay, yani bir hafta olsa örneğin. Yani tam tersine biz bu kimliğimizi sahiplenip yani bununla aslında bizim kutlama yaptığımız bir aya çevirebilsek diye düşünüyorum aslında yani hani ve Twitter'da falan yaptığım şeylerden bir tanesi bu oluyor (...) yani "ben bugün toplumda yaşadığım şu şu sıkıntılara rağmen hani hala hani engelli kimliğimi sahiplenebilen, bunun için mücadele eden biri olmamamı kutluyorum"u zaman zaman yazıyorum mesela. (...) keşke daha iyi bir şekilde kullanabilsek bunu, daha o yani kimlik onuru üzerinden hakikaten yaşayabilsek çok çok mutlu olurum." (K5)

4.9. AKTİVİSTLERİN FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR

"Engelli aktivistlerin aktivist faaliyetlerini gerçekleştirirken karşılaştıkları zorluklar nelerdir?" problem cümlesiyle ilgili olarak "Hak Temelli Yaklaşım Karşısında Yardım Temelli Yaklaşım", "Ülkenin Siyasi Yapısı", "Maddi Sorunlar", ve "Fiziksel Eylemlerin Önündeki Engel: Erişilebilirlik Sorunları" temalarına ulaşılmıştır.

4.9.1. Hak Temelli Yaklaşım Karşısında Yardım Temelli Yaklaşım

Ülkemizde engelliler adına faaliyet gösteren STK'ların bir kısmının **yardım temelli** çalışan STK'lardan oluştuğu, daha küçük bir kısmının ise **hak temelli** çalışan STK'lardan oluştuğu aktivistler tarafından ifade edilmiştir. Aktivistlerin tamamı hak temelli olarak eylemlerde bulunan STK'larda/sosyal girişimde/aktivist gruplarda yer aldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K1 ve K3 yardım temelli yaklaşımla yapılan işleri haklara erişmede engeller olarak değerlendirmektedir.

"(...) İşte 'engelliler için koşuyoruz', 'koşamayanlar için koşuyoruz', 'engelliler için mavi kapak topluyoruz'. (...) bunlarla ilgili mücadele veriyoruz. Bunlar engelliliği ötekileştirir, engelliliği zavallı hale getirir, engelli bireyin kendisine fayda vermez diye. İmkanlarımız ölçüsünde, etki ettiğimiz yerlerde. (...) engelliler için koşmak ne demek ya. Engellilerle birlikte koşacaksınız. Engellilerle ilgili olarak spor tesislerini veya bütün alanları erişilebilir hale getireceksin, yapman gereken bu. Yani bu yardımsal yaklaşımlar, zavallı görme yaklaşımları önümüzdeki en büyük engel. Umarım bu engeli kaldırdığımız zaman herkes her görevinde, yani mimar erişilebilir tasarımı uygularsa, mühendis uygularsa, müteahhit erişilebilirlik standardına uygun üretim yaptırırsa, belediyeler doğru denetlerse erişilebilirliği çözeceğiz. Doğru iletişimde de yaklaşımımız engelli bireye acıma ve zavallı görme değil yaşam hakkına saygı olduğu zaman e bu konuyu da çözmüş olacağız. Maalesef altmış yıl gerideyiz bu konuda gelişmiş ülkelerden." (K1)

"Tıpkı bazı dernekler örneğin kapak kampanyaları düzenlerler, özellikle tekerlekli sandalye. İşte bize verin şu kadar kapağı, şu kişilere tekerlekli sandalye. Tamamen kendi ceplerini doldurma (...) Bu zaten tekerlekli sandalye alımının bir hak olarak bana sağlanması gerekir. Hani ben bunun için sağdan soldan insanlara beni muhtaç etmemek lazım. İşte hak temellilikle yardım temellilik burada ayrılıyor." (K3)

K7 ise yardım temelli yaklaşımın kendi aktivist çalışmalarını nasıl etkilediğini lobicilik faaliyetlerine yansıyan olumsuz etkisi üzerinden bir örnekle açıklamıştır.

"(...) hak temelli çalışan XXX Derneği olarak ya biz gittik Avrupa Parlamentosu'nun mesela engelli milletvekilleriyle tanışıp toplantı yapabildik ama biz [bir milletvekilinden] bir randevu alamadık Türkiye'de. Sebebi de (...) yani artık bıkmış, hani her giden bir şey istemiş. (...) Hani bizim amacımız tamamen hak temelli mücadelemize destek istemekken veya hazırladığımız soru önergelerinin meclise verilmesini istemekken, bu önyargı nedeniyle mesela, bizi asla hiç randevu alamadık yıllarca. (...) bu bazı (...) politika üreticilerde de oluyor veya yerel yönetimlerde. Ya diyelim ki biz bir rapor yazmışız, bunu sunacağız, randevu almaya gittiğimizde bizi hemen oturunca mesela baston hediye ediyorlar bana. (...) çünkü bir beklenti olduğunu düşünüyorlar veya hani direkt o tedirginliği hani para mı isteyecekler, şunu mu isteyecekler. Bizim amacımız başka aslında. O yüzden hani bizim zaten en başta eşitlik ve ayrımcılık yasağı kavramların aykırı bir faaliyet yürüttükleri için tamamen karşıyız, yani şey yapmıyoruz asla tasvip etmiyoruz yardım temelli bir dernekçilik anlayışını." (K7)

K5 yardım temelli derneklerin iktidarla yakın ilişkiler kurmaları gerektiği için hak talepleri olan kişilerin mücadelesinin karşısında konumlandıklarını ifade etmiştir.

"Zaten yardım temelli dernekler biraz daha şeye yakın olmak durumundalar, devlete yani çünkü yardım alamazlar yoksa yani hani hakikaten de. Yani çünkü yardımı sadece insanlardan topladıkları bir yardım değil bu, aynı zamanda devlet de (...) eşit haklar isteyen biri olarak kendini görmeni istemiyor. Yani çünkü o zaman zorluk çıkarıyorsun devlete tabii ki de yani hani ona bir meydan okuyorsun, onun bir şeyleri değiştirmesini talep ediyorsun. Yani senin öyle görmeni istemiyor. Sana biraz yardım etsin, sen ona şükret hani çok da zorluk çıkarma hani yaptığı şeylere çok da zorlama, hani öyle geçinip gidin gibi bir şey var yani ve yardım temelli derneklerin pek çoğu da bunu yapıyor zaten. Yani hani dolayısıyla hani böyle bir daha şey bir yerden, öfkeli bir yerden çıkan bir şeyi de çok desteklemiyorlar tabii ki de kendi kazandıklarına zarar vereceği endişesiyle aslında." (K5)

K8 yardım temelli yaklaşımların sadece politika üreticilerle olan ilişkileri etkilemekle kalmayıp toplumdaki olumsuz kültürel algının oluşması ve sürdürülmesine de neden olduğunu vurgulamıştır.

"(...) yardım temelli çalışan dernekler engellilerin aslında en büyük sorunudur. Çünkü bizim, engellilerin eşitsizlik problemini çözmek yönündeki çabamızda ciddi bir şey ket vuran unsur. Yani çünkü siz burada bunu bir hak olarak anlatırken, o çıkıyor toplumun engellilik konusunda bilinçsizliğinden yararlanıp olayı dramatize edip yardım toplayarak bunun bir yardım meselesi olduğu yönünde algı yaratıyor (...) Mesela şöyle söyleyeyim, Sosyal Sigortalar Kurumu engellilere verdiği tekerlekli sandalye bedellerini, geri ödeme bedellerini yedi yıldır değişmiyor, değiştirmiyor. Ne gerek var ki çünkü birtakım örgütler mavi kapak topluyor yani. Dolayısıyla engellilerin en büyük sorunu aslında engelliler konusunda çalışan derneklerdir, aktivizm yapmayan derneklerdir." (K8)

K9 yardımı devletin temel vazife ve sorumlulukları kapsamında değerlendirmiş ve devletin olamayacağı haller dışında bunun sivil toplumun işi olmadığını belirtmiştir.

"Biz yardım toplayarak tekerlekli sandalye satın alanlara bir dönem savaş açtık. İşte bu mavi kapaklar bilmem neler vesaireler. Devletin temel vazifesi ve sorumluluğu olan bir şeyi halka yıkamazsınız. (...) Bu kendine yardım dernekleriyle ilgili ben hepten reddetmiyorum. Devletin olamayacağı alanlarda, toplumsal dayanışmanın ön plana çıkabileceği konularda olmalıdır pekâlâ ama sivil toplumun temel vazifesi, görevi, olması gerekeni özgür ve bağımsız bir şekilde devletin sınırlarını denetlemektir. (...) "Engelli kardeşlerimize yardım". Ben bir, senin kardeşin değilim, bir bağımız yok, ikincisi, bu hizmeti ve faydalı sosyal güvenlik kurumu verecek. Onun için var bu devlet, olmalı. Yoksa yardım toplamak için değil." (K9)

K11 ise ülkenin içinde bulunduğu koşullara da atıf yaparak yardım temelli derneklerin de gerekli olduğunu fakat bunların hak temelli derneklerle birlikte işlemesi gerektiğini düşündüğünü ifade etmiştir.

"(...) yani şimdi ben hiçbir derneğe "sen tekerlekli sandalye verme" diyemem çünkü çok bariz bir ihtiyaç var, böyle bir ihtiyaç var, orada bir kriz var ve o krizin bir an önce giderilmesi gerekir. Şimdi ben o krizi yaşayan kişiye şunu diyemem "ya sen bir iki üç sene bekle, ben hak temelli savunumu yapıyorum, hani yeri geldiğinde sana o sandalyeyi vereceğiz" diyemiyorum. (...) Ha ama sorun nerede? Sorun şurada (...) yardım temelli üstünden işleyen dernek bunun hak mücadelesini hiç vermiyorsa (...) İşte yardım temellilik hep bu kısa dönemli çözümleri getiriyor. Olmasın demiyorum dediğim gibi ama kesinlikle hak temelli işlerle ortak işler yapılarak o işin bir hak temeli oluşturulmalı yani hak arayışı oluşturulmalı." (K11)

Yardım yapılmasının ve hak savunulmasının aynı anda gerekli olduğunu düşünen K6 hak savunmanın da bir yardım istemek olduğunu ifade etmiştir.

"Yardım da yapılmalı. Yani çünkü devletten alamıyoruz. Yani ben geçen sene on dört bin liraya cihaz aldım. Almak zorunda değilim yani hani. Yardım da yapılmalı hak da savunulmalı. İkisi olmalı bence. Ya hak savunmak da bir yardım istemek, aynı şey, aynı yola giriyor diye düşünüyorum." (K6)

4.9.2. Ülkenin Siyasi Yapısı

Aktivistlerin aktivizmi içinde buldukları ülkenin siyasi yapısıyla çok yakından ilişkili olarak ilerlemektedir. Aktivistlerin ifadelerinden ülkenin siyasi yapısının aktivistlerin faaliyetleri önünde genellikle bariyer oluşturan bir konumu ifade ettiği anlaşılmaktadır.

K9 ülkenin siyasi yapısına ilişkin bir değerlendirme yapmış ve bu değerlendirme üzerinden kendisinin aktivist faaliyetlerinde geride durmak durumunda kaldığını ifade etmiştir.

“Bir de son dönemlerde insan hakları ve demokrasi çok geriledi, adalet sistemi çöktü neredeyse. Karar veren hakimlerin hukuka yaslanmadığını, konjonktüre göre davrandığını, yukarıya baktığını, erkler ayrılığı diye hiçbir şeyin olmadığını görünce biraz daha geri durmak durumunda, şahsen kendimi kastederek söylüyorum, kaldığımı söyleyebilirim. Bir de eskiden sonuç alırdık biz. Dava açardık veya bir görüşme yapardık, peşine bir aksiyon alırdık. Şimdi alamıyoruz.” (K9)

Katılımcılardan K2 ve K8 siyasilerle olan ilişkilerinde kullandıkları üslubu düzenlediklerini ifade etmişlerdir.

“(…) tamam aktivistlik yapalım ama lobicilik yaparken dilimize dikkat etmek zorundayız. Hani bir bakana sen gidip (sesini kabalaştırarak) “bunu niye yapmıyorsun ya” diye bir üslupla konuşamazsın sonuçta. Bunu öyle bir söylemen lazım ki alt metinde “bunu niye yapmıyorsun ya” diyeceksin ama hani söylerken ona öyle bir söyleyeceksin ki yapması gerekliliğini bir şekilde anlatacak ya da dönüşüm için bir alev çıkaracak bir şey olması lazım. O yüzden aktivistlik yapmamak değil sadece aktivistliğin boyutlarını iyi ayarlamak gerekiyor Türkiye koşullarında sanırım. Belki de yurtdışında da böyledir ama biz Türkiye’de olduğumuz için Türkiye’de kesinlikle böyle.” (K2)

“Ya daha doğrusu söyleyeceğimizi yine söylüyoruz da daha diplomatik davranıyoruz. (...) Biz her zaman söyleyeceğimizi söyledik, yapacağımızı yaptık ama üslubumuzla oynayarak bunu yapıyoruz (...)” (K8)

K1 ise daha aktivizm açısından geride durduğu bir dönemde olduğunu ifade etmiştir.

“(…) Ama son yıllarda mesela ben geri duruyorum. Niye? E çünkü bu konuda aktivizm yaparsam insanları tahrik ettiğim yönünde bana dava açılabilir. Yani hükümete karşı, bakanlığa karşı insanları kıskırtıyorum diye dava açılabilir çünkü şu anda hukuk sistemine de inanmıyorum ben Türkiye’deki. Böyle açılan davaları çok gördük. (...) aktivizm artık ayrımcı, bölücü, terörist gibi görülmeye başladı Türkiye’de. Bu son derece yanlış. (...) Şu an ara verdiğim dönem. Ara vermek zorunda kaldığım dönem. Çünkü benim de sorumlu olduğum bir çocuğum var, ailem var yani böyle bir şeyle suçlanmak bana çok ağır gelir. Ben vatanımı seven, bu memleket için mücadele eden, yaşayan bir insanım. (...) Onun için de riske girmiyorum ve bir şeylerin değişmesini bekliyorum.” (K1)

K4 ve K7 gibi bazı katılımcılar aktivist faaliyetlerini gerçekleştirirken siyasi ortamın kendilerinde **korku, çekinme** gibi duygular yarattığını ifade etmişlerdir.

"Yani ben bugün artık hele ki şu ortamda ya işte Twitter'a bir şey yazacağım, ya zaten devlet memuruyum çalışıyorum, sonra başıma bir şey gelir mi? ya da işte bir şeyin altına imza atacağım diyelim ki, ya evet çok masum görünüyor, evet doğru engellilerle ilgili tamam okay ama bunu düzenleyen grup kim? Bunların başka bir şeyleri var mı? Eğer varsa başka bir taraftan bir şeylerle ilişkilendirilip başıma bir şey gelir mi? Böyle şeyleri sık sık düşünüyorum maalesef. Belki de eskiden çok fazla düşünmüyordum ya da eskiden ortam bir parça daha iyiydi, öyle düşünülebilir." (K4)

"(...) çünkü yani biz hepimiz insanız hani kendini aktivist olarak tanımlayan insanlar bir Zeyna değiliz bir Herkül değiliz, bir doğa üstü varlık değiliz. Bizim de korkularımız, kaygılarımız çekincelerimiz var. Ailelerimiz var, belli bir işte ekonomik gelirimizin yok olmasından, el konmasından, atıyorum göz altına alınmaktan, hapse girmekten hani her insanın korktuğu şeylerden tabii biz de korkuyoruz, çekiniyoruz. Yani öyle çok cesur olduğumu düşünmüyorum." (K7)

K5 ise engellilik alanında aktivist faaliyetlerini gerçekleştiren korkmadığını çünkü bu konudaki hak mücadelelerinin ciddiye alınmadığını düşündüğünü ifade etmiştir.

"(...) yani şöyle, bizim ne demek istediğimizi anlamadıklarını bile düşünüyorum açıkçası. Yani hani böyle bir geçirildiğimi hissediyorum. Yani hani böyle bir biz eğitim istiyoruz, (sesini yumuşatıp incelterek) "ya tabii ki de yazık yani çocuklar tabii ki de eğitilsin. Yani yazık bu çocuklara hakikaten." gibi bir yerden insanların tepkisinin oluştuğunu yani düşünüyorum ve bunu beni çok rahatsız ediyor. Yani çok gıcık ediyor gerçekten de hani çünkü böyle bir o yaptığımız hak mücadelesinin bir de bir hak mücadelesi olarak görülmediğini hissettiriyor (...) Dolayısıyla benim için hiç tehlikeli hissettiren bir şey değil yani hani her şeyi yazabilirim gerçekten de bununla ilgili, her şeyi söyleyebilirim, her şeyi de yapabilirim gibi hissediyorum ama tek başıma yapamayacağımı hissediyorum sadece. (...) Korkmuyorum çünkü bizden korkmuyorlar ama keşke bizden korkuyor olsalar." (K5)

K9 ve K7 **geleneksel ve ana akım medyada** aktivistlerin mücadelelerine yer verilmediğini ifade etmişlerdir.

"Söyleyeceklerimizi yayınlayan mecra bulamıyoruz. Cımbızlıyorlar, kesiyorlar efendim. (...) Bizim gazetecilerin durumu da öyle. Yani yayınlamıyorlar. Bana, (...) "sizin yazdığınız bu raporu televizyonda tartışamayız" dediler, "Türkiye'nin konjonktürel durumu buna uygun değil" dediler. Çünkü o kitapta engelli kadın ve erkeklere tecavüz edildiği yazıyordu. Onların şiddete uğradığı söyleniyordu. Yayınlamadılar. Ya bu o kadar utanç verici bir şey ki. Bunu yayınlatacak mecra bulamadık." (K9)

"İşte o engellilerle ilgili bir gündeyse buluyor, onun dışında yani hangi medyada buluyor dersek işte sosyal medyadaki bazı yerlerde yer buluyor ama onun dışında ana akım medyada kesinlikle bulmuyor tabii ki. Ana akım medyada ancak tecavüze falan uğrarsak yer bulabiliyoruz. Başka türlü çok yansıtmıyorlar yani." (K7)

4.9.3. Maddi Sorunlar

Aktivistler aktivizm yaparken ekonomik gelirlerini sağlamada ve bireysel ve dahil oldukları dernekler bakımından faaliyetlerini destekleyecek maddi kaynaklar

bulmada zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin olarak K2, K5 ve K8'in ifadelerinden örneklere aşağıda yer verilmiştir.

"(...) E bu noktada tam zamanlı aktivistlik yaparken gelir kaygısı güdüyor oluyorsun. Yani. Sistemin sana böyle dışarıdan zorladığı bi şey bu ve şu an sorguluyorum mesela kaygıyı gütmeyen yaşanabilir mi? Aktivistliğimizi çok daha rahat yapabilir miyiz? O tabii bambaşka sorgular." (K2)

"Hani böyle bir hani yani aktivizmden para kazanmak istiyorum dediğim zamanlar oldu benim de ama yani Türkiye'de zor dediğim gibi bence çünkü desteklenen de bir alan değil pek çok noktada ve hani sonrasında da dediğim gibi zaten projeci gibi çalışmak zorunda da kalabiliyorsun yani hani sivil toplum alanında çalışan arkadaşlarımın da deneyimlediği şey biraz bu olabiliyor çoğu zaman aslında. O da tabii ki de zor bir şey haline geliyor yani aktivizm yapamaz bir yerde buluyorsunuz kendinizi aslında temel alanınız aktivizm olsa da." (K5)

"(...) bir aktivist de tam zamanlı bu işe zaman ayırdığı zaman geçimini nasıl sağlayacak? Orada bir hayatını idame ettirmesi de gerek. Sosyolojik olarak baktığınız zaman da aktivizm sonra ermez aslında ücretli olarak bunu yapıyor olması. Çünkü hayatını tam zamanlı bu işe ayıran insanların da bir şekilde hayatını idame ettirmesi lazım. İşte bu noktada fonlar önemli hale geliyor. İşte bu işin üzerine çalışmak isteyen insanların hem yapmak istedikleri işi fonluyor hem de ekonomik gelirini fonluyor." (K8)

K7 maddi kaynaklar konusunda yaşadıkları sorunlar yüzünden savundukları gibi yaşayamadıklarını belirtmiştir.

"(...) bizim derneğimiz (...) erişilebilir bir dernek değil çünkü erişilebilir bir derneği kiralayamayız çok yüksek parası. (...) hani savunduğumuz gibi yaşayamıyoruz burada mesela çünkü onu tutacak bir desteğimiz yok, hani o kadar bir ge- zaten gelirimiz hani anca işte oraya buraya gerçekten şöyle bir durumdayız mesela hani proje yapıyoruz ama bizim yaptığımız projelerde gerçekten amacımız o projeden sağlanacak en büyük, en iyi çıktıları sağlamak olduğu için bütün proje parasını buna harcadığımız gibi genelde bütçede açık oluyor. Mesela onun üzerine de atıyorum başka bir projeye gidiyoruz kitapçık yazıyoruz da oradan aldığımız parayı getiriyoruz derneğe bağlıyoruz ki hani dernek o açığı kapatsın." (K7)

4.9.4. Fiziksel Eylemlerin Önündeki Engel: Erişilebilirlik Sorunları

Aktivistler hem bireysel olarak gündelik hayatlarında hem de aktivist faaliyetlerde bulunurken karşılaştıkları en temel problemlerden birisi olarak erişilebilirliğin olmamasına dikkat çekmişlerdir.

Aşağıda verilen örneklerde katılımcılar tarafından ifade edildiği üzere erişilebilir olmayan ortamlar nedeniyle aktivistlerin en çok etkilenen faaliyetleri protestolar ve yürüyüşlerdir.

"(...) çünkü engelliler içerisinde yürüyüşe katılacak insan sayısı çok az çeşitli sebeplerden yani sadece bilinç olmamasından değil bir de yani ben de katılamıyorum hiç. Hakikaten

benim artık bir gösteriye katılmam çok zor çünkü oraya ulaşım gitmek, yanınıza refakatçi bulmak vesaire vesaire (...)" (K8)

"(...) çünkü protesto yapmak deyince çıkıp sokağa işte bir yerlerde, bir yerden bir yere yürümek ya da bir yerde saatlerce dikilmek benim şu anki fiziksel yapım için uygun olan bir durum değil ama gerektiğinde bunların hepsini de yapıyoruz, yaptık." (K11)

"(...) tabii tamamen engelsizlere göre dizayn edilmiş bir şehirde tamamen engelli insanların bir kortejde pankart açıp yürümesi insan çok zor oluyor." (K7)

"(...) Bir de herkesin yapabileceği bir şey değil sokağa çıkıp protestoya katılmak. Bizim hiç değil. (...) Oraya gidersek biz çöküş geçireceğiz onuncu dakikasında, erişilebilir bir ortam olmadığı için ve olan o olacak. Hem çevreye panik yaratacak hem kendimize panik yaratacak. O yüzden çok mantıklı bir tercih değil günün sonunda." (K10)

Katılımcılardan K6 ise aktivizme federasyon başkanı olarak devam edebileceğini ancak iletişim konusunda yaşadığı erişilebilirlik sorununun bunu engellediğini ifade etmiştir.

"(...) ama kolay bir şey değil yani hani bu devletin kapısını çalmak. Bir de iletişim, düşün. Nasıl iletişim kuracaksın? Yazman lazım resmi yazı yazamazsın. Hani ben mesela kalkıp gitsem federasyon başkanı olsam olabilirim. Eee ne yazacağım? Onu düşünüyorum mesela. Olayım diyorum ama nasıl yapacağım, kim destek olacak Türkçede, yazışmalarda. Kimse yok ve bunun için gönüllü birileri lazım. E nasıl olacak?" (K6)

4.10. AKTİVİSTLERE GÖRE TÜRKİYE DIŞINDAKİ ENGELLİ AKTİVİZMİ VE TÜRKİYE'DEKİ ENGELLİ AKTİVİZMİ

K10 hariç diğer tüm katılımcılar en az bir kere yurt dışına ve ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerine gittiklerini ifade etmiş, K10 ise internet aracılığıyla dünyadaki pek çok yabancı engelli aktivistle iletişim içinde olduğunu belirtmiştir.

Aktivistler bu deneyimlerinden hareketle Türkiye dışındaki ülkelerdeki aktivizm ile Türkiye'de yaptıkları aktivist faaliyetleri karşılaştırmışlardır. "Engelli aktivist bireyler Türkiye dışındaki aktivistlere kıyasla nasıl deneyimler yaşamaktadırlar?" problem cümlesine ilişkin olarak "Türkiye Dışındaki Aktivistler: *"Bizden en az otuz yıl ilerideler"* ve "Aktivizm Ruhu: *"Biz vahşi kalıyoruz yanlarında"* temalarına ulaşılmıştır.

4.10.1. Türkiye Dışındaki Aktivistler: *"Bizden en az otuz yıl ilerideler"*

Aktivistler Türkiye dışındaki çeşitli yerlerde deneyimlerinden hareketle, bu yerlerdeki aktivistlerle benzer sorunlarla karşılaştıklarını fakat bu sorunların

diğer ülkelerde yıllar önce çözülmüş ve belirli sistemlerin oturmuş olduğunu ifade etmişlerdir.

“Yani aynı sorunlar, benzer sorunlar ya da. Evet bazı kurumlar, bazı devletler bunu otuz yıl önce orada konuşmuşlar, (gülüyor) otuz yıl önce bunu çözmüşler ama otuz yıl önce konuşuyorlarmış yani. Hani onların sorunu da şu anda daha farklı. (...) mesela adamlar 90'larda konuştuğu şeyi biz burada hala konuşuyoruz ama aktivistlik yapısı bence benziyor.” (K2)

“Onlar bizden elli yıl önce zaten bu konuları çözmüşler. Yani Almanya'da bir engellinin aktivist bir çalışma yapmasına artık gerek yok. (...) E biz Türkiye'de daha bireye uygun sandalye verilmesi için mücadele ediyoruz. Eğitim, engellilerin eğitim alma hakkını- hakkı için mücadele ediyoruz. Otizmlili bireylerin akrabaları gibi haftada kırk saat eğitim alması için mücadele ediyoruz çünkü haftada iki saat eğitim alıyorlar. Üniversitede işitme engellilere, üniversitede görme engellilere, ortopedik engellilere eğitim imkanları oluşması için mücadele ediyoruz. Onlar bunları yıllar önce çözmüş. (...) Uygulamalar olarak, onun dışında mantalite olarak, uygulamalar olarak çözmüşler zaten konuyu. O anlamda doğrudan aktivizm yapmaya ihtiyaç duymuyorlar engellilik alanında. Çünkü sosyal devlet gereğini yapıyor. Gereğini yaptığı için de çok fazla ihtiyaç duymuyor. Spor yapmak istiyorsa spor yapıyor, çalışmak istiyorsa çalışıyor ve ne kadar ağır olursa olsun her engelliyi mutlaka iş hayatına katıyorlar.” (K1)

K10 yurt dışındaki bir aktivistin yıllar önce uğraştığı bir konuyla şu an uğraştığını ve onlara kıyasla daha az sayıda kişinin aktivist olmasından dolayı daha yalnız hissettiğini anlatmıştır.

“Arada çok rahat bir şey var böyle yani hissediyorsun rahat bir otuz yıl atıyor yani. (...) Yani İngilizce konuştukları için çoğu zaman zaten topluluklar çok büyük. Amerika'dakine İngiltere'deki yardım ediyor, işte Yeni Zelanda'daki yardım ediyor. (...) Türkiye'de böyle bir şey yok. Biz beş kişiyiz. Yani beş kişiyiz. Bu çok acı verici bir şey ve ben çok yalnız hissediyorum kendimi. Biz bir şey oluyor beş kişi birbirimize tutunmaya, destek vermeye çalışıyoruz her gün. (...) Yani mesela orada birisi şey diyor, "ableism" diyor, herkes anlıyor "ableism"ın ne olduğunu. Biz daha üç ay önce falan bir adam bize gelmiş diyor ki "siz benimle dalga geçmek için sağlamlık diye bir kelime uydurdunuz." Yani çok fark var. Cidden kendimi zaman tüneline gibi hissediyorum. Onların işi daha kolay, harbiden daha kolay çünkü ortada oturmuş bir yapı var, büyük topluluklar var.” (K10)

K7 ise yurt dışındaki aktivistlerle aralarında maddi koşullar ve destekler bakımından farklılıklar olduğunu ifade etmiştir.

“(...) orada aktivizm yapmak daha kolay galiba. Destek çok çünkü. Yani biz gerçekten yeri geliyor kiramızı ödemek için mesela kendi cebimizden para topladığımız falan oluyordu. Yani çünkü Türkiye'de bir destek yok sivil topluma. Hani mümkünse hiç olmasa daha mutlu olacaklar bence hani. (...) Hani şeyler açısından böyle bir fark var, koşullar imkanlar açısından.” (K7)

Katılımcılardan K12 özellikle eğitim konusundaki farklılıklardan hareketle bir değerlendirme yapmıştır.

“Biz eğitim alanında çok gerideyiz. Mesela Amerika, Amerika'daki sağlırlarla Türkiye'deki sağlırları kıyaslarsak en basitinden, onlar çok altmış, yetmiş, seksen yıl çok ilerdedir. Sağır

profesörler var, sağır mühendisler var (...) O kadar çok ilerdeler ki. Amerika'da mesela sadece Gallaudet diye bir (...) üniversite var mesela. Orada çok farklı bölümler var sadece sağırlardan oluşuyor. Çok kaliteli insanlar, çok kaliteli hocalar var ve onlara çok sahipler. Biz bunların maalesef hiçbirine sahip değiliz. Çok geriden geliyoruz. Daha yeni yeni hakları almaya başladık ama o kadar çok yolumuz uzun ki ne kadar ne zaman sonuçlanır bilmiyorum ama bu alanda bu hak için baya bir savaşmamız gerekiyor.” (K12)

4.10.2. Aktivizm Ruhu: “Biz vahşi kalıyoruz yanlarında”

Aktivistlerin engellilik alanında çalışan Türkiye'deki aktivistler ile engellilik alanında çalışan Türkiye dışındaki aktivistlerle ilgili deneyimlerini paylaşırken Türkiye'deki aktivistleri daha mücadeleciler bulmalarından hareketle bu problem cümlesinin ikinci teması olan “Aktivizm Ruhu: “Biz vahşi kalıyoruz yanlarında” temasına ulaşılmıştır.

Katılımcılardan K7 ve K4, deneyimlerinden hareketle, Türkiye'deki aktivistlerin yurt dışındaki aktivistlere kıyasla daha aktif ve coşkulu bir mücadele içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir.

“Hani aktivistler (...) sakinler ya çok sakinler. (Gülerek) Biz vahşi kalıyoruz yani yanlarında ama bunu da bence Türkiye'nin koşullarına bağlıyorum ben bunu. Hani o kadar sakinler ki mesela toplantılarda konuşurken bile çok rahat, gevşek, sakin konuşuyorlar. Biz böyle hızlı hızı böyle tonlamamız gidiyor, yükseliyor, artıyor. (...) ve hani ya bir iş gibi görenler de var orada. Hani bu bir iş gibi. Hani biz gerçekten yani ya hani biz yani benim gördüğüm Türkiye'de hani, benim etrafımdaki sivil toplum yani kendimizi adıyoruz gerçekten. Hani hayatımızdan, özel hayatımızdan fedakârlık da yapıyoruz, kazancımızdan fedakârlık da yapıyoruz. Ya bunun için kendimizi adıyoruz ama hani birçok yerde ben bu kadar böyle bir adanmışlık görmüyorum yani. Görmedim hani vardır muhtemelen ama hani benim ilk tespitlerim böyle, yani ilk düşüncelerim böyle olmuştur tanıştığımda.” (K7)

“(…) öğrenci düzeyindeki özellikle hareket çok böyle nasıl diyeyim Amerika'dakiyle falan karşılaştırdığım zaman da çok haşın, ileri, böyle hırslı, tutkulu geliyor bana -ki imkansızlıklara rağmen. (...) özellikle genç nesilde yani çok çok tutkulu bir aktivizm var. Çok ateşli bence.” (K4)

K8 deneyimlerinden hareketle yurt dışındaki aktivistlerin daha kolay çözüme ulaştıklarını, Türkiye'de ise aktivistlerin içinde buldukları dinamiklerden dolayı daha dışı savunucular olduklarını ifade etmiştir.

“(…) O diyor ki mesela lobi çalışması yap, evet, git görüş yetkililerle derdini anlat çözülsün. Ama çözülmüyor yani. Burada çok farklı geliyor, dinamikler çok farklı ve biz aslında onlardan daha dışı savunucularız aslında hani, savunucu örgütleri için söylüyoruz. Biz çünkü birçok kulvarda koşuyoruz. Ha orada adam dayak yemez, biz burada yeri geliyor dayak yiyoruz ya da işte orada savunuculuk yaptığınız için devlet tepesine çöküp şey yapmıyor, denetleme geçirmiyor mesela, siz geçirebiliyorsunuz.” (K8)

K5 ise Türkiye'deki çoğu aktivistin bilgi birikimi bakımından daha üst düzeyde olduğunu fark ettiğini belirtmiştir.

“Bazı yerlere kıyasla Türkiye'deki aktivistleri daha güçlü bile görüyorum aslında (...) yani Türkiye'deki aktivistlerin, benim aklıma gelen şu an pek çoğu yani, işte hani çok ileri meseleleri çok iyi bir şekilde kavramış durumdadır hakikaten de yani. (...) Yani yurt dışında tanıştığım bazı aktivistleri hatta böyle şey buldum (...) bazı kişilerin hani aktivizmini çok giriş düzeyinde bulduğumu hatırlıyorum aslında. (...) daha akademik buluyorum bizim aktivistleri aslında.” (K5)

4.11. AKTİVİSTLER ARASINDA DAYANIŞMA

Aktivistlerin tamamı STK/sosyal girişim/aktivist gruplar içinde yer almaktadır ve aynı veya farklı engel durumuna sahip kişilerle ortak çalışmalar yürütmektedirler. “Engelli aktivist bireylerce diğer aktivistler ile aralarındaki dayanışma nasıl görülmektedir?” problem cümlesi ile aktivistlerin diğer aktivistlerle aralarındaki dayanışmanın anlaşılması amaçlanmıştır.

Bu problem cümlesine ilişkin olarak “Farklı Engel Gruplarının Birlikteliği: *Aynı şemsiye altında yer alıyorsak şemsiyemizi birlikte tutmamız gerekiyor*”, “Türkiye Dışındaki Engelli Aktivistlerle İlişkiler: *Ufuk Açıcı Bir Deneyim*”, ve “Kesişimsellik: *Farklı Alanlardan Aktivistlerle Etkileşimler*” temalarına ulaşılmıştır.

4.11.1. Farklı Engel Gruplarının Birlikteliği: *“Aynı şemsiye altında yer alıyorsak şemsiyemizi birlikte tutmamız gerekiyor”*

Aktivistler tüm engelli bireyleri ilgilendiren ortak sorunların olduğunu ve her engel grubunun kendine özgü mücadeleleri olabileceğini ancak mücadelelerin farklı engel gruplarından aktivistler tarafından benimsenmesi gerektiğini ve birlikte mücadele etmenin güçlendirici olduğunu ifade etmişlerdir.

“Ya kesinlikle ortak bir mücadele çünkü örneğin bir yasa çıktığı zaman çoğunlukla engelliler der, yani falanca engelliler filanca engelliler diye ayırmaz eğer çok spesifik bir durum yoksa. O yüzden aynı şemsiye altında yer alıyorsak şemsiyemizi birlikte tutmamız gerekiyor. Ha yani durum durum farklı şeyler için aktivizm yapılabilir. Örneğin işte ben ÖSYM'den bilgisayar destekli sınav talep ederken başka birisi, mesela bir işitme engelli sadeleştirilmiş dilde veya işaret diliyle sınav talep edebilir. Yani ihtiyaçlarımız farklılaşabilir ama temelde nedir, biz kendimiz için ÖSYM'den erişilebilir olan sınavımızı talep ederiz. Yani bunu ortak talep edersek, işte biz erişilebilir sınav istiyoruz, köre bilgisayar ver, işte işaret dili kullanana işaret dili çevirmeni ver diyebiliriz hani ayrı ayrı bir şeyler yapmaktansa.” (K4)

K11 farklı engel gruplarının bir arada mücadele etmesinin öğretici olduğunu ve mücadelelerinde olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir.

"(...) yani ben kesinlikle çok besleyici olduğunu düşünüyorum bu bir araya gelme halinin. Birbirimizden inanılmaz öğreniyoruz, birbirimizin ufkunu inanılmaz açıyoruz (...) bu birliktelik halinin bence bizi çok güçlendirdiğini ben düşünüyorum." (K11)

K10 farklı engel gruplarıyla yaşadıkları kesişimsel durumlar bakımından da birlikte mücadelenin önemini vurgulamıştır.

"Otizm aslında çok kesişimsel bir alan. Çünkü mesela çok farklı engel gruplarıyla çok farklı ortak noktaları olabiliyor. Mesela bizde duyuşsal işleme farklılıkları var. Gene aynı şekilde sağırılar ve bizi ortak bir alan olarak işte hem işaret dilini ortaya çıkarıyor hem de duyuşsal işleme farklılıklarında da kulak cihaz- kulak içi cihazlar kullanılabilir. Aynı şekilde mesela körlerle ortak noktalarımız olarak ekran okuyucusu kullanan çok fazla nöroçeşitli oluyor, otistik oluyor gene aynı şekilde. Hani otizm ??? kesişimsel kalan bir alan olduğu için, olabildiğince engel grubuna erişmeye çalışıyoruz ve onlarla ortak bir şeyler yapmaya çalışıyoruz." (K10)

Buraya kadar çizilen tüm bu olumlu çerçeveye rağmen aktivistlerin aynı zamanda **eleştirilerini** de görüyoruz. Aktivistler her ne kadar kişisel iş birlikleriyle, kendi dernekleri içinde veya dernekler arası çalışmalarla diğer aktivistlerle iş birlikleri içinde olduklarını ifade etseler de bunun belirli bir çevreyle sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir.

"Yani bugün için sakatlığı, ayrımcılığı, sağlamlcılığı, tıbbi modeli; insan hakları modelini savunan, bunların köşe taşlarını bilen nüfus giderek artıyor. Bir dil birliği oluşuyor. Devam da ediyoruz buna ama aksi yok mu var. Aksi de var. Halen bizim engellilerden bile çok böyle abuk subuk şeyler duymuyor değiliz. İşte "buna da çok şükür", efendim Polyannacılık şeyleri bunları da duyuşuyoruz. "Her sağlam bir engelli adaydır." duyuşuyoruz hala. Sevgi her engeli aşmış, duyuşuyoruz. Ya bunu engelli örgütleri yapıyor bir de. Sevgi her engeli aşmış. E aşmıyor (gülüyor). Yani yok öyle bir şey. Bunu kendi örgütlerimizde de görüşyoruz. Homojen bir yapıya sahip değil, bir dil birliği oluşmuş tam anlamıyla değil ama evet, yeni nesilde özellikle genç nüfusta bunu daha doğru öğrenen kesim hiç öyle azımsanmayacak kadar fazla." (K9)

K2 bu durumu karşılaştıkları bir örnek üzerinden açıklamış ve aktivistlerin kapsayıcı olmadıklarını ifade etmiştir.

"Bir grup işte kör bireyler gidiyorlar bir firmayla bir bakanlıkla işte bir yerle özel sektörle çalışma yapıyorlar. (...) bir örnek bir ürün ambalajından bahsediyorsun. Kör bireyler bu ürünlerin ambalajlarına erişemiyor. (...) Yani o ambalaj sistemini değiştireceksiniz. Okay, güzel. QR kod koyun, Braille baskısı koyun mükemmel. Ama ben gittiğimde o ambalajı aldığımda yine açamıyorum. (...) Mesela çıkardığımızda o ambalaj sistemi değişecekse hazır reyonlara girecek ambalajlar, üretim hattı değişiyor çünkü bunun için, bunu da düşün. Yani aslında çok küçük bir örnek gibi gözüküyor ama bu Türkiye'deki engellilik alanında çalışan aktivistlerin duruma nasıl baktığını gösteriyor. Kapsayıcı değiliz. Değiliz. Tanışmıyoruz ve tanışmak da çoğunlukla istemiyoruz." (K2)

K12 konfederasyon çatısı altında farklı engel gruplarıyla bir araya gelip birlikte çalışmalar yürüttüklerini ve birlikte çalışmanın önemli olduğunu ancak sağır ve işitme engellilerin iletişim engelleri yaşamaları nedeniyle diğer gruplar tarafından daha çok desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Bir sorun olduğunda bir araya gelip eşit bir şekilde, sağır olsun, görme engelli olsun, bedensel engelli olsun tüm engel gruplarıyla ortak çalışıyor bu XXX Konfederasyonu çatısı altında. (...) Çünkü aynı geminin içindeyiz, aynı gemide yaşıyoruz. Biz mesela sağır camiasında mesela bir iletişim problemi yaşıyoruz. O yüzden o hakları savunurken diğer engel gruplarıyla biz birlikte adım attığımız zaman çok daha güçlü oluruz çünkü çok daha gür bir sesle sesimizi duyurabiliriz. (...) ama herkes kendi grubunda, engel grupları ile bazı hakları almaya çalışıyorlar biz de almaya çalışıyoruz ama engel gruplarında bir en alt tabakadan biz geliyoruz. Nedeni de şu çünkü iletişim kuramıyoruz. İletişim kanallarımız olmadığı için bazı haklarımızı koparmakta çok geç kalabiliyoruz. (...) O yüzden bu engel gruplarının, diğer engel gruplarının bize el birliğiyle biraz yardım etmeleri gerektiğini düşünüyorum.” (K12)

K6 da K12 gibi diğer aktivistlerin işitme engelli aktivistleri desteklemesi gerektiğini belirtmiş ancak K6 bu desteğin olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir.

[Diğer aktivistlerin de sağırın haklarını savunmasını] İsterdim. (...) (Araştırmacı: Peki hiç destek olmuyorlar mı?) (Kafasını olumsuz anlamda iki yana sallıyor) Yok.” (K6)

4.11.2. Türkiye Dışındaki Engelli Aktivistlerle İlişkiler: Ufuk Açıcı Bir Deneyim

Bir aktivist (K10) hariç tüm aktivistler yurt dışında bulunmuş ve buldukları yerlerde engelli aktivist bireylerle ilişki kurma ve onları gözlemlene fırsatı elde etmişlerdir. Yurt dışına çıkmamış olan K10 ise dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan yabancı aktivistlerle sıklıkla internet üzerinden görüştüğünü belirtmiştir.

Katılımcılar Türkiye dışındaki çeşitli yerlerdeki aktivistlerle ortak projeler yürüttüklerini ifade etmişlerdir.

“(…) şu anda yurt dışından birkaç kurumla görüşme halindeyiz. Hatta şu anda bir XXX projesi üzerinde yazım aşamasındayız. (...) Şu anda işte İsrail'den bir kurumla görüşüyoruz, Kanada'dan bir kurumla görüşüyoruz, Mısır'dan bir kurumla görüşüyoruz, Almanya, İtalya, İspanya, Rusya... var bir sürü kurum var yani...” (K2)

“Yaptığımız, şu an yürüttüğümüz bir proje var mesela ortak. [Avrupa'daki bir örgüt ile] onlarla ortak bir proje yürütüyoruz şu an Türkiye'de bağımsız yaşam hakkına ilişkin. Onun dışında da yani görüştüğümüz dernekler birçok ülkeden var aslında. Hatta, ne zamandı, pandemi tam patlamadan 2020 Ocak ayında Brüksel'e gitmiştik orada, yani gidiş amacımız dernek olarak zaten hem [Avrupa'da bir örgüt ile] hem de ya orada, merkezi orada olan kadın örgütleri ve engelli örgütleriyle görüşmeler yapmak. Hani Türkiye'deki yaptığımız işleri

anlatıp ortak işler yapabilir miyiz, hem deneyim paylaşımı falan. O yüzden düzenli görüştüğümüz örgütler var.” (K7)

Derneklerle olan ilişkilerin yanında bireysel olarak da deneyimlere sahip olan katılımcılar vardır.

“Almanya, Hollanda işte Kıbrıs, Kosova, Gürcistan, Amerika, birçok ülkede engellilik alanında çalışan kişilerle iş birliği yapıyorum ben. Ama onlar da benim gibi. Yani hem aktivist hem de sivil toplumun içinde hem de akademik camianın içindeler bir şekilde. Çünkü biz birbirimizi bu şekilde anlayabiliyoruz. (...) bilime inanan, akademik çalışmalara güvenen, sivil topluma inanan ve sivil toplumun içinde yer almak isteyen, yer alan aktivistlerle çalışıyorum.” (K1)

“Amerika'dan olanlarla daha iletişim halindeyim.” (K4)

Avrupa merkezli bir engelli sivil toplum kuruluşuna üye olan ve bu kuruluşla çeşitli çalışmalar yürüten K5 uluslararası bir düzlemde aktivizmi deneyimlemenin kendisi üzerindeki olumlu etkisinden bahsetmiştir.

“Ben [Avrupa'daki bir engelli ağı ile] 2016 yılında tanıştım. (...) ve (...) ufuk açıcı bir deneyim olduğu için böyle biraz dahil olmak istedim açıkçası iç çalışmalara. (...) Çünkü işte hani böyle biraz daha uluslararası bir düzlemde aktivizm yapmak ve hani işte farklı ülkelerde neler oluyor vesaire bunları biraz daha karşılaştırmak ve hani işe bağımsız yaşam için hangi ülkeler neler yapabilmişler ya da işte oralarda başka ne gibi sorunlar var hani bizim Türkiye'de de olan ya da işte bizim Türkiye'de belki olmayan ne gibi sorunlar var vesaire gibi bir şeyleri daha böyle geniş perspektifte görmemi sağlayan bir deneyimdi aslında.” (K5)

K5 ayrıca dünyada engelli hakları hareketinin en önemli aktörlerinden biri olan Amerikalı engelli hakları aktivisti Judy Heumann'la birkaç projede yer almıştır.

“(...) İşte böyle yani hani özetle şey Judy'yle böyle birkaç kondağımız oldu.” (K5)

K11 ise Türkiye'deki aktivistlerin uluslararası alandaki aktivistlerle ilişki kurabilmelerinde karşılaştıkları dil konusunda ve maddi dezavantajlar olduğuna değinmiştir.

“(...) bir kere bu işleri uluslararası alanda yapabiliyor olmak için zaten bir kere iki şeyinizin olması gerekiyor: Bir, dil; iki, para. Yani bunlar bizdeki engellilerin erişebildiği şeyler mi, hayır değil. (...) Yani o bir kısır döngüye dönüşüyor böyle.” (K11)

4.11.3. Kesişimsellik: Farklı Alanlardan Aktivistlerle Etkileşimler

Aktivistler sadece engellilik alanında çalışan aktivistlerle değil diğer mücadele alanlarında çalışan aktivistlerle de etkileşim içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye'de baskıya uğrayan, ayrımcılıkla karşılaşan pek çok grubun birbiriyle benzer deneyimler yaşıyor olması ve engelli bireylerin aynı zamanda

örneğin kadın olmak gibi çifte dezavantajlılık durumlarıyla da karşılaşılıyor olmaları, K5 ve K7'nin örnek verilen ifadelerde görüldüğü gibi, bu alanlar arasında kesişimsellik durumu yaratmaktadır.

"(...) hangi alanda çalışıyor olursan ol diğer tüm alanlarla bir alanda çalışman gerekiyor çünkü kimse sadece mülteci değil yani mesela ya da kimse sadece LGBTİ değil (...) Yani dolayısıyla biz bir yandan da tüm bu savunuyu yaparken aynı zamanda yani tüm diğer kimlikleri de o kesişimselliği de hep göz önünde bulundurmaya da özen gösteriyoruz hakikaten de. (...) bir sürü kişiyle de yani hem bireysel ilişkimiz olduğu için hem dernekler arası ilişkimiz olduğu için yani ortak bulduğumuz paydalar oluyor ve onların çok güçlendirici olduğunu düşünüyorum gerçekten de ve çok daha kapsayıcı hale getiren, hani hepimizin yaptığı aktivizmi çok daha kapsayıcı hale getiren buluşmalar oluyor diye düşünüyorum." (K5)

"Zaten hani çok kesişimsel bir yer yani engellilik sonuçta. Hani biz çalışıyoruz da zaten. İşte hani göçmenlik olsun, çocukluk olsun, yaşlılık olsun, işte kadın hakları olsun birçok alanla kesiştiği için engellilik hani çoklu bir ayrımcılıkla mücadele etmek için, yani ben mesela engelli bir kadın olarak çoklu bir ayrımcılığa maruz kalıyorum ve sadece engelli gözlüğüyle bu işi yapamam çünkü ben toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle de aslında ayrımcılığa ve ihlale maruz kalıyorum. (...) bunun da çözümünü birlikte mücadele etmekten yana görüyorum." (K7)

K11 temel savunuculuk alanının engellilik olduğunu ancak genelde insan haklarını savunucusu olmasıyla birlikte oluşturduğu hak anlayışının herkesi kapsadığını ve diğer alanlarla ortak işler yaptıklarını ifade etmiştir.

"(...) ben hani ben kendimi hani en nihayetinde yani insan hakları savunucusu olarak şey yapıyorum, yani zaten adlediyorum (...) kafanda yani bir insanın sahip olabileceği haklarla alakalı bir öz hak anlayışı oluyor ve o hak anlayışı engelli için de geçerli, LGBTİ için de geçerli, işte farklı etnik gruptan gelen bir insan için de geçerli, yani hayvan için de geçerli, çevre için de geçerli. (...) Dolayısıyla ben temel savunuculuk alanımı engellilik üstüne kuruyorum ama bütün hak savunuculuklarıyla etkileşiyorum ve bence bu etkileşmenin de çok verimli olduğunu düşünüyorum çünkü mesela LGBTİ hareketi. Yani LGBTİ hareketinin gittiği yolla Türkiye'de engelli hareketinin gittiği yol o kadar aynı o kadar yani paralel bile demeyeceğim o kadar aynı yani. Aynı yoldan yürüyoruz aslına bakarsan. Dolayısıyla tekerleği tekrar tekrar keşfetmeye gerek yok." (K11)

K12 ise diğer katılımcılar gibi ortak sorunlara dikkat çekmiş ancak bu konuda birlikte mücadelenin olmadığını ifade etmiştir.

"Yani çünkü çok benzer yerlerde çok benzer sorunları yaşıyoruz. (...) Yani çözüm üretiyorsak hadi üretelim. Birlikte ses çıkaralım. Daha büyük ses çıkaralım ama Türkiye'de şöyle oluyor işte dedik ya ideolojiler yine ayrışıyor, engellilik dünyasının altında da ayrışıyor. (...) Yani iki tarafın da birbiri hakkında, hani diyorum ya engellilik dünyasında engellenen grupların birbirini tanınması lazım, bunu yaptık ondan sonra bir de LGBTİ'liler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, göçmenler konusunda birbirimizi tanımamız lazım. Yani toplum genel olarak zaten o kadar ötekileştirildi ki, o kadar ayrıştı ki birbirini tanımıyor. (...) Aktivistler de tanışmıyor." (K2)

4.12. AKTİVİSTLERE GÖRE TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARI HAREKETİ

Araştırmanın bir diğer problem cümlesi “Engelli aktivist bireylerin deneyimlerinden hareketle Türkiye’de Engelli Hakları Hareketi’nin süreci ve günümüzdeki seyri nasıl açıklanmaktadır?” şeklindedir. “Türkiye’de Engelli Hakları Hareketi: Var mı Yok mu?”, “Hak Hareketine Hissedilen Aidiyet ve Sahiplenme”, “Aktivistler: Hak Hareketinin Temel Taşıyıcıları”, “Engelli Hakları Hareketinde Engelli Olmayan Kişiler”, “Biz Olmadan Bizim İçin Asla” ve “Hareketin Geleceği: Umut Var mı?” bu problem cümlesine ilişkin olarak ulaşılan temalardır.

4.12.1. Türkiye’de Engelli Hakları Hareketi: Var mı Yok mu?

Aktivistlerin engelli hakları hareketi konusundaki deneyimlerinin ve düşüncelerinin anlaşılabilmesi için engelli hakları hareketinin onların bakış açısına göre var olup olmadığı sorulmuştur. Aktivistlerin tamamı engelli hakları hareketine ilişkin deneyimlerini anlatmakla birlikte bazı aktivistler Türkiye’de böyle bir hareketin kesin olarak var olduğunu düşünürken bazıları var olup olmaması konusunda çeşitli sebeplerle net cevap verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu sebeplerden biri tek ve ortak bir hareketin yerine birbirinden çok farklı yerlerde duran birden fazla hareketin bulunmasıdır.

“Valla var mı yok mu (gülüyor) orası gerçekten meçhul. Yani ben küçük bir oluşumun engelli hareketini oluşturduğunu düşünüyorum ama hala büyük bir kısım bu hareketin içinde değil. Hani daha farklı bir bakış açısı var, daha farklı biçimde talepleri var. Dolayısıyla hani hala böyle genel bir hareketten, genel bir talepler silsilesinden falan bahsetmek pek mümkün olamıyor. (...) Dolayısıyla yani şöyle, bu işe çok hak temelli bakmayan bir grup, işte bunlar bir gruplar. İşte hak temelli bakanlar başka bir gruplar. Gaziler başka bir grup çünkü onların devletle etkileşimi ve hak arayış biçimleri bambaşka bir yerde, onlar başka bir grup. Falan böyle segmentlere bölünmüş gruplar var. Hani ortak bir hareketten bahsetmek çok kolay değil ama hiç yok mu demek de mümkün değil. Yani var, başladı ama hala yeterince güçlü değil hani evriltmek, dönüştürmek açısından güçlü değil ama şey oluyor bence hani bir şey başladı.” (K11)

K9 bugüne kadar verilen emeklerin olduğunu ifade etmiş fakat aktivistlerin mücadele şekillerine ve hareketin somut başarılarına ilişkin bir öz eleştiride bulunmuştur.

“Yani hiçbir şey yapmadık desek yapılan emeklere haksızlık etmiş oluruz ama kotaramadık. Yani Türkiye’de, Birleşik Devletlerdeki gibi, Japonya’daki gibi, Avrupa’daki gibi bir engellilik hareketi olamadı. Kesin olamadı. Eğer olsaydı işte bugün halen erişilebilirlik süresi böyle uzatılıyor olmazdı. Daha yakın zamanda, işte birkaç ay önce bir daha uzatıldı. Eğer bir böyle ciddi bir grup hükümete veya meclise direnebilecek kuvveti olsa bu yasayı çıkaramazlar.”

Yok böyle bir güç Türkiye'de. Bu konuda öz eleştiri verebiliriz, vermemiz gerekir. Bir sakatlık hareketi, engellilik hareketi Türkiye'de yeteri kadar sağlam değildir, güçlü değildir daha doğrusu, güçlü değildir. Emek harcayanlarımız oldu, halen de devam ediyor. Hiçbir şey de yapılmadı dersek ayıp ederiz o insanlara. Yani emeklerini, çabalarını görmezden gelmiş oluruz. Yani ne var diyebilirim ne yok diyebilirim dolayısıyla” (K9)

“Biz o mücadeleyi ortaya koyamadık Türkiye'de, engelli kesim olarak söylüyorum. Biz hiçbir hükümet binasını işgal edemedik, hiçbir otobüsün yolunu kesemedik, hiçbir üstgeçidi trafiğe kapatamadık. Biz bu cesaretliliği gösteremedik. Öz eleştiriye bunu da söylüyoruz. Bununla da yüzleşmemiz gerekir diye düşünüyorum.” (K9)

Türkiye’de bir engelli hakları hareketinin var olduğunu düşünen katılımcılar Avrupa Birliğine uyum süreci Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin bu hareket üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

“Var, tabii ki de var, yok dersem çok büyük bir haksızlık etmiş olurum ve kazanımları da var. Tabii bu kazanımların bir kısmı hani devletin politikasıyla uyumlu olduğu için de gelen kazanımlar yani Avrupa Birliği’yle entegre olma çalışmaları vesaire. (...) Şimdi de yine bence çok iyi çalışan hak temelli ve şeyi harekete geçirmeye çalışan örgütler var, yani diğer engelli kişileri böyle biraz daha hak temelli bir bilince yaklaştırmayı hedefleyen ve bunun için çabalar gösteren veya o hareketi canlandırmayı bekleyen bir şey var ama yani güçlü bir hareket olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Yani böyle bir canlı değil, zaman zaman alevlenen zaman zaman sönen.” (K5)

“Yani sonra yıllarda yani bir özellikle aslında Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nden sonra hafif bir hareketlenme oldu ama son yıllarda da yani gerçekten hem gençler de geliyor. Hak temelli bakış açısında sahip bir engelli hareketi var. Farklı dernekler altında ama bir araya hemen gelebiliyoruz, birbirimizin derdini dert edinebiliyoruz. Tabii şu an çok çok güçlü olduğunu söyleyemem ama bir hareket var, yok diyemeyiz.” (K7)

K8 ise Türkiye’de temelleri 70’li yıllarda oluşmaya başlamış bir hareketin olduğunu ve bu hareketin daha da güçlenmekte olduğunu ifade etmiştir.

“(…) ya şöyle aslında sanılanın aksine Türkiye’deki sakat hareketinin temeli çok iyidir, geçmişiyi iyidir. Yani 70’lerde, 80’lerde oluşmaya başlamıştır, 90’larda falan yaptığı işler vardır. Yani Türkiye’de ilk engelliler hakkında kanun 97 yılında çıkmıştır ve bunda sakat hareketinin büyük etkisi vardır. (...) hareketler vardır ama tabii bunlar kitle hareketleri değildi yani küçük bir çevre vardı ama iyi baskı gücü kuruyorlardı. Ondan sonra 2005 yılında, 2005’le 2010 arasında yavaş yavaş yeni bir dalga oluşmaya başladı. Bu özellikle Avrupa Birliği’ne uyum süreciyle birlikte, özellikle Avrupa fonlarıyla birlikte yeni bir dalga oluşmaya başladı ve 2010’dan sonra bu dalga açığa çıkarak geliyor. Ciddi bir hareket var. Tabii mecraları farklı. Şimdi bunları siz sokakta göremezsiniz. Özellikle sosyal medyada çok güçlüler mesela, güçlenmeye başladık. Kamu kurumlarına ilişkin yöneltilen idari yasal girişimlerde güçlüler. Yani güçlüler derken idealize edilmiş anlamda söylemiyorum, geçmişe göre güçlüyüz artık, anlatıyoruz derdimizi yani.” (K8)

4.12.2.Hak Hareketine Hissedilen Aidiyet ve Sahiplenme

Türkiye’de bir engelli hakları hareketinin var olduğunu düşünen aktivistler genel olarak kendilerini bir engelli hareketinin parçası olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Aktivistler harekete ait olarak hissetmekle ve bununla birlikte bazı

aktivistler hareketi özellikle sahiplenmektedirler. K3 ve K11'in ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

"[Engelli hakları hareketinin bir parçası olarak] Görüyorum tabii yani 2000 sonrası hak hareketinde ben ve benim arkadaşlarımla, yani ben derken tek kendimi kastetmiyorum yani bizim oluşturduğumuz bir grubun temsil ettiği bir yapı var. Bu yapı da şu, engelliliği biz yani engelli aktivizmde biz engelliliği bambaşka paradigmayı tamamen farklı bir yere koyduk. Biz diyoruz ki engellilik bir yeti farkıdır. Hatta engellilik de demiyoruz buna, körlük diyoruz, sağırılık diyoruz. (K3)

"[Kendimi engelli hakları hareketinin bir parçası olarak] Görüyorum ve yani hareketin de öncülerinden biri olarak da görüyorum yani. Hani orada çok mütevazî davranmayayım yani çünkü yani bu konuları kimse tartışmazken biz tartışıyorduk, biz konuşuyorduk yani (...) (K11)

Katılımcılardan K9 ve K4, aktiflikleri üzerinden bir değerlendirme yaparak şu an hareketin çok fazla parçası olarak hissetmediklerini belirtmişlerdir.

"Yani sokaklarda olduğumuzda, bu çalışmaları yaptığımızda, bu faaliyetlerin, lobicilik faaliyetlerinin vesairenin içinde olduğumda evet ben bu işin bir parçasıyım derdim size. Son birkaç yıldır emek sarf eden insanların, yani benim için bir anlamı yok, onların verdiği emek. Öyle olunca ben varım diyemem yani onların emeğine saygısızlık olur. Daha çok gözlemliyorum, izliyorum ve kliktivizm son dönemlerde daha çok kullandığımız yöntem oldu herhalde, bunu kullanıyoruz daha çok galiba ama kendimi bunun bir parçası olarak hissediyorum. Bu topluma aidiyet duygum var." (K9)

"Ben eskisi kadar değilim. Biraz daha artık geride durduğumu söyleyebilirim çünkü yani bu birazcık da hani hayatın getirdiği diğer şeylerle ilgili. (...) Faaliyet olarak daha geride duruyorum ama içten içe hani fikirsel, düşünsel olarak en azından katılıyorum ya da parçası olmak istiyorum ya da yapabileceğim bir şey varsa hani yapıyorum." (K4)

4.12.3. Aktivistler: Hak Hareketinin Temel Taşıyıcıları

Engelli hakları hareketinin oluşumunda aktivistlerin mücadeleyi üstlenmeleri ve hak temelli bakışla faaliyetlerde bulunuyor olmaları katılımcılar tarafından önemli görülmektedir. K1 aktivizmin engelli hareketinde değişim için önemli olduğunu ifade etmiştir.

"Değişim için önemli. Yani aktivizmin rolü engelli hareketinde değişim için önemli." (K1)

Engelli hakları hareketinin aktivistlerden oluştuğunu ve aktivistler olmazsa bir hak hareketinin olmayacağı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

"(...) hak hareketi olabilmesi için aktivizm olması gerekiyor, aksi halde hayırsever hareketi oluyor. Anlatabiliyor muyum? Yani işte 2000'ler hak hareketleri olabiliyorsa, ne kadar olabildik, bu engellilerin bu alanda ne kadar söz sahibi olmalarına alakalı bir şey kendi

adıma. O artıkça hak hareketi boyutu artacaktır ister istemez ama aksi halde iş bir hayırseverlik ve medikal bakış açısında kalacaktır.” (K3)

“[Aktivistler] Taşıyıcı, lider, itici güç, yani olmasalar olmaz ki.” (K4)

“Yani engelli hakları hareketini götüren aktivistler zaten çünkü öncesinde bir engelli hakları hareketi yok, engelli hareketsizliği var bence. Haklar kısmı da yok engelli hareketsizliği vardı. Hani devlet, işte sosyal politika üreticiler diyeyim, işte engelli aylığı ne kadar yaparsa onu alkışlayan, işte engelli kotası varsa onu alkışlayan, işte aylıkları yükseltirse onu alkışlayan, otobüslere işte bedava binmeyi arttırırsa veya elektriğe diyelim ki veya herhangi bir ücret yani aynı veya nakdi bir başış yaptığında diyeyim hani veya destek olduğunda devlet -hani devlet destek olmak gibi de davranmıyordu gerçi- bunu alkışlayan bir engelli hareketsizliği vardı bence ama ne zaman ki aslında hani öncesi de var tabii ama Engelli Hakları Sözleşmesi de çok büyük bir dinamik oldu bence Türkiye’de, var olan aktivistlerin de elini güçlendirdi ve engelli hakları hareketi gelişti. Engelli hakları hareketinin dinamiği zaten kesinlikle aktivistler olduğunu düşünüyorum.” (K7)

Katılımcılardan K10 kendi aktivist gruplarının ortaya çıkmasını otizm hakları alanında birinci dalganın ortaya çıkması olarak değerlendirmektedir.

“(…) bir şey yapmaya çalışıyoruz ve bence bir şeyler başlattık da. Buna liderlik deneceğini düşünmüyorum ama bir şeyler başlatmaya çalışıyoruz sonuçta yani böyle bir ateşleme mekanizması gibi bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Bazen işe yaradığını görüyoruz, bazen çok pis geri düşüyoruz falan. O yüzden şey gibi değerlendiririm sanırım hani birinci dalga. Birinci dalga, yani öyleyiz çünkü cidden öyle.” (K10)

4.12.4.Engelli Hakları Hareketinde Engelli Olmayan Kişiler

Aktivistler engellilerin haklarını savunan fakat engelli olmayan kişilere ilişkin olarak engellilerin sesini bastıran değil onların sesini yükselten bir konumda oldukları sürece bu kişileri engelli hakları harekette faydalı bulduklarını ifade etmişlerdir.

K5 ve K9 engelli kişilerin sorunlarının çözülmesi için bu mücadelenin içinde engelli olmayan kişilerin de yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir.

“(…) hiçbir toplumsal sorun kendi dışındaki grupları dahil etmeden sorunu çözemez. Yani kadın hareketi erkekler olmadan sorunu çözemez çünkü sorunun kaynağı erkekler. (...) Dolayısıyla sakatlar da sakat hareketi de sakat olmayan bireyleri mutlaka dahil etmeli.” (K8)

“(…) bizde şöyle bir hata var, bizim bu alanda, temsiliyetin sadece engelli kişiler tarafından yapılması gerektiğine inanıyorlar. Halbuki meseleyi kıymetli yapan tam da bunun aksi. Yani engelli olmayan kişilerin bu meseleyi bilmesi, öğrenmesi, mümkünse bu mücadelenin bir parçası olması. (...) Bugün Türkiye’yi erişilemez hale getiren kişiler engelliler değil ki engelli olmayanlar, şehir plancıları, mimarlar, mühendisler, belediye görevlileri, işte bu konuda karar veren insanlar, onlara temas etmemiz lazım. Onları bu sorunun bir parçası haline getirmemiz gerekir ki bir güçlenebilsin bu alan. Dolayısıyla çok önemsiyorum onların var olmasını.” (K9)

K6 sağır kültürünü tanıyan kişilerin sağırın ve işitme engellilerin haklarını savunabileceğini ifade etmiştir.

"Mesela sen savunabilirsin. Sağır kültürünü tanıyorsun, biliyorsun sen savunabilirsin. Var zaten yani hani öyle sonradan bizimle arkadaş olan (...) işte hani "hiç aklıma gelmemişti bu kadar engellendiği" falan filan. Sonra işaret öğreniyorsun filan. Onlar savunabilir ve var yani hani öyle arkadaşlar." (K6)

Katılımcılar tarafından önemli görülen, harekette yer alan kişilerin hak temelli bakış açısına sahip olması gerektiği ve engelli kişiler adına değil, onları destekleyen bir şekilde mücadelede yer almalarıdır.

"(...) bize rağmen diyoruz ya, eğer hak temelli bir bakış açısı varsa, tabii ki neden olmasın? (...) Yani kalkıp da engelliler için, birlikte mücadele edilebilir ama direksiyonda kesinlikle engelliler olması gerekiyor ne yöne gidileceğini. Hani kalkıp da biz sizin için en iyisini biz biliriz, bizce şöyle olmalı demek hiç doğru sonuçlar vermez. Yani aynı şey gibi işte hani bir kadın demenin başkanının erkek olması kadar saçma bir durum bence bu ama yadsımıyorum yani birlikte mücadele edebiliriz ama dediğim gibi yani direksiyonda mutlaka özne olması gerekiyor." (K7)

"(...) benim adıma konuşmamalı, sadece bana destek veren ya da bana, benimle dayanışan pozisyonda olmalı." (K3)

K2 ve K10 gibi katılımcılar engelli hakları için çalıştığını ifade eden ancak engellileri dinlemeyen kişilerle karşılaştıklarını ve bunun bir sorun oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

"(...) STK atıyorum engellilikle ilgili çalışıyor ama engelli değil, burada şey hissediyorum, böyle insanlar da tanıyorum, isim vermek istemem tabii ki ama sağlamcı bir bakış açısıyla engellilik çalışıyorlar. Çalışmasınlar. Yani bu konuda da çok katıyım. Yani çalışma yani. Engellilikle ilgili çalışıp sağlamcı olamazsın. Böyle bir şey yok. (...) Yani engellenen bir bireyden fikir almadan engellenen bir birey için bir yere yorum veremezsin. (...) Kesinlikle olmalılar ama engellenen bireylerle birlikte çalışmalılar kısacası." (K2)

"Nice aktivistler var yardım edeceğim derken yardım etmiyor, nice aktivistler var özneler hakkında konuşurken, özneler konuştuğunda özneleri eziyor. (...) Elbette diğer insanların da destek çıkması, "ally" olması önemli ama bu asıl özneyi ezip geçtiği zaman o bir sıkıntı oluyor işte çünkü en doğru şeyi söylese bile bir özne üzerine konuşuyorsa gene sıkıntı. Önemli olan öznelerin seslerini yükseltmek. (...) ve ben bunu Türkiye'de yapabilen bir aktivist görmedim otistik olmayanlardan." (K10)

K12 ise engellilerin haklarını savunmak bahanesiyle kendi menfaatleri için çalışan insanlar olduğuna dikkat çekmiştir.

"Tabii ki bizim adımıza hak almaya çalışıyorlar ama bizi kullanarak hak alan insanlarımız var. Onlar bir basamak olarak görüyorlar, bir referans olarak göstermek istiyorlar. Bir yerde bir ses yaptı şunu biz yaptık deyip olmuş olduğu konularda bir terfi olma, yükselme, konum olarak bir yere gelme, vekillik olur, başkanlık olur, müdürlük olur vesaire falan bu amaçla kullanan insanlarımız var maalesef. (...) Halbuki makam mevki olmadan gelip bizi savunsalar onların her zaman başımın üstünde yeri olur ama maalesef öyle insanlarımız çok fazla yok." (K12)

4.12.5. Biz Olmadan Bizim İçin Asla

Engelli hakları hareketinin en önemli ana temalarından birini *Biz Olmadan Bizim İçin Asla* sloganının ifade ettiği anlam oluşturmaktadır. Aktivistlere göre, kendileriyle ilgili konularda alınacak tüm kararlarda asıl aktör olan engelli bireylerin bu karara dahil edilmesi gerekmektedir. Engelli bireylerin içinde yer almadığı, onların fikirlerinin dinlenmediği ve deneyimlerinin dikkate alınmadığı konularda alınan kararlar ve yapılan işler yanlış sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Aktivistler bunun önemini çeşitli yollarla gündeme getirdiklerini ve bu konuda bir değişimin gerçekleşmesi için mücadele ettiklerini ifade etmişlerdir.

"(...) Biz Olmadan Bizim İçin Asla çünkü bizim ne istediğimizi, neye ihtiyacımız olduğunu en iyi biz biliriz." (K7)

"Kurumlar mesela bizim adımıza karar alırken bize hiç sorulmadan, kendi içlerinden çözümleyip bize sunmaları çok yanlış. Bunu biz defalarca hep söylüyoruz. (...) bir şeye karar alacaksanız, hangi engel grubu için yapıyorsanız bu işi engel gruplarından STK olur, federasyon olur, konfederasyon olur, onlardan bir yardım almalarını istiyorum. O zaman çok daha sağlıklı yaptırımlar yapılır. O yüzden biz olmadan bizim adımıza hiçbir zaman karar alınmaması gerektiğini düşünüyorum." (K12)

"Şu zamana kadar otizm hakkında yapılan bütün araştırmalar, bütün o taraftaki çalışmaların hepsi otistikler dışlanarak yapıldığı için aslında hiçbirinin tam olarak doğruluğu yüzde yüz de değil çünkü bizim bakış açımızla nörotipiklerin bakış açısı çok farklı. Otistik kültürü nörotipikler anlamıyor ve bu yüzden bizsiz olan her çalışma eksik oluyor bir noktada. Önemli. Bizim bakış açımız önemli. Bizim olmamız gerekiyor. Bizim örgütlerde olmamız gerekiyor. Bizim, bizlere konuşma hakkı tanınması gerekiyor, iletişim hakkı tanınması gerekiyor. Bizsiz bir şey yapılmaması gerekiyor." (K10)

Sorunu en iyi onu yaşayan kişilerin bildiğini ifade eden K8, bu sebeple sorunların çözümünde engelli bireylerin yer alması gerektiğini belirtmektedir.

"Ya bu aslında işin özü, bizim mücadelemizin özü. Biz diyoruz ki karar alma süreçlerinde engelliler ve onlar konusunda çalışan sivil toplum örgütleri yer almalı. Alınacak kararlarda, geliştirilecek politikalarda, yapılacak uygulamalarda biz söz sahibi olmalıyız çünkü bizim sorunumuzu en iyi biz biliriz, en iyi biz ifade ederiz. Ha çözüm aşamasında tabii ki uzmanlarla istişare etmek, hani o bizim talebimizin teknik düzeyde gerçeğe dönüştürülmesinde uzmanlar görev almalıdır ama fikri, fikir bizden çıkmalı. Yani çünkü dediğim gibi sorunu en iyi sorun sahipleri bilir. Karşılığı bu. Yani o yüzden Biz Olmadan Bizim İçin Asla diyoruz ve çokça da çünkü görüyoruz biz olmadan bizim için alınan kararlar hep defektli oluyor, çıkarılan düzenlemeler hep defektli oluyor." (K8)

K1 de özellikle siyasette engellilerin daha çok yer alması gerektiğini ancak temsil edecek kişilerin bu anlamda eğitilmiş, deneyimli kişiler olması gerektiğini ifade etmiştir.

“Yani engellilik konusunu konuşurken ve karara bağlarken mutlaka tabii ki engelli bireylerin de orada olması ve katkı sağlaması gerekir. (...) Özellikle siyasette engellilik daha çok temsiliyeti olan bir alan olmalı hem belediyelerde hem de siyasette ve bakanlıklarda mutlaka her sınıftan engelliler ama tabii ki öyle liyakatsiz engelliler değil, alanda eğitimini almış, deneyimlemiş yani eğitimini ve pratiğini birleştirmiş olan engelliler olmalı. Sırf engelli diye bir insanı oraya oturtmak doğru bir yöntem değildir.” (K1)

4.12.6.Hareketin Geleceği: Umut Var mı?

Engelli hakları hareketinin gelecekteki durumuna ilişkin olarak bazı katılımcılar hareketin gelişmesi ve kazanımların elde edilmesi yönünde umutlu olduklarını ifade ederken bazı katılımcılar ise bu konuda çeşitli tereddütlere sahip olduklarını belirtmişlerdir.

K4 teknolojinin gelişmesinin olumlu etkisiyle birlikte hareketin gelecekte gençler tarafından canlandırılacağını düşündüğünü belirtmiştir.

“Yani geleceğini aslında parlak görüyorum ya. Yeni nesil engellileri gençleri ben çok takdir ediyorum. Bizden çok daha ilerdedir. Birazcık da şanslılar da. (...) Yani mesela engelli öğrencilerin çoğunun birbirinden haberi var, birbirinden destek alabiliyorlar, birbirinden yol yordam öğrenebiliyorlar. Ya ben dördüncü sınıfa gelene kadar kendim gibi görme engelli bir öğrenci hiç tanımamıştım üniversitede. Hani artık işte online toplantılar, online etkileşimler, çevrim içi başka türlü nasıl diyeyim hani teknik paylaşımlar, bir şeyler, öğretiler, örgütlenmeler ne bileyim işte hop bilmem ne protestosu, hashtagi, şusu busu. Ben parlak görüyorum, yani ben umutluyum.” (K4)

K2 hak temelli çalışan STK'ların ve bu alanda çalışan insanların artmasıyla hareketin gelişmekte olduğunu ifade etmiştir.

“Hareketin geleceğini, bence büyüyor ve gelişiyor, dönüştürüyor. (...) Geleceğine bakacak olursak bence çok güzel bir şekilde gelişiyor. Hak temelli STK'ların sayısı artıyor. İnsanlar çalışmaya başlıyorlar. Bizim gibi sosyal girişimler artıyor. Özel sektörü işin içine katıyoruz bence. Çok fazla büyük değişimler yaratabileceğimizi düşünüyorum bu alanda çünkü büyük bir kapital var burada yani büyük bir kapitali işin içine sokmaya çalışıyoruz aslında biz burada ve bu dönüşümü gösterecek bir şey yani.” (K2)

Bazı katılımcılar ise Türkiye’de engelli hakları hareketinin gelecekteki durumu konusunda olumsuz veya tereddütlü bir bakışa sahiptir. Bir arada toplu mücadelenin zayıf olması hareketin geleceği konusunda endişe yaratmaktadır.

“Türkiye açısından böyle giderse pek umutlu değilim o anlamda. Neden? Çünkü hala parçalanıyor engelli hakları hareketi. Hala "benim dediğim olmadı, benim dediğim olmalı" diye yeni gruplar oluşuyor. (...) Böyle giderse, parçalanmaya devam ederse maalesef engelli hakları hareketi başarılı olamayacak. (...) ve böyle devam ederse de pek bu güç oluşamayacağı için ne kanunların uygulanmasında ne de engellilerin hak temelli yaşam

hakkına, yaşam hakkı temelli hayata katılımı konusunda çalışmaların yapılamayacağına inanıyorum ve düşünüyorum. Bunu değiştirmemiz lazım.” (K1)

K3 engelli hakları mücadelesinde farklı düşüncelerden temellenen grupların olduğunu ve bu gruplar arasındaki mücadelenin hareketin geleceğini şekillendireceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

“Yani bence hala bir yol ayrımındayız. Yani dedim ya biz yeti farkı olarak görüyoruz ve özel eğitim gibi kavramlara karşı çıkan, sosyal modelin de ötesine geçen bir yapı var, bir grup var ama aynı şekilde buna tepki duyan da bir grup son dönemlerde çok var. “Olur mu öyle şey yani siz eksikliğinizi nasıl kabul etmiyorsunuz?” falan “etiketlerle tabii ki sınıflamak lazım” diyen bir grup da var. Şu an bu iki grubun içten içe mücadelesi var ve bu mücadeleyi kimin önde bitireceğine göre hareketin nereye gideceği şekillenecek. Yani eğer bizim yeti farkı olarak, hani ben en azından o grubu inanırsa daha eşit, ayrımcılığa karşı mücadele eden yapıların artacağını göreceğiz. Yani daha fazla kendi kendi adına engellilerin olması ama işin kötüsü diğer grupta da çok engelliler var. Onlar kazanırsa da maalesef bakım ve yardım temelli hak hareketleri ve işin yardıma dayalı şeyler, çalışmalar daha da artacaktır diye düşünüyorum. Yani şu an çok ortada bana göre.” (K3)

K9 ise engelli hakları hareketinin insan haklarının gelişimi oranında ve onunla beraber gelişeceğini ifade etmiştir.

“(…) engellilik alanı politize olmadığı sürece, bir sınıf haline dönüşmediği sürece ve bu bilinçle hareket edip hak talep eden yardım değil de işte yardım SMS kampanyaları değil de hak talep eden bir duruma gelmediği sürece bir gelecek çok bahsedemeyiz. Hak talep eden bir kesim olursa ve hukuk yeniden geri gelirse, demokratik teamül, teamüller eğer yeniden Türkiye’de gerçekleşirse o zaman kadın haklarının geliştiği gibi, işçi haklarının geliştiği gibi, birçok hakkın geliştiği gibi engelli hakları da gelişecek diye ben bir varsayımda bulunuyorum.” (K9)

K12 ise gelecekte sağır ve işitme engelli bireylerin hak istemeyi unutmamasından korktuğunu anlatmıştır.

“(…) yeni gelen nesillerin eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum. Onlara hakkının nasıl istendiğini onlara göstermememiz gerekiyor. Çünkü yeni nesil (...) bir yerden sonra hak istemeyi unutacaklar. (...) Şunu söylüyorum, sen mesela otobüse bindin falan yerde adres soracaksın, sorabiliyor musun? Soramıyorsun veya falan yerde evdesin taksiye bineceksin, taksiyi nasıl çağıracağını veya taksiye binmek isteyeceksiniz, taksiciye “şu falan hastaneye beni acilen götür” diyemeyeceksin. (...) Hak elinden alınmış onu hissetmiyor. Alışmış çünkü. Bünye alınmış buna. (...) Hayır diyoruz, kendine gel diyoruz. Bu senin hakkın değil, hakkın olan şu. Haklarını tek tek böyle üzerinden göstererek, (...) ben elimden geldiğince bunları hep aşılıyarak, örgütleyerek, hakların ne olduğunu söyleyerek bizzat, birebir veya küçük arkadaş gruplarında tek tek anlatıyorum ve bunu uyandırmak istiyorum. Uyumasını istemiyorum yani.” (K12)

4.13. AKTİVİSTLERİN PANDEMİ DÖNEMİNDE AKTİVİZMİ

Araştırmanın “Engelli aktivist bireylere göre pandemi dönemi aktivist hareketlerinde nasıl rol oynamıştır?” problem cümlesine ilişkin olarak iki temaya ulaşılmıştır. Bunlardan ilki pandemi dönemi ile birlikte aktivizmin dijital ortamdaki

varlığının artmasını anlatan “Dijital Alanın Pekiştirilmesi” teması, ikincisi ise aktivistlerin pandemi dönemi ile birlikte engellilerin karşılaştığı yeni sorunları ifade ettikleri “Pandemi Gündemi: Yeni Ayrımcılıklar” temasıdır.

4.13.1.Dijital Alanın Pekiştirilmesi

Aktivistlere göre pandemi döneminin en önemli etkilerinden biri, aktivistlerin yüz yüze faaliyetlerinin yanı sıra dijital ortamlarda ve online olarak yaptıkları çalışmaların ağırlık kazanması olmuştur. Bu etki, yapılan çalışmaların online versiyonlarıyla yer değiştirmesinden ziyade, halihazırda kullanılmakta olan bir yöntemin daha fazla ağırlık kazanması şeklinde olmuştur.

K9 ve K3 online toplantıları ve kampanyaları pandemi öncesinde de kullanıyor olduklarını ifade etmiştir.

“Bizim aksayan hiçbir çalışmamız olmadı neredeyse yüz yüze toplanmaların dışında (...) biz daha önceden de fiziksel erişilebilirlik problemleri sebebiyle istediğimiz zaman, istediğimiz anda istediğimiz yerde olamıyorduk. O yüzden bu yöntemleri kullanıyorduk zaten. İşte Skype’ı kullanıyorduk, InViewer’ı kullanıyorduk, Zoom’u kullanıyorduk vesaire vesaire. Bizim için yabancı olmadı yani bu alanda çalışmaları sürdürmek.” (K9)

“(...) biz zaten daha önce de sosyal medya kampanyaları yapıyorduk şimdi de yapıyoruz.” (K3)

Dijitalin ağırlık kazanması, aktivistler tarafından hem **olumlu** hem de **olumsuz** yönleriyle ele alınmıştır. **Olumlu** olarak değerlendirilen yönlerinden biri dijital mecraların kullanımının yaygınlaşması ve bu anlamda kabulünün artmasıdır. Ayrıca fiziksel faaliyetlerin çeşitli erişilebilirlik problemleri nedeniyle her engelli aktivist için her zaman mümkün olmaması dijital ortamda yapılan aktivizmin önemini arttırmaktadır.

“(...) yani engellilik alanındaki aktivizm bu anlamda olumlu etkilendi çünkü böyle biraz şey gibiydi ne bileyim sosyal medyadan yaptığınız aktivizm sanki işte sokağa çıkıp yürüyüş yapmaktan daha değersizmiş gibi algılanan bir şey vardı. (...) online toplantılar da ya da işte konferanslar vesaire bunlar da kesinlikle sıklıkla kullanılan şeyler değildi ama insanlar şu an çok daha efektif bir şekilde kullanıyor bence.” (K5)

“(...) genel olarak her şeyin online’a taşındığını düşünüyorum. (...) bizim için sosyal ortamlarda bulunmak, kalabalık ve gürültülü ortamlarda bulunmak, dışarıda bulunmak zor. O yüzden bizim için tabii ki de daha iyi oldu. Bu dönemde özellikle bu kadar büyük -çok da büyük değil ama yani sonuçta başlangıca göre büyük- kitleye işte şey yapabilmek, ulaşabilmek hoş oldu genel olarak. Bir de şey oluyor, salgın olduğu için herkes internette, o da işimizi kolaylaştırdı bence bir noktada. İnsanları toplamak daha kolay.” (K10)

K6 pandemi dönemiyle birlikte dijital alanı kullanmadaki yaygınlığının artmasını önemli bulduğunu ifade etmiştir.

"Daha çok insanlara ulaşma, kurumlara ulaşma başladı çünkü bizim ülkemiz teknolojiden uzak bir ülkedydi. Hep böyle yüz yüze çalışmalar, toplantılar yapan bir ülkedydi ama şimdi iyi ki de olmuş yani bir pandemi ki gerçekten ben dahil hani hepimiz geliştirdiğimizi düşünüyorum. Evden çalışmak, teknoloji üzerinden iş yapabilmek önemli. Vakit kaybı olmadan birçok insana ulaşmak, güzel şeyler yani." (K6)

K8 pandemi döneminde artan dijitalleşmenin aktivizm için yeni bir açılım getirdiğini ifade etmiştir.

"Aslında bu da bir yeni açılım getirdi. Yani bu aslında yani 2020'li yılların aktivizminin, beklediğim yöndeki aktivizmle bu pandemi süreci bu anlamda böyle bir ivmelendirdi. Yani bir perspektif, "ya böyle de olabiliyormuş" diyoruz mesela. Bu açıdan çok şey oldu, ilginç oldu, iyi oldu." (K8)

Pandemi dönemiyle dijital alanın ağırlık kazanmasının aktivistler tarafından **olumsuz** olarak değerlendirilen yönleri ise aksayan çalışmalar ve kişiler arasında temasın azalması yönünde olmuştur.

"Yani tamam hani salgından önce bir sürü şey sanal aleme kaymış olabilirdi vesaire ama pandemiyle birlikte yani fiziksel bir araya gelmeler tamamen kesildi. (...) Yani işte bir araya geliyoruz, işte işimizi konuşuyoruz neyse eylem mi yapılacak işte dilekçe mi yazılacak neyse ne. Ondan sonra işte oturuyoruz, çayımızı kahvemizi içiyoruz, muhabbetimizi ediyoruz işte. Hani daha, daha böyle çok boyutlu bir paylaşım alanı. Yani bir şeyi planlarken işte birbirimizi daha iyi motive edebiliriz, ne bileyim cesareti kırılana cesaret verilebilir, hevesi kırılan heveslenebilir vesaire vesaire yani bunlar ortadan kalktı. (...) Ne kaldı elimizde işte sanal ortam kaldı yani o kadar." (K4)

K7 online ortamın aktivistlerin ses çıkarmalarında olumsuz etkileri olduğunu ifade etmiştir.

"Yani en basitinden mesela mecliste diyelim ki birinden randevu isteyeceksiniz, bir şey sunacaksınız rapor, mesela randevu verilmiyor bu nedenle veya (...) koordinasyonlar WhatsApp'tan yapılıyor mesela WhatsApp toplantıları üzerinden. Etkisiz oluyorsunuz yani bir şekilde sizi bertaraf edebiliyorlar orada. Mikrofonu kapatabiliyor, biliyorsun hani yönetici Zoom'da mikrofonunu kapatabiliyor. Orada senin mikrofonunu bir kapattığında, hoşuna gitmeyen şeyleri kimse duymamış oluyor ama öbür tarafta bunu engelleyemiyor yani çatır çatır tartışabiliyorsunuz bunun olmayacağını. Hani sus diyemiyor, o şeyi yapamıyor sana. Yani o yüzden salgın çok olumsuz etkiledi bizi de kendi kendimizi güçlendirme açısından da." (K7)

4.13.2. Pandemi Gündemi: Yeni Ayrımcılıklar

Aktivistler pandeminin başlaması ile birlikte engelli bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşmada, eğitim sisteminde ve pandemi ile ilgili olarak bilgilendirilme

konularında sorunlar yaşadığını ifade etmişler ve bu sorunlarla ilgili olarak gerçekleştirdikleri aktivist faaliyetlerden bahsetmişlerdir.

K1 sokağa çıkma yasaklarının bazı engel grupları üzerinde olan olumsuz etkisiyle ilgili yaptığı çalışmalarından bahsetmiştir.

"(...) mesela pandemi sürecinde evde kapalı kalan özellikle zihinsel engelli bireylerin hayata katılabilmeleri, rutinlerini devam ettirebilmeleri, sokağa çıkabilmeleri için yoğun bir aktivist çalışma yaptık sosyal medyada, bakanlıklarla görüştük, cumhurbaşkanlığıyla görüştük ve biliyorsunuz pandeminin daha birinci ayında otizmli, Down sendromlu ve zihinsel engelli bireyler yanlarında bir refakatçileriyle birlikte sokağa çıkma serbestleri geldi. Yine engelli bireylerin sokağa çıkma serbestleri geldi. Bu da bir aktivist çalışmaydı." (K1)

K8 eğitim sisteminin erişilebilir olmaması ve engelli bireylerin aşıya ulaşabilmeleri konusunda yaptığı faaliyetlere değinmiştir.

"Ondan sonra EBA'nın görme engellilere uygun hale getirilmesiyle ilgili girişimlerimiz oldu. (...) aşı ile ilgili önceliklerimiz oldu çünkü engelliler bu konuda oldukça dezavantajlı gruplardı. (...) Bu yönde aksiyonlarımız oldu. Şimdi de tabii bununla ilgili raporlamalarımız olacak ilerleyen zamanlarda." (K8)

K2 erişilebilirlik ve bilgiye erişimin sağlanması için çeşitli kampanyalar yaptığını ifade etmiştir.

"(...) yani sağırılar mesela şey dediler, "biz covidin ne olduğunu bilmiyoruz ve bize işaret diliyle hiçbir açıklama yapılmıyor. Bu bir ayrımcılıktır." diye kampanya yaptılar mesela ona destek vermiştim. Sonra covid önlemleri (...) gibi şeyler hakkında (...) İşaret Dili tercümesi falan yaptık birkaç videoya. Bilgilendirici videolar yapmıştık. (...) Öyle aktivistlikler yapıyoruz." (K2)

K12 maskelerden dolayı iletişim kuramadıklarından ve bunun için bir çözüm geliştirmeye çalıştıklarından bahsetmiştir.

"Yani bu maske konusunda biz çok sıkıntılar yaşadık. (...) Bir korona hastası olduğumuzda, hastaneye gittiğimizde, biliyorsun biz dudak okuyoruz ya, dudağın, maskenin kapalı olması bizi baya bir çok zorlamıştı. (...) Bununla ilgili bir eylem planı yapmıştık. Kamu kuruluşlarında çalışan işitme engelliler mesela izne tabi tutuldu ama özel sektörde çalışan sağır ve işitme engelliler izin alamamışlardı. Biz de Aile Bakanlığı'na başvuruda bulunmuştuk hani bunların da kapsanması gerektiğini söylüyoruz çünkü biz hastalandığımızda en zorluğu biz yaşayacağız çünkü hastaneye gittiğimizde iletişimi zaten kuramıyorum, maskeler zaten takılı. Hastalıktan çok iletişim için çok daha dert yanacaktık. Onunla ilgili bir şeyler yaptık ama maalesef Türkiye'deki kurallar çok katı olduğu için özel sektörde çalışanlar bu izinden yararlanamadılar, hepsi maalesef çalıştılar." (K12)

Son olarak K8 pandeminin dünyadaki bütün insanları ilgilendiren ortak bir sorun olması ve devletlerin ve insanların gündemini etkilemesi nedeniyle engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların ikinci plana itildiğini ifade etmiştir.

"Mesela SMA'lı ailelerin verdiği mücadeleye büyük darbe yedi. Niye işte "bu ekonomik kriz, bütçe," "ya bak işte aşırıya para anca bulacağız" moduyla mesela şu an izah edebiliyorlar. (...) "bak işte ülkenin içinde bulunduğu bu şartlarda" diye yani en temel insani haktan engelli haklarına kadar, engellilerin medikal malzeme haklarına kadar etkiledi. Bu bir kere şeyi topluma ve politikacılara tavrını değiştirdi. Toplumun ilgisini azalttı, politikacıların da işine geldi." (K8)

SONUÇ

Bu araştırmada Türkiye’de aktivist olan engelli bireylerin engelli hakları aktivisti olarak yaşadıkları deneyimler on iki problem cümlesi etrafında derinlemesine olarak anlamaya çalışılmıştır. Aktivist olan engelli bireylerin engelli olmaya ilişkin anlamlandırmaları, tanımlamaları, sorunların neler olduğuna ilişkin değerlendirmeleri, aktivizmi ve aktivist olmayı anlamlandırmaları, kendi yaşantılarında aktivist olma süreçleri, amaçları, bir STK’da yer almanın aktivizmle bağlantısını nasıl değerlendirdikleri, faaliyetleri, aktivist eylemlerini sürdürmede karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukları aşmada gösterdikleri mücadeleleri, diğer aktivistlerle aralarındaki dayanışmaları, yurt içi ve yurt dışındaki engellilik aktivistlerine ilişkin kıyaslamaları, engelli hakları hareketine ilişkin çabaları ve son olarak da pandemi döneminin tüm bu aktivizm sürecinde nasıl rol oynadığının aktivistlerin gözünde anlamlandırmaları, engellilik sosyolojisi perspektifi üzerinden açıklanmaya, anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki açıklama çerçevesinde bu çalışmada aktivistlerin engellilik anlamlandırmalarıyla ilgili olarak “Toplum Tarafından Engellenme”, “Kimlik Vurgusu”, “Engelli mi Sakat mı?” “Kullanılan Kavramlara Tepkiler”, “Hak Karşıtı Bir Kavram: Özel Gereksinimli” ve “Kullanılan Kavramların Yıllar İçinde Değişimi” temalarına ulaşılmıştır.

Engelli aktivistlerin bu araştırmada engelli olmaya nasıl bir anlam verdikleri ve toplumun bu duruma verdikleri anlamlarla ilgili görüşleri dikkate alındığında, öncelikle bedensel gerçekliği kabul ettikleri ve ayrıca bedensel gerçeklik üzerinden bir kimlik inşa ettikleri görülmüştür. ‘Sakat kimliğine’, ‘sağır kimliğine’, ‘kr kimliğine’, ‘otistik kimliğine’ sahip oldukları aktivistler tarafından ifade edilmiştir. Aktivistler bedensel realitenin, toplumda üretilen olumsuz anlamlarla birlikte, toplumsal yapı içerisinde bir sosyal engellenmeye dönüştüğünü ve tüm bunlarla mücadele ettiklerini belirtmişlerdir. Tüm bu mücadeleleri ise engellilerin insan hakları bağlamında temellendirdiklerini ve sosyal engellenmelerle mücadele ederek engellilerin haklarını hedeflediklerini ifade etmişlerdir. Engellilik sosyolojik olarak ele alınırken ilk olarak engellilik gerçeği kabul edilir

(Burcu, 2017, s.112). Sosyolojik bakış açısında ve sosyal modelde, kişilerin engel durumlarını ifade eden bu gerçekliğin, engelli bireylerin toplumda karşılaştıkları engellenmelerle 'sosyal engellenme' haline dönüştüğü ifade edilir (Burcu, 2020, s.12). Dolayısıyla aktivistler Burcu (2020, s.11)'nin da ifade ettiği üzere asıl meseleyi bireyin bedeninde değil engellenmişlik durumunda veya sosyal engellenmelerde ve bunu inşa eden sosyal ve kültürel faktörlerde görmektedirler. Örneğin işitme engelli aktivistler ve serebral palsili aktivist 'engelli bireyler' değil 'engellenen bireyler' olduklarını ifade etmiş ve toplumda engellenmeleriyle mücadele ettiklerini belirtmişlerdir. Finkelstein (1980, aktaran Burcu, 2020, s.164)'ın ifade ettiği gibi sosyal engeller kaldırıldığında engelliliğin kendisi ortadan kalkacağını düşünmektedirler.

Aktivistlerin engelliliği anlamlandırmada kullandıkları kavramlar arasında şemsiye terim olarak *engelli*, *engelli birey*, *sakat*, *engellenen birey* ve *yeti farklılığı* gibi farklı kavramlar; engel durumu özelinde ise *kör*, *görme engelli*, *sağır*, *işitme engelli*, *fiziksel engelli*, *sakat*, *otistik* kavramları ve ayrıca *serebral palsili*, *kas hastası*, *omurilik felçlisi* kavramları farklı aktivistlerin tercihleri arasında yer almaktadır. Aktivistlerin tamamı, söz konusu engelli kişi nasıl istiyorsa kendisine öyle hitap edilmesi gerektiğini belirtmiştir ancak bu söz konusu kavramların aktivistler tarafından desteklendiği anlamına gelmemektedir. Aktivistler tarafından özellikle tercih edilmeyen "özürlü", "özel gereksinimli" gibi kavramlar bulunmaktadır. "Özel gereksinimli" kavramı ile "özel" kelimesinin kullanılarak engelli bireylerin ihtiyaçlarının ötekileştirilmesi ve "özel gereksinimli" kavramının ve bu anlayışla gerçekleştirilen düzenlemelerin engelli bireylerin herkesle eşit vatandaşlar olarak haklarından yararlanmaları konusunda bir engel oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Aktivistler engellilikle ilgili farklı kavramlar kullanıyor olmakla birlikte toplum tarafından engellenmeye, sosyal organizasyonsuzluğa ve kavramlar üzerinden engelliliğe yüklenen olumsuz kültürel anlamlar üzerinden engelliliklerinin tanımlanmasına karşı çıktıklarını ifade etmişlerdir. Burcu (2007, s.238)'nin çalışmasında, engelli bireyler kendilerinin çoğunlukla toplumda "acınan", "dışlanan/reddedilen", "alay edilen/küçümsenen/yetersiz" olarak görüldüğünü ifade etmiş ve Burcu (2011, s.51)'nin bir diğer çalışmasında engelli olmayan

bireyler tarafından engelli bireylere “acınan, dışlanan ve yetersiz görülen” şeklindeki olumsuz kültürel tanımlamalar atfedildiği görülmüştür. Aktivistlerin bu tür olumsuz kültürel anlamlarla engelli olmanın anlamlandırılmasına olan bu tepkileri Burcu (2020, s.148)’nun da vurguladığı gibi engelliliğin toplumdaki önyargının, ayrımcılığın, dışlanmanın ve eşitsizliğin bir ürünü olarak görülmesine ilişkin doğrudan aktivistler üzerinden bir tavır gibi gözükmektedir. Shakespeare’in ifade ettiği gibi engellilikle ilişkili olarak kullandığımız kavramlar düşünme şeklimizi yansıtır (Shakespeare, 2018, s.2) ve engelliğe ilişkin anlamlandırmalarımızı üretir ve yeniden üretirler. Bu anlamda Batıdaki engelli hakları hareketinin de ilk hedeflerinden ve önemli başarılarından biri engelliliğin olumsuz anlamına yönelik mücadeleleri ve engelliliği yeniden tanımlama girişimleri olmuştur. Engelli bireyin bedeni gerçekliği ifade ederken bunun trajik olarak algılanması bir yorumdur (Crow, 1996, s.211, aktaran, Burcu, 2020, s.73). Oliver (1996, s.44)’ın ifade ettiği gibi engelliler engelliliği terapi gerektiren *kişisel bir trajedi* olarak değil, siyasi eylem gerektiren *kolektif baskı* olarak yeniden tanımlamaya başlamışlardır.

Toplumdaki olumsuz kültürel tanımlamalara değinen aktivistler engellilerle ilgili olumsuz tutumların ve ön yargıların, “engelliliğin kültürel resminin” (Morris, 1991) olumsuz olarak inşa edilmesine neden olduğunu ve bunun engellilerin karşılaştığı sorunların temelini oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Engelliliğin bir insan hakları sorunu olduğu vurgulayan Dünya Engellilik Raporu’nda yer verilen verilere göre dünya nüfusunun %15’i engelliliğin bir türüyle yaşamaktadır (World Health Organization, 2011, s.261) ve Türkiye Özürlüler Araştırması (2002)’nin verilerine göre ise engelli bireylerin toplam nüfus içindeki oranı %12.29’dur (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, 2004, s.5). Bu veriler değerlendirildiğinde toplumdaki tüm bu olumsuz kültürel tanımlamalardan etkilenerek sosyal engellenmelerle karşılaşan önemli bir nüfusun var olduğu söylenebilir.

Engelli bireylerin toplumda çeşitli sorunlarla karşılaştığını ifade eden aktivistler “Engellilere Yönelik Ayrımcılık: Sağlamcılık” temasında görüldüğü üzere engellilere yönelik olumsuz tutum ve ön yargılara, düşük beklentilere, dışlanmaya odaklanarak temelde engellilerin ayrımcılık sorunuyla karşı karşıya

olduklarını ifade etmişlerdir. Engelliliğin sosyal modelinde de engelliliği oluşturan toplumdaki engellerin özellikle ayrımcılık ve önyargıyla biçimlendiği ifade edilir (Arıkan, 2002, s.14). Aktivistler bu ayrımcılığın engelli bireylerin ‘eğitim ve istihdam süreçlerinin engellenmesi’, ‘erişilebilirliğin sağlanmaması’, ‘yasal düzenlemelerdeki eksiklikler veya var olan düzenlemelerin uygulanmaması’, ‘sosyal devletin yetersiz organizasyonundan kaynaklanan maddi sorunlar’, ‘engelli bireylerin kendi kaderini tayin ve katılım hakkının engellenmesi’ gibi sorunları ortaya çıkardığını ve “Temel Hak ve Özgürlüklerin Engellenmesi” temasında ulaşıldığı üzere engellilerin temel hak ve özgürlüklerine ulaşmada sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Aktivistler engelliliği haklarla ilişkili olarak ele aldıklarını ve engelli bireylerin karşılaştığı tüm bu sorunları bir insan hakları meselesi olarak değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Aktivistlerin sosyal engellenmelere karşı mücadeleleri ve haklar ve eşitliği hedeflemeleri kullandıkları sloganlara da yansımıştır: “Eşit Erişilebilir Engelsiz Hayat”, “Erişilebilir Haktır”, “Engellenmek İstemiyoruz”, “Engelsiz Düşün Eşitliği Sağla” gibi sloganlar aktivistler tarafından kullanılmaktadır.

Pandemi döneminde ise engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların yeni biçimleri olarak aşırıya ve sağlık hizmetlerine ulaşamama, pandemi ile ilişkili bilgiye ulaşamama, yeni online eğitim düzeninde erişilebilirlik gibi sorunlarla karşılaşıldığı aktivistler tarafından ifade edilmiş ve buna ilişkin olarak “Pandemi Gündemi: Yeni Ayrımcılıklar” temasına ulaşılmıştır. Ayrıca aktivistler pandemi döneminde engelli bireylerin sağlık durumlarından dolayı riskli bir konumda olmayı deneyimlediklerini ifade etmişlerdir.

Aktivistler aktivizmi anlamlandırmalarında ve tanımlarında hak temelli bakış açısını vurgulamışlar, toplumda bir değişim yaratmak istediklerini ve bunun için harekete geçtiklerini ifade etmişlerdir. “Hak Temelli Olma: Engelli Hakları Aktivisti” temasında ortaya çıktığı üzere aktivistlerin kendilerini aktivist olarak tanımlarken kullandıkları ifadeler de hak vurgusunu yansımıştır. Hak temelli yaklaşımda engelli bireylerin muhtaç, kırılgan bireyler oldukları inancının karşısında durulur ve engellilerin kendini tanımlama, kendi kaderini tayin etme, engellilere yönelik ön yargıların ve ayrımcılığın yok edilmesi veya azaltılması, tıbbi teşhis ve kategorilerin reddedilmesi ve yasalar önünde ve sosyal eşitliğin

sağlanması gibi değerler yer alır (Burcu Sağlam ve Eker, 2020, s.108). Aktivistler bu yaklaşımla temellenerek engelliler lehine siyasi, toplumsal ve kültürel değişim yaratmayı amaçladıklarını ifade etmişlerdir. Bu değişimin küçük bir çevre için bile geçerli olması aktivistler tarafından önemli görülmektedir.

Aktivistler engelli bireylerin tüm hak ve özgürlüklere toplumdaki herkesle eşit olarak sahip olduğunu vurgulanmış ve engelli bireylerin bu hak ve özgürlüklere erişebilmesi ve bunlardan herkesle eşit olarak faydalanabilmesinin önündeki engellerin kaldırılması amaçladıklarını ifade etmişlerdir. Engelli bireylerin herkesle tüm hak ve özgürlüklerden herkesle eşit bir şekilde yararlanmasının temel uluslararası dayanaklarından biri Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmedir. Bu sözleşme ile “engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek” amaçlanmış, engelliliğe yönelik her türlü ayrımcılık yasaklanmış, engelli bireylerin kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıkları vurgulanmıştır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009).

Yukarıda değinildiği üzere aktivistler bedensel ve sosyal bir gerçeklik olarak engelliliği kabul etmektedir ancak aktivistler engel durumlarını kabul etmelerinin ve engelli kimliklerin, engelli olmalarının doğal sonucu olarak var olmadığını ifade etmişlerdir. Aktivistler bu kimliklerine ilişkin kabullerini, engelli bireylerin “tam ve sağlam beden” normunun dışında kalan acınası kişiler olarak kategorileştirildiği ve bu kategoriye dahil edilenlerin sistematik olarak ayrımcılığa maruz kaldığı bir toplumsal yapıda edinmişlerdir. Bu kimlik Jenkins (1996/2016)’in de ifade ettiği üzere hem bu “dışsal” (başkaları tarafından sunulan tanımlama) tanımlamalarla ve bireylerin kendilerini anlamlandırdıkları “içsel” (kendini tanımlama) tanımlamalarla etkileşimli olarak gelişmiştir. Aktivistlerin engelli kimliğine sahip olmaları, bu kimliğe yöneltilen baskılara, ayrımcılığa, sosyal dışlanmaya, ötekileştirmeye, haklardan mahrum bırakılmaya karşı bir mücadeleye doğrudan dönüşmemiş, bununla birlikte aktivist kimliğin de inşa edilmesi gerekmiştir. Scotch (1988, s.159)’ın da belirttiği üzere kişiler kendilerini engelli olarak tanımlasalar bile çoğu için bu grup bilincine veya siyasi eyleme dönüşmez veya kişiler politik olarak aktif bir engelli topluluğunun parçası

olmayı seçmezler. Dolayısıyla aktivistler kendi yaşamlarında aktivist olma süreçlerinde, toplumda karşılaştıkları tüm sosyal engellenmelerle toplumda var olabilmek için mücadele etmeleri gerektiği düşüncesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ifadelerine ilişkin olarak “Aktivistliğe Giden Yol: ‘Yaşamak için başka şansım yoktu’” temasına ulaşılmıştır. Ayrıca aktivistler ‘mücadeleci’, ‘asi’, ‘duyarlı’, ‘haksızlığa gelemeyen’ gibi şekillerde ifade ettikleri kişilik özelliklerinin aktivist olmalarında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte kendilerine örnek alabilecekleri ve karşılıklı etkileşim süreçlerinde engelliliğe ilişkin anlamlandırmalarını etkileyen diğer aktivistlerle, savunucularla ve STK’lar ile tanışmalarının ve onlarla paylaşımlarda bulunmalarının aktivizme yönelmelerinde önemli bir konum işgal ettiklerini ifade etmişlerdir.

Yukarıda ifade edildiği üzere aktivistler engelli bireylerin çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişler ve temelde toplumda engelli bireylerin lehine ve engellilerin herkesle eşit haklar ve özgürlüklerden yararlanması yönünde değişim yaratma amacıyla olduklarını ifade etmişlerdir. Aktivistlerin bu amaçlarını gerçekleştirmede şiddet içermeyen eylemlerde buldukları ve bunları tercih ettikleri görülmüştür. Lobcilik, protestolar, yürüyüşler, hukuki başvurular, farkındalık ve bilgi birikimini arttırmaya yönelik faaliyetler bunlar arasında yer almaktadır. Aktivistlerin aktivizmleri sadece engellilere yönelik politikaların değil aynı zamanda ayrımcılığa neden olan olumsuz kültürel yargıların ve sosyal ilişkilerin de değişmesi yönündedir. Bu sebeple kimi zaman eğitimler, seminerler, projeler, internet ve sosyal medya paylaşımları gibi yollarla kimi zaman da “Toplumda Görünür Olmak: *Var oluşun aktivizmdir*” temasında ifade edildiği üzere bazı aktivistler tarafından toplumda engelli bir birey olarak var olarak ve gündelik hayatta diğer bireylerle etkileşimli olarak karşılaşılan durumların ele alınış şekliyle farkındalık arttırmaya çalışılarak aktivistler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Meyer (2002, s.6) aktivistlerin sadece politikaların üretilmesi konusunda değil politikadaki değişikliklerin sonucu olarak da harekete geçtiklerini ifade etmiştir. Bu araştırmadaki aktivistlerin de toplumda engelliler lehine siyasi bir dönüşüm yaratma amaçlarında sadece politika yapıcıları ve politikaları etkilemek üzere değil aynı zamanda politikaların sonucu olarak da harekete geçtikleri

görülmektedir. Engelliler Hakkında Kanun'da kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapıların engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilmesine ilişkin ayrılan süre (Mevzuat Bilgi Sistemi, t.y.) 2005 yılından bu yana ek kararlarla sürekli olarak ertelenmektedir. Aktivistler tarafından ortak olarak en sık dile getirilen konulardan biri bu sürenin erteleniyor olması olmuştur. Aktivistler bu ertelemelerin sonucunda gösteriler, hukuki başvurular, farkındalık çalışmaları, sosyal medya paylaşımları ve kampanyaları ürettiklerinden bahsetmişlerdir.

Aktivistler tüm bu faaliyetlerini gerçekleştirirken çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bunlar erişilebilirlik problemleri ve yardım temelli yaklaşımlarla olumsuz kültürel anlamların sürdürülmesi gibi engel durumlarından dolayı toplum tarafından inşa edilen bariyerler olan sosyal engellenmelerden ve ülkenin toplumsal ve siyasi yapısının etkileri, aktivist eylemler için gerekli olan maddi kaynakların bulunmasındaki zorluklar, örgütlenmenin zayıf olması gibi bir vatandaş olarak toplumsal yapı içinde karşılaştıkları yapısal zorluklardan oluşmaktadır. Ayrıca aktivistler engelli hakları hareketini hak temelli olarak destekleyen sayıca küçük bir grubun olduğunu ve bunun çeşitli aktivist faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde ve mücadelenin yayılmasında olumsuz anlamda etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Erişilebilirliğin olmaması aktivistlerin faaliyetlerini özellikle protestolar, yürüyüşler gibi eylemler söz konusu olduğunda etkilemektedir ve bununla birlikte iletişim alanında erişilebilirliğin sağlanmaması işitme engelli aktivistleri diğer aktivist eylemlerde de etkilemektedir. Aktivistler ABD'de '504 oturma eyleminde' (Fleischer ve Zames, 2011, ss.49-70) olduğu gibi bina işgalleri gibi eylemler gerçekleştirmediklerini ifade etmişlerdir. Bunda erişilebilirlik problemleri önemli bir unsurdur fakat ABD'deki aktivistlerin 504 eylemini erişilebilirlik sorunlarıyla gerçekleştirdikleri değerlendirildiğinde burada başka unsurların da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ülkenin toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik yapısının aktivistlerin faaliyetlerinde etkili olduğu aşikardır. Aktivistler, ABD gibi ülkelerle kıyaslandığında, sorunların çözüme ulaştırılmasını sağlayacak değişimlerin yaratılabilmesi için ülkenin dinamiklerine uygun yöntemler tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bazı aktivistler ülkenin siyasi yapısında sokak

geleneğinin değiştiğini ve protesto yürüyüş gibi faaliyetlerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtmişlerdir. Ülkenin gündeminde yer alan çeşitli olaylardan dolayı engellilik konusundaki taleplerin görünür olamadığını belirten aktivistler olmuştur. Yine bazı aktivistler mücadelelerinin ve aktivist faaliyetlerinin basında yer bulması konusunda zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Bazı aktivistler ise siyasi ortamın kendilerinde korku, çekinme gibi duygular yaratarak aktivist faaliyetlerin önünde bariyer oluşturabildiğini ifade etmişlerdir. Aktivistler faaliyetlerini gerçekleştirmek için gerekli maddi kaynaklara ulaşmak konusunda da sorunlar yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Aktivistlerin çoğu tarafından maddi kaynaklar konusunda hükümetten destek almanın, bağımsızlığı ve muhalif konumu etkileyeceğini düşünülerek bir seçenek olarak görülmediği anlaşılmıştır. Burada aktivistlerin özellikle proje faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere AB fonlarından ve çeşitli vakıflardan aldıkları destekler dikkat çekmektedir.

Aktivistler hak temelli olarak çalışan STK'lar ile yardım temelli olarak çalışan STK'lar arasında ayırım yaparak yardım temelli eylemlerde bulunan kişiler ve STK'ların, kendi aktivist faaliyetlerini gerçekleştirmelerinde bir sorun oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bunun ilk nedeninin sadece yardım odaklı çalışan STK'ların, toplumda engellilere yüklenen "acınan, ilgiye-yardıma muhtaç olan" (Burcu, 2011) gibi olumsuz kültürel anlamların yeniden üretilmesine ve sürdürülmesine neden olduğu ve aktivistlerin eşitlik ve hak mücadelesini olumsuz etkilediği aktivistler tarafından ifade edilmiştir. İkinci nedeni ise aktivistlere göre yardım temelli olarak çalışan engelli örgütlerinin, hükümetle olan bağımlılık ilişkilerinden dolayı politikalar bağlamında değişiklik talep edememeleridir. Örneğin Bezmez ve Yardımcı (2010) Türkiye Sakatlar Derneği'ni, hayırsever ve korumacı tavrından yararlanmak için devlet aktörleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışan ve devlet aktörlerinin aleyhine olabilecek güçlü bir aktivizmden kaçınma eğilimi gösteren bir dernek olarak değerlendirmiş ve bu özellikleriyle Türkiye'deki engellilik konusunda faaliyet gösteren STK'ların önemli bir bölümünü temsil ettiğini ifade etmişlerdir. Barnes ve Oliver'ın (1995, s.115) değerlendirildiği gibi hükümete fazla yaklaşmak "bizimkilerden ziyade onların" isteklerini yerine getirmek anlamı taşımaktadır. Bu sebeple aktivistler, yardım temelli yaklaşımla çalışan kişi ve örgütlerin çoğu durumda kendilerinin

haklar bağlamındaki mücadelelerinin karşısında konumlandığını ve aktivistlerin hedefledikleri değişim bakımından bir bariyer oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bazı aktivistler bu şekilde çalışan derneklerin toplumdaki sosyo ekonomik koşullardan dolayı var olmaya devam ettiğini ve ancak hak temelli bir mücadelenin merkezi oluşturması durumunda ve sosyal devletin görevlerini üstlenmedikleri sürece fayda üretebileceklerini belirtmişlerdir.

Aktivistler “engelliler için engelli olmayanlar tarafından” değil “engelliler tarafından” yönetilen ve yürütülen örgütlerin içinde yer aldıklarını ifade etmişlerdir ve aktivistlerin çoğunluğu bu örgütlerin kurucusu veya kurucu üyesi konumundadır. Oliver’a göre engelliler tarafından kontrol edilen ve yönetilen bu örgütlerin oluşumu bir engellilik hareketi oluşturmaktadır (Campbell ve Oliver 1996, s.22). Aktivistler STK’ların yanı sıra aktivist grupların içinde de yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Martin (2007, s.21)’in ifade ettiği üzere birçok aktivistin küçük veya büyük, yerel veya küresel grupların üyesi olduğunu ve aktivistler bu şekilde gruplar halinde hareket ettiklerinde daha büyük kampanyalar düzenleyebilmek, iş bölümü ile çalışabilmek gibi çeşitli avantajlar elde etmektedirler. Bu araştırmadaki aktivistlerin STK’lar içinde veya aktivist gruplar olarak bir arada bulunmalarının hem duygusal destek ve dayanışma gücü bağlamında hem de hedeflerin gerçekleştirilmesinde farklı şekillerde destek verebilecek kişilerin bir arada bulunması konusunda avantaj sağladığı anlaşılmıştır.

Aktivistlerin çoğu dahil oldukları bu STK’ların da aktivist bir yapıya sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Aktivistlere göre bu STK’lar katı ve dikey bir hiyerarşik bir yapı ve geleneksel bir örgütlenmeye sahip değildir ve hak temelli olarak çalışmaktadır. Yılmaz (2018)’in da belirttiği üzere 2004 yılında Dernekler Kanunu’nda yapılan değişikliklerle birlikte çok sayıda dernek kurulmaya başlanmış ve engellilerle ilgili yeni kurulan dernekler eskilerinden farklı olarak yatay örgütlenmeler, hak temelli yaklaşım ve karar mekanizmalarına etkin katılım göstermiştir. Bununla birlikte bu araştırmadaki aktivistlerin çoğu federasyonlar ve konfederasyonlar gibi engelli örgütlenmelerinin hiyerarşik yapılarını ve işleme şekillerini eleştirirken, işitme engelli katılımcılar bu federasyon ve konfederasyonları daha olumlu değerlendirmişler ve bu yapıların içinde yer

aldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla aktivistlerin bakış açılarında ve aktivizmi değerlendirmelerinde farklılıklar olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Aktivistler aynı STK'lar veya aktivist gruplar içinde yer alarak aktivistlerle birlikte çalışmanın yanı sıra farklı STK'larda çalışan veya bireysel olarak aktivizm gerçekleştiren diğer aktivistlerle çeşitli düzeylerde dayanışma ilişkileri ve iş birlikleri geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bunlar farklı engel gruplarındaki aktivistler arasında, engellilik dışındaki alanlarda aktivizm yapan aktivistlerle ve Türkiye dışındaki engelli aktivistlerle olan ilişkiler ve birlikte çalışmadır. Aktivistler kendilerinin bireysel düzeyde veya dernekler arasında ve ağlar ve platformlar gibi yapılarla farklı engelli gruplarından aktivistlerle birlikte çalışmakta olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bunların sınırlı olmasına yönelik eleştiriler getirmiş ve bu ilişkilerin ve iş birliklerinin geliştirilmesi gerektiğine ilişkin düşüncelerini de ifade etmişlerdir. Bu eleştirilerde hem engelli bireylerin hem de aktivistlerin farklı engellilik hali yaşayan engelli bireylere ilişkin farkındalık ve bilgi birikimlerinin eksik olduğu vurgusu da yer almıştır. Meyer (2002)'e göre her ne kadar her bir toplumsal hareket ayrı ayrı ele alınsa da toplumsal hareketler hem ortaya çıkışları hem de savunucuları bakımından çoğu zaman birbirlerinden bağımsız düşünülemezdir. ABD'deki engelli aktivistler ile Afrikalı Amerikalılar, feministler, sendikalar, gey topluluğu ve diğer medeni haklar grupları birbirlerini mücadelelerinde karşılıklı olarak desteklemiştir (Heumann ve Joiner, 2020, s.89). Bu araştırmadaki aktivistlerin engellilik dışındaki konularda faaliyet gösteren aktivistlerle ve onların mücadeleleriyle ilişkili oldukları veya kendilerinin başka mücadelelerde de aktivist veya savunucu olarak yer aldıkları görülmüştür. Aktivistler tarafından engellilik konusu ile farklı konuların kesişimselliğine ve karşılaşılan sorunların ortaklığına dikkat çekilmiş ve birlikte mücadele etmenin güçlendirici olacağı düşüncesi vurgulanarak dayanışmanın artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla aktivistlerin farklı aktivistlerle dayanışmalarının olduğu fakat daha geniş bir çerçevede değerlendirildiğinde birlikte mücadelenin henüz zayıf olduğu görülmektedir.

Özellikle yurt dışındaki aktivistlerle kurulan ilişkilerde bir STK içinde yer almanın sağladığı avantajlar dikkat çekmektedir. Aktivistlerin büyük çoğunluğu içinde yer

aldıkları STK ile birlikte gerçekleştirdikleri projeler aracılığı ile yurt dışına ve ağırlıklı olarak Avrupa'ya gittiklerini ifade etmişlerdir. Aktivistler yurt dışındaki aktivistlerle kurdukları ilişkilerden, buralara olan ziyaretleri sırasında edindikleri deneyimlerden hareketle ve sosyal medyanın yaygınlaşması sayesinde internet üzerinden gözlemleriyle, Türkiye dışındaki aktivistler ile kendi aktivizm deneyimlerini karşılaştırmışlardır. Charlton (1998) farklı ülkelerden engelli hakları aktivistleriyle yaptığı araştırmasında tüm bu farklı kültürel, politik ve ekonomik bölgelerde engellilik deneyimlerinin benzer olduğunu görmüştür. Bu araştırmada ise aktivistler yurt dışındaki aktivistlerle ayrımcılık gibi temelde benzer deneyimleri yaşadıklarını ancak ağırlıklı olarak Avrupa'daki aktivistlerle kurulan ilişkilerde edinilen deneyimlerinden hareketle benzer konuların farklı zamanlarda aktivist mücadelelerinin odağını oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Aktivistlere göre Türkiye dışındaki çeşitli yerlerde uzun zaman önce gündeme gelmiş olan konular Türkiye'de henüz yeni gündeme gelmektedir. Bununla birlikte aktivistler Türkiye'de yurt dışındaki çeşitli yerlere kıyasla daha canlı bir aktivizm ruhunun olduğunu fark ettiklerini belirtmişlerdir.

Aktivistler Türkiye'deki engellilik hareketlerinin bir hak hareketi olarak şekillenmeye başlamasının 2000'li yıllardan sonra olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye'de bir engelli hakları hareketinin var olup olmadığı konusunu ise tartışmalı olarak değerlendirmişlerdir. Köklü ve güçlü bir engelli hakları hareketinin olduğunu ifade eden, bir süredir var olan ve güçlü olmamakla birlikte çeşitli kazanımları olan ve devam eden bir engelli hakları hareketinin olduğunu ifade eden, henüz yeni gelişmekte olan bir engelli hakları hareketinin olduğunu ifade eden farklı aktivistler olmuştur. Aktivistlerin çoğu bir hak hareketine aidiyet hissettiklerini ve aktivistlerin bu hareketin temel taşıyıcıları olduğunu ifade etmişlerdir. Aktivistlerin *biz olmadan bizim için asla* vurgusu ile engelli bireylerin kendi kaderini tayin hakkı ve kendileri hakkında söz sahibi olmaları gerektiği konusundaki ifadeleri dikkat çekmektedir. Aktivistlere göre engellilerle ilgili alınacak tüm kararlarda, üretilecek politikalarda ve hizmetlerde konunun öznesi olan engelli bireylerin bunlara dahil edilmesi gerekmektedir. Tom Shakespeare gibi engelli aktivistlerin katkıda bulunduğu Dünya Engellilik Raporunda da engellilikleriyle ve durumlarıyla ilgili her şeye en vakıf olanların engelli bireylerin kendilerinin olduğu ve bu nedenle, kendileriyle ilgili politika, yasa ve hizmet

geliştirirken engelli bireylerin bütün sürece dahil edilmesi ve kendilerine danışılması gerektiği ifade edilmiştir (World Health Organization, 2011, s.265). Dolayısıyla engelli hakları için mücadele eden aktivistlerin engelli bireylerin katılım ve kendi kaderini tayin haklarının sağlanması gerektiğini vurgulamaları önemlidir.

Oliver ve Zarb (1989) engellilerin engellilik durumlarına göre farklı gruplar şeklinde bölünmelerinin hükümet tarafından üretilen çeşitli hizmetlerle kasıtlı olarak teşvik edildiğini ifade etmişlerdir (Shakespeare ve Watson, 2001, s.554). İngiltere'deki bir engelli örgütü olan BCODP (1997) bu tarz böl ve yönet taktikleri karşısında engellileri birbirine kenetlenmeye davet etmiş ve eşitlik mücadelesinde birbirlerine destek olmaları gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde bu araştırmadaki aktivistler sıklıkla birlikte mücadelenin önemine değinmişler ve mevcut ya da olası görüş, amaç, eylem farklılıklarının yanı sıra onları bir şemsiye altında birleştiren ayrımcılık, dışlanma gibi konular etrafında ortak bir mücadelenin gücünü vurgulamışlardır. Bununla birlikte söz konusu farklılıkların var olduğu aktivistler tarafından göz ardı edilmemiştir. Beckett (2006/2011) kadın hareketinde ve diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi engellilerin hareketinde de farklı görüşler, amaçlar olabileceğini ifade etmiştir. Bu araştırmadaki aktivistlerin ifadelerinden de hem farklı engelli gruplarının ayrılaşması şeklinde hem de hak temelli olarak faaliyet gösteren aktivistler ile diğerleri şeklinde farklı grupların var olduğu anlaşılmıştır. Farklı engel grupları veya farklı düşüncelerle temellenen gruplar bakımından açık veya gizli bir ayrılaşmanın söz konusu olduğu aktivistler tarafından ifade edilmiştir. Örneğin kendini sağır olarak ifade eden ancak engelliliği kabul etmeyen bir aktivist aktivizminde yalnızca sağır ve işitme engellilerle ilgili konulara odaklandığını ifade etmiştir. Shakespeare (2015, s.100) sağırın kendilerini İşaret Dili ve kültürü etrafında birleşen ve toplumda iletişim bakımından dışlanan bir azınlık grup olarak görmeleri sebebiyle sağır topluluğunun ana akım engelli hareketiyle özdeşleşmeye direndiğini belirtmiştir. Ancak bu araştırmada kendini sağır olarak tanımlayan diğer aktivist ise diğer engellilerle birlikte mücadelenin önemini vurgulamıştır.

Engelli hakları hareketinde ve engellilerin hak mücadelesinde engelli kişilerin yer alması konusunda aktivistler tarafından yine *biz olmadan bizim için asla* vurgusu dikkat çekmiştir. Aktivistler engelli olmayan kişilerin engelli hakları hareketinde asıl özneler olan engellilere destek olacak bir konumda yer alabileceklerini belirtmişlerdir. Burada bazı aktivistler özellikle engellilerin kendilerinin mücadelenin temel taşı olduğunu vurgularken, bazı aktivistler bunun aktivist olmayan kişileri de kapsamaması gereken bir mücadele olması gerektiğini ifade etmişlerdir. İkinci görüşü ifade eden aktivistlere göre toplumdaki sosyal engellenmeleri yaratan kişiler engelli olmayan kişiler olduğu için bu engellerin ortadan kaldırılmasında onların mücadeleye dahil edilmesi önemlidir. Dolayısıyla bu aktivistler tarafından engelliliğin tüm grupların sorumluluğunun olduğu etkileşimci bakış açısı ile sosyal bir inşa olarak (Dewsbury vd., 2004, aktaran Burcu, 2020, s.65) ele alındığı anlaşılmaktadır.

Engelli hakları hareketinin geleceği konusunda aktivistler tarafından çoğunlukla olumlu ancak çekinceli yaklaşımları içeren değerlendirmeler söz konusu olmuştur. Hareketin geleceğine ilişkin görüşlerini bildirdikleri noktada özellikle göreceli olarak uzun süredir aktivist olan aktivistlerin, engelliliği hak temelli bir yaklaşımla ele alarak ve özellikle sosyal medya üzerinden örgütlenerek hareketi sahiplenmeye başlayan engelli gençlerin ve engelli genç aktivistlerin sayılarının arttığını fark ettiklerini belirtmeleri ve bu anlamda hareketin gelecekte güçleneceğine ilişkin beklentilerinin olduğunu ifade etmeleri önemlidir. Bununla birlikte örneğin bir aktivist 'otistik hakları hareketinin' varlığına değinmiş ve kendisinin ve dahil olduğu aktivist grupta yer alan diğer aktivistlerin mücadelesini öncü olarak ifade ederek bu hareketin birinci dalgası olarak değerlendirmiştir.

Engelli hakları hareketi veya aktivist faaliyetler söz konusu olduğunda aktivistler tarafından yapılmış bir lider vurgusu dikkat çekmemiştir. Kendini öncü olarak ifade eden katılımcılar olsa bile kendini lider olarak gösteren veya bir liderleri olduğuna değinen kimse olmamıştır. Offe (1985/2016, s.58) yeni toplumsal hareketlerde "lider" ve "sıradan üyeler" arasında geleneksel farklılaşmaların olmadığını, bu roller arasında "geçici ve zayıf sınırlar" olduğunu ifade etmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere aktivistlerin esnek ve hiyerarşik olmayan yapılarda

örgütlenmelerinin lider ve onun takipçileri şeklinde bir ayrılaşmayı yaratmadığı şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Tüm bu aktivizm sürecinde aktivistlerin ifadelerinden hareketle Covid-19 pandemisi ile birlikte dijital alanda yapılan aktivizmin ağırlık kazandığı anlaşılmış ve “Dijital Alanın Pekiştirilmesi” temasına ulaşılmıştır. Pandeminin gündelik hayat üzerindeki etkisiyle aktivist faaliyetlerde hem dijital alanın kullanılmasının normalleşmesi hem de yaygınlaşması söz konusu olmuştur. Aktivistlerin çoğu dijital olarak aktivizm yapmaya yatkın olduklarını ve uzun zamandır bunu gerçekleştiriyor olduklarını, pandemi dönemi ile birlikte bunu yapmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir. Dijital alanın ağırlık kazanması aktivistler tarafından, erişilebilir olması, kitlelere ulaşmanın kolaylığı gibi durumlar bakımından olumlu; internet erişimi olmayanlara ulaşamama, aktivistler arasındaki güçlendirici teması azaltması gibi durumlar bakımından olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Aktivistler için dijital alan sadece Covid-19 pandemisi ile söz konusu olmamış, öncesinde de çoğu aktivistin faaliyetleri için önemli bir konumda yer almıştır. Aktivistler burada en önemli etkenlerden birinin yüz yüze ve fiziksel olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde karşılaşılan erişilebilirlik problemlerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte teknolojinin gelişmesi ve özellikle sosyal medyanın son yıllarda oldukça yaygınlaşması ile kitlelere daha kolay ulaşma ve sesini duyurma konusundaki avantajı aktivistler tarafından vurgulanmıştır. Dijital alanda ve internet üzerinden gerçekleştirilen faaliyetlerde Instagram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar, Youtube videoları ve yayınları, Zoom aracılığı ile gerçekleştirilen webinarlar ve toplantılar, internet sitelerinden yapılan paylaşımlar, internet üzerinden yayımlanan dergilerde yazılan yazılar vb. faaliyetler aktivistlerin deşindiğı faaliyetler arasında yer almaktadır.

Buraya kadar ifade edildiğı üzere aktivistler engellilerin lehine olacak şekilde siyasi, toplumsal ve kültürel değişim gerçekleştirilmeyi ve engellilerin insan haklarının herkesle eşit bir şekilde temin edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır ve bu konuda çeşitli eylemler gerçekleştirmektedirler. Engellilik alanında veya diğer alanlarda çalışan aktivistlerin hareketlerinin her zaman başarıya veya istenen sonuçlara ulaştığını söylemek mümkün değildir (Jasper, 1997/2002,

s.40). Ancak bugüne kadar aktivistler sayesinde medeni haklar, toplumsal cinsiyet eşitliği, çevresel sorunlar gibi konular gündeme gelmiştir ve bu mücadelelerle aktivistler daha iyi bir dünyanın yeni tanımlarını sunmuşlardır (Jordan, 2002, s.23). Engelli hakları hareketinin ilk olarak ortaya çıktığı ABD ve İngiltere'deki aktivistlerin sistemli mücadelelerin 1970'li yıllardan bu yana 50 yıldır var olduğu ve devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda engelli haklarına ilişkin mücadelenin uzun soluklu ve zorlu bir mücadele olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Charlton (1998, s.3) çok az fark edilmesine ve engellilerin yalnızca küçük bir yüzdesini etkilemesine rağmen aktivistlerin yarattığı dönüşümün derin olduğunu ifade etmiştir. Batıda aktivist hareketlerle birlikte engelliliğin sosyal ve kültürel anlamının engelli bireylerin kendileri tarafından yeniden inşa edildiği bilinen ve kabul edilen bir gerçekliktir (Burcu, 2020, s.199). Türkiye'ye için henüz yeni olduğu ifade edilebilecek bu süreçte engelli aktivistlerin mücadelelerinin ve engelli hakları hareketinin gücünün, kazanımlarının ve etkilerinin değerlendirilmesinde toplumsal değişimin zaman aldığını unutmamak gerekir. Türkiye'deki engelli aktivistler küçük veya büyük dönüşümler gerçekleştirdiklerini ancak bu konuda gidecek çok yollarının olduğunu ifade etmişlerdir. Aktivistlerin devam eden mücadeleleri sayesinde toplumsal, kültürel ve siyasi alanlarda engellilerin lehine olacak şekilde değişimlerin gerçekleşeceği umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAPT. (t.y.). Category archives: I was there. American disabled for accessible public transit. Mart, 12, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://adapt.org/category/i-was-there/page/5/>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2014, 19 Şubat). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 28918). Ocak 23, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219-1.htm>
- Akalın, Ş. H. (2021). Türk işaret dili tarihinde unutulmaz bir isim: Süleyman Gök. *Türk Dili*, (835), 4-17.
- Altı Nokta Körler Derneği. (t.y.). Kurumsal bilgiler. Altı Nokta Körler Derneği. Temmuz 21, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <http://www.altinokta.org.tr/sayfalar.asp?sayfa=2>
- Altman, B.M. (2001). Disability definitions, models, classification schemes, and applications. G. L., Albrecht, K. D., Seelman, ve M. Bury (Ed.), *Handbook of Disability Studies* içinde (ss.97-122). Sage.
- Andrews, K. T. (2002). Creating social change: Lessons from the civil rights movement. Meyer, D. S., Whittier, N., & Robnett, B. (Ed.), *Social movements: Identity, culture, and the state* içinde (ss. 105-117). Oxford University Press.
- Archibald, M. M., Ambagtsheer, R. C., Casey, M. G., Lawless, M. (2019). Using zoom videoconferencing for qualitative data collection: Perceptions and experiences of researchers and participants. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1-8. <https://doi.org/10.1177/1609406919874596>
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürllülüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.

- Ayan Ceyhan, M. (2015). Engelli ayrımcılığıyla mücadele: Sahadan anlatılar ve gözlemler. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Ed.), *Engellilik ve ayrımcılık: eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler* içinde (ss. 109-124). Karekök.
- Bailenson, J. N. (2021). Nonverbal overload: A theoretical argument for the causes of Zoom fatigue. *Technology, Mind, and Behavior*, 2(1). <https://doi.org/10.1037/tmb0000030>
- Balcazar, F., Luna, R. (2006). Activism. G. L. Albrecht (Genel Ed.) *Encyclopedia of Disability 1. Cilt* içinde (ss. 24-26). Sage.
- Barnartt, S. N. (2014). The Arab spring protests and concurrent disability protests: Social movement spillover or spurious relationship?. *Studies in Social Justice*, 8(1), 67-78. <https://doi.org/10.26522/ssj.v8i1.1039>
- Barnartt S., Scotch, R. K. (2001). *Disability protests: Contentious politics, 1970-1999*. Gallaudet University Press.
- Barnartt, S., Scotch, R. K., Schriener, K. (2001). Disability and political action. G. L., Albrecht, K. D., Seelman, ve M. Bury (Ed.). *Handbook of disability Studies* içinde (ss.430-449). Sage.
- Barnes, C., Oliver, M. (1995). Disability rights: Rhetoric and reality in the UK. *Disability & Society*, 10(1), 111-116. <https://doi.org/10.1080/09687599550023769>
- Barnes, C. (2007). Disability activism and the struggle for change: Disability, policy and politics in the UK. *Education, citizenship and social justice*, 2(3), 203-221. <https://doi.org/10.1177/1746197907081259>
- Barnes, C., Mercer, G. (2001). Disability culture assimilation or inclusion?. G. L., Albrecht, K. D., Seelman, ve M. Bury (Ed.). *Handbook of disability Studies* içinde (ss.515-534). Sage.

- Barral, C. (2007). Disabled persons' associations in France. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 9(3-4), 214-236.
<https://doi.org/10.1080/15017410701680506>
- Baynton, D. C. (2013). Disability and the justification of inequality in American history. *The Disability Studies Reader*, 17(33), 33-57.
- Beckett, A. E. (2005). Reconsidering citizenship in the light of the concerns of the UK disability movement. *Citizenship Studies*, 9(4), 405-421.
<https://doi.org/10.1080/13621020500211412>
- Beckett, A. E. (2011). Toplumsal hareketleri anlamak: Geç modernite koşullarında sakat hareketini kuramsallaştırmak (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.) *Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak* içinde (ss.415-434). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2006 yılında yayımlanmıştır.)
- Bezmez, D., Yardımcı, S. (2010). In search of disability rights: Citizenship and Turkish disability organizations. *Disability & Society*, 25(5), 603-615.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2010.489312>
- Bezmez D., Yardımcı S., Şentürk Y. (2011). *Engelli hakları ve kent vatandaşlığı: İstanbul özelinde engelli kişilerin yaşamlarını şekillendiren aktörler ve dinamikler*. TÜBİTAK SOBAG Proje.
- BCODP. (1997). The disabled people's movement book four a resource pack for local groups of disabled people. Erişim adresi <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/BCODP-workbook4.pdf>
- Blee, K. (2013). Interviewing activists. D. A. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans, D. McAdam (Ed.) *Encyclopedia of social and political movements Volume II* içinde (ss.623-626). Wiley-Blackwell.
- Bobel, C. (2007). 'I'm not an activist, though I've done a lot of it': Doing activism, being activist and the 'perfect standard'in a contemporary movement.

Social movement studies, 6(2), 147-159.
<https://doi.org/10.1080/14742830701497277>

Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlenmenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2(23), 61-84.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41227/497783>

Burcu, E. (2007). *Türkiye’de özürli birey olma: Temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Burcu, E. (2010). Engellilik modelleri üzerine. N. Güngör Ergan, E. Burcu, B. Şahin (Ed.). *Öğr. Gör. Hüseyin Yalçın’a armağan sosyoloji yazıları* 3 içinde (ss. 69-81). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Burcu, E. (2011). Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41212/501034>

Burcu, E. (2017). Türkiye’de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11 (24), 107-125.

Burcu, E. (2020). *Engellilik sosyolojisi (Genişletilmiş 2. Baskı)*. Anı Yayıncılık.

Burcu Sağlam, E. (2018). Araştırma yöntem ve teknikleri. E. Burcu Sağlam, A. Öğün Boyacıoğlu ve A. Gelgeç Bakacak (Ed.), *Sosyoloji* içinde (ss. 99-136). Siyasal Kitabevi.

Burcu Sağlam, E., Eker, H. (2020). Engellilik ve sosyal organizasyon ilişkisi üzerinden dezavantajlılık ve inşası. F. Arık, L. Taş (Ed.), *Dezavantajlılar ve dezavantajlılık sosyolojisi* içinde (ss. 85-116). Nobel Akademik Yayıncılık.

Black, E. (2018, 30 Nisan). Meet the man who ‘invented’ the #hashtag. CNBC. Haziran 18, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.cnbc.com/2018/04/30/chris-messina-hashtag-inventor.html>

Bloustine, G., Wood, D. (2016). Visualising disability and activism in second life. *Current Sociology*, 64.1: 101-121.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.971.7447&rep=rep1&type=pdf>

- Braddock, D. L., Parish, S. L. (2011). Sakatlığın kurumsal tarihi (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.) *Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak* içinde (ss.101-186). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2001 yılında yayımlanmıştır)
- Campbell, F. (2009). *Contours of ableism: The production of disability and abledness*. Springer.
- Campbell, J., Oliver, M. (1996) *Disability politics: Understanding our past, changing our future*. Routledge.
- Cantimur, O. (2020). *Bizim için bizsiz asla! Sağır ve işitme engelli bireyler için erişilebilirlik kılavuzu*. İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği.
- Carey, A. C., Block, P., Scotch, R. (2020). *Allies and obstacles: Disability activism and parents of children with disabilities*. Temple University Press.
- Charlton, J. I. (1998). *Nothing about us without us*. University of California Press.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory a practical guide through qualitative analysis*. Sage Publication.
- Christiansen, J. B., Barnartt, S. N. (2003). *Deaf president now!: The 1988 revolution at Gallaudet University*. Gallaudet University Press.
- Cone, K. (t.y.). *Short history of the 504 sit-in*. DREDF. Ocak 18, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://dredf.org/504-sit-in-20th-anniversary/short-history-of-the-504-sit-in/>
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev. Ed.) (3.baskı). Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri* (H. Özcan, Çev.) (2. Baskı). Anı Yayıncılık. (Orijinal eser 2016 yılında yayımlanmıştır)

Creswell, J. W., Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı-nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (E. Karadağ, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Çayır K. (Ed.) (2016). *Yeni sosyal hareketler* (2. Basım). Kaknüs Yayınları.

Deakin, H., Wakefield, K. (2014). Skype interviewing: Reflections of two PhD researchers. *Qualitative research*, 14(5), 603-616.
<https://doi.org/10.1177/1468794113488126>

Della Porta, D. ve Diani, M. (2020). *Toplumsal hareketler* (P. Çakır, C. Gülbudak, Çev.). Türkiye İş Bankası. (Orijinal eser 2006 yılında yayımlanmıştır)

Dernekler Kanunu. (1983, 7 Ekim). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 18184). Aralık 31, 2020 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18184.pd>

Disability Horizons. (2016, 4 Temmuz). The UK's unwritten history of disability. Disability Horizons. Mart 5, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://disabilityhorizons.com/2016/07/uks-unwritten-history-disability/>

Disability Visibility Project. (2016, 27 Ocak). #CripTheVote: Our voices, our vote. Disability Visibility Project. Mart 2, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://disabilityvisibilityproject.com/2016/01/27/cripthevote-our-voices-our-vote/>

DREDF. (t.y.). Section 504 of the Rehabilitation Act of 1973. DREDF Disability Rights Education and Defense Fund. Ocak 3, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://dredf.org/legal-advocacy/laws/section-504-of-the-rehabilitation-act-of-1973/>

Dybwad, G., Bersani, H. A. (Eds.). (1996). *New voices: Self-advocacy by people with disabilities*. Brookline Books.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. (2009, 14 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 27288). Ocak 23, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>

- Finkelstein, V. (2001). The social model of disability repossessed. Erişim adresi <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/finkelstein-soc-mod-repossessed.pdf>
- Fleischer, D., Zames, F. (2011). *The disability rights movement: From charity to confrontation*. Philadelphia: Temple University Press.
- Gallagher, H. (2001). What the Nazi "Euthanasia Program" can tell us about disability oppression. *Journal of Disability Policy Studies*, 12(2), 96-99. <https://doi.org/10.1177/104420730101200206>
- Galton, F. (1904). Eugenics: Its definition, scope, and aims. *American Journal of Sociology*, 10(1), 1-25. <https://doi.org/10.1086/211280>
- Gebrekidan, F. N. (2012). Disability rights activism in Kenya, 1959–1964: History from below. *African Studies Review*, 55(3), 103-122. <https://doi.org/10.1017/S0002020600007228>
- Goodley, D. (2000). *Self-advocacy in the lives of people with learning difficulties: The politics of resilience*. Open University Press.
- Gray, L. M., Wong-Wylie, G., Rempel, G. R., Cook, K. (2020). Expanding qualitative research interviewing strategies: Zoom video communications. *The Qualitative Report*, 25(5), 1292-1301. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2020.4212>
- Grau, A. (2010). Dance as social activism (South Asia). Downing, J. D. (Ed.), *Encyclopedia of social movement media* içinde (ss.155-158). Sage Publications.
- Gül, İ. I. (2015). Engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede hukukun rolü. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Ed.) *Engellilik ve ayrımcılık: Eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler* içinde (ss. 45-59). Karekök.
- Hanna, P. (2012). Using internet technologies (such as Skype) as a research medium: A research note. *Qualitative research*, 12(2), 239-242. <https://doi.org/10.1177/1468794111426607>

- Hayashi, R., Okuhira, M. (2008). The independent living movement in Asia: Solidarity from Japan. *Disability & Society*, 23(5), 417-429.
- Hayashi, R., Okuhira, M. (2011). Japonya'da sakat hakları hareketinin dünü bugünü yarını (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.) *Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak içinde* (ss.435-451). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2001 yılında yayımlanmıştır.)
- Heumann, J., Joiner, K. (2020). *Being heumann: An unrepentant memoir of a disability rights activist*. Beacon Press.
- Heyer, K. C. (2002). The ADA on the road: Disability rights in Germany. *Law & Social Inquiry*, 27(4), 723-762. <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2002.tb00980.x>
- Holocaust Encyclopedia, (t.y.). The murder of people with disabilities. Mart 3, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-murder-of-people-with-disabilities>
- Howlett, M. (2021). Looking at the 'field' through a Zoom lens: Methodological reflections on conducting online research during a global pandemic. *Qualitative Research*, 1-16. <https://doi.org/10.1177/1468794120985691>
- Hunt, R. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) uygulama kılavuzu (Engelliler Konfederasyonu, Çev.). Engelliler Konfederasyonu. (Orijinal eser 2012 yılında yayımlanmıştır.) Erişim adresi <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/0-6-Birle%C5%9Fmi%C5%9F-Milletler-Engelli-Haklar%C4%B1-S%C3%B6zle%C5%9Fmesi-min.pdf>
- Jackson, S. J., Bailey, M., Welles, B. F. (2020). *#HashtagActivism: Networks of race and gender justice*. MIT Press.
- Janghorban, R., Roudsari, R. L., Taghipour, A. (2014). Skype interviewing: The new generation of online synchronous interview in qualitative research.

International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being, 9(1), 24152. <https://doi.org/10.3402/qhw.v9.24152>

Jasper, J. M. (2002). *Ahlaki protesto sanatı: Toplumsal hareketlerde kültür, biyografi ve yaratıcılık* (S. Öner, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1997 yılında yayımlanmıştır)

Jenkins R. (2016). *Sosyal kimlik* (G. Bostancı, Çev.). Everest. (Orijinal eser 1996 yılında yayımlanmıştır)

Jordan, T. (2002). *Activism! direct action, hacktivism and the future of society*. Reaktion books.

Joyce, M. C. (Ed.) (2010). *Digital activism decoded: The new mechanics of change*. International Debate Education Association.

JUSTIA US Supreme Court Center. (t.y.). Buck v. Bell, 274 U.S. 200 (1927). Mart 4, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/274/200/>

Kaczmar, D. (t.y.) Blind disability activism: The blind marches of the 1920s and 1930s. *Disability in the modern world: History of a social movement online koleksiyonu* içinde. Alexander Street. Kasım, 16, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi https://alexanderstreet.com/sites/default/files/UseCase_BlindMarch_R03.pdf

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2013, 3 Mayıs). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 28636). Ocak 23, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>

Kasnitz, D. (2001). Life event histories and the US independent living movement. M. Priestley (Ed.) *Disability and the Life Course Global Perspectives* içinde (ss.67-78). Cambridge University Press.

- Kubicki, P., Bakalarczyk, R., Mackiewicz-Ziccardi, M. (2019). Protests of people with disabilities as examples of fledgling disability activism in Poland. *Canadian Journal of Disability Studies*, 8(5), 141-160. <https://doi.org/10.15353/cjds.v8i5.569>
- Kuckartz, U., Radiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA: Text, audio, and video*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15671-8>
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (5. Basım). Bağlam Yayıncılık.
- Lawson, A., Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: Towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348-379. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1783533>
- LeBrecht, J., Newnham, N. (Yönetmenler). (2020). *Crip camp: A disability revolution* [Film]. Higher Ground Productions.
- Legal Information Institute. (t.y.) BUCK v. BELL, Superintendent of state colony epileptics and feeble minded. Mart 4, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/274/200>
- Leiter, V. (2012). *Their time has come: Youth with disabilities on the cusp of adulthood*. Rutgers University Press.
- Levi, S. J. (2006). Ableism. G. L. Albrecht (Genel Ed.) *Encyclopedia of disability* 1. Cilt içinde (ss. 1-4). Sage.
- Lewis, P. (6 Kasım 2020). Disability Discrimination Act: 1995 and now. House of Lords Library. Ocak 5, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://lordslibrary.parliament.uk/disability-discrimination-act-1995-and-now/#:~:text=The%20Disability%20Discrimination%20Act%201995,includi ng%20incidents%20of%20civil%20disobedience.>

- Longmore, P. K. (2008). *Disability scholar and activist, historian of early america*. (Ann Lage tarafından 2006 yılında yürütülmüştür), Regional Oral History Office, The Bancroft Library, University of California, Berkeley. https://digitalassets.lib.berkeley.edu/roho/ucb/text/longmore_paul.pdf
- Longmore, P. K., Goldberger, D. (2000). The league of the physically handicapped and the great depression: A case study in the new disability history. *The Journal of American History*, 87(3), 888-922. <https://doi.org/10.2307/2675276>
- Lourenco, S. F., Tasimi, A. (2020). No participant left behind: Conducting science during COVID-19. *Trends in Cognitive Sciences*, 24(8), 583-584. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2020.05.003>
- Mann, B. W. (2018). Rhetoric of online disability activism: #CripTheVote and civic participation. *Communication Culture & Critique*, 11(4), 604-621. <https://doi.org/10.1093/ccc/tcy030>
- Martin, B. (2007). Activism, social and political. G. L. Anderson and K. G. Herr (ed.), *Encyclopedia of activism and social justice* içinde (ss. 19-27). Sage Publications.
- Maxwell, J. A. (2018). *Nitel araştırma tasarımı etkileşimli bir yaklaşım* (M. Çevikbaş, Çev. Ed.). Nobel. (Orijinal eser 2013 yılında yayımlanmıştır)
- McDonald, K. (2006). *Global movements: Action and culture*. Blackwell Publishing.
- McPhail, C. (1989). Blumer's theory of collective behavior: The development of a non-symbolic interaction explanation. *The Sociological Quarterly*, 30(3), 401-423. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1989.tb01528.x>
- McGraw, T. (2020, 7 Aralık). Spending 2020 together on Twitter. *Twitter Blog*. Haziran 18, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi https://blog.twitter.com/en_us/topics/insights/2020/spending-2020-together-on-twitter

- McNutt, J.G. (2018). Advocacy, social change, and activism perspectives on traditional and electronic practice in a digital world. McNutt, J. G. (Ed.). *Technology, activism, and social justice in a digital age* içinde (ss. 9-21). Oxford University Press.
- Mehrotra, N. (2011). Disability rights movements in India: Politics and practice. *Economic and Political Weekly*, 65-72.
- Mercer, G. (2004). User-led organisations: Facilitating independent living. J. Swain, C. Thomas, C. Barnes, S. French (Ed.) *Disabling Barriers-Enabling Environments (2. Basım)* içinde (ss.176-182). Sage.
- Messina, C. [@chrismessina]. (2007, 23 Ağustos). how do you feel about using # (pound) for groups. As in #barcamp [msg]? [Tweet]. Twitter. Haziran 18, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://twitter.com/chrismessina/status/223115412>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (t.y.). Engelliler Hakkında Kanun. T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. Aralık 31, 2020 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Meyer, D. S. (2002). Opportunities and identities: Bridge-building in the study of social movements. D. S. Meyer, N. Whittier, B. Robnett. (Ed.). *Social movements: Identity, culture, and the state* içinde (ss. 3-21). Oxford University Press.
- Meyers, S. (2014). Global civil society as megaphone or echo chamber?: Voice in the international disability rights movement. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 27(4), 459-476. <https://doi.org/10.1007/s10767-014-9177-8>
- Mostert, M. P. (2002). Useless eaters: Disability as genocidal marker in Nazi Germany. *The Journal of Special Education*, 36(3), 157-170. <https://doi.org/10.1177/00224669020360030601>

- Morris, A. D. (1984). *The origins of the civil rights movement* Black Communities Organizing for Change. The Free Press
- Morris, J. (1991). *Pride against prejudice: Transforming attitudes to disability*. The Women's Press.
- Munson, Z. W. (2010). *The making of pro-life activists*. University of Chicago Press.
- Nielsen, K. (2012). *A disability history of the United States*. Beacon Press.
- Offe, C. (2016). Yeni sosyal hareketler: Kurumsal politikanın sınırlarının zorlanması (K. Çayır, Çev.). K. Çayır (Der.) *Yeni sosyal hareketler içinde* (ss.47-73). Kaknüs. (Orijinal eser 1985 yılında yayımlanmıştır.)
- Oliver, M., Zarb, G. (1989). The politics of disability: A new approach. *Disability, Handicap & Society*, 4(3), 221-239. <https://doi.org/10.1080/02674648966780261>
- Oliver, M. (1990). *Politics of disablement*. Macmillan International Higher Education.
- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: From theory to practice*. Macmillan Education.
- Oliver, M. (1997). The disability movement is a new social movement!. *Community Development Journal*, 32(3), 244-251. <https://www.jstor.org/stable/44257345>
- Oliver, M. (2013). The social model of disability: Thirty years on. *Disability & society*, 28(7), 1024-1026. <https://doi.org/10.1080/09687599.2013.818773>
- Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2005, 7 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 25868). Ocak 23, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>

- Padden, C., Ramsey, C. (1993). Deaf culture and literacy. *American Annals of the deaf*, 138(2), 96-99.
- Pelka, F. (2012). *What we have done: An oral history of the disability rights Movement*. University of Massachusetts Press. <https://muse.jhu.edu/book/13657>
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş nitel ve nicel yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Çev.) (4. Baskı). Siyasal Kitabevi. (Orijinal eser 2005 yılında yayımlanmıştır)
- Reiss, M. (2015). *Blind workers against charity: The National League of the Blind of Great Britain and Ireland, 1893–1970*. Palgrave Macmillan
- Reñosa, M. D. C., Mwamba, C., Meghani, A., West, N. S., Hariyani, S., Ddaaki, W., ... ve McMahon, S. (2021). Selfie consents, remote rapport, and Zoom debriefings: Collecting qualitative data amid a pandemic in four resource-constrained settings. *BMJ global health*, 6(1), 1-8. <https://gh.bmj.com/content/6/1/e004193>
- Roberts, E. V. (1994). *Oral history interview*. (Susan O'Hara tarafından 1994 yılında yürütülmüştür), Regional Oral History Office, University of California at Berkeley, for the California State Archives State Government Oral History Program. <https://archives.cdn.sos.ca.gov/oral-history/pdf/roberts.pdf>
- Sabatello, M. (2014). A short history of the international disability rights movement. M. Sabatello ve M. Schulze (Ed.), *Human Rights and Disability Advocacy* içinde (ss.13-24). University of Pennsylvania Press.
- Salmon, J. (2015). *Qualitative online interviews: Strategies, design, and skills* (2.baskı). Sage.
- Saldaña, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı* (A. Tüfekci Akcan, S. N. Şad, Çev. Editörleri). Pegem Akademi.

- Saunders, C. (2013). Activism. D. A. Snow, D. della Porta, B. Klandermans ve D. McAdam (Ed.), *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements* içinde (ss. 1-2). Wiley Blackwell.
- Sépulchre, M. (2018). Tensions and unity in the struggle for citizenship: Swedish disability rights activists claim 'Full Participation! Now!'. *Disability & Society*, 33(4), 539-561.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2018.1440194>
- Scotch, R. K. (1988). Disability as the basis for a social movement: Advocacy and the politics of definition. *Journal of Social Issues* 44 (1), 159-172.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1988.tb02055.x>
- Scotch, R. K. (1989). Politics and policy in the history of the disability rights movement. *The Milbank Quarterly* 67 (3), 380-400.
<https://doi.org/10.2307/3350150>
- Scotch, R. K. (2001). *From good will to civil rights: Transforming federal disability policy (İkinci baskı)*. Temple University Press.
- Scotch, R. K. (2009). "Nothing about us without us": Disability rights in America. *OAH Magazine of History*, 23(3), 17-22.
<https://doi.org/10.1093/maghis/23.3.17>
- Shakespeare, T. (1993). Disabled people's self-organisation: A new social movement?. *Disability, Handicap & Society*, 8(3), 249-264.
<https://doi.org/10.1080/02674649366780261>
- Shakespeare, T. (2011). Sakatlık sosyal modeli (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.) *Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak* içinde (ss.51-62). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2001 yılında yayımlanmıştır)
- Shakespeare, T. (2015). *Disability research today: International perspectives*. Routledge.
- Shakespeare, T. (2018). *Disability: The basics*. Routledge.

- Shakespeare, T., Watson, N. (2001). Making the difference disability, politics, and recognition. G. L., Albrecht, K. D., Seelman, ve M. Bury (Ed.). *Handbook of disability Studies* içinde (ss.546-564). Sage.
- Shakespeare, T., Watson, N. (2002). The social model of disability: An outdated ideology?. *Research in Social Science and Disability*, 2, 9-28. [https://doi.org/10.1016/S1479-3547\(01\)80018-X](https://doi.org/10.1016/S1479-3547(01)80018-X)
- Shaw, R. (2001). *Aktivistin el kitabı* (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı. (Orijinal eser 2001 yılında yayımlanmıştır)
- Smelser, N. J. (1962). *Theory of collective behavior* (Üçüncü baskı). The free press.
- Strauss, A., Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded Theory* (İkinci baskı). Sage Publications.
- Su, I. A., Ceci, S. (2021). "Zoom developmentalists": Home-based videoconferencing developmental research during COVID-19. <https://doi.org/10.31234/osf.io/nvdy6>
- Tarrow, S. G. (2011). *Power in movement: Social movements and contentious politics*. (Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 3.baskı). Cambridge University Press.
- Tatar, H. (t.y.). Müjdeler olsun engelli hakları sözleşmesi imzalandı. Altı Nokta Körler Derneği. Temmuz 22, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <http://www.altinokta.org.tr/yazardetay.asp?idnourun=49>
- TheCIL. (t.y.). Revised text and photographs for CIL interpretive display. Mayıs 21, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi https://www.thecil.org/files/ugd/2d668d_1bb442cff39e4e16958df149b7856fd6.pdf
- Thomas, C. (2011). Sakatlık kuramı: Kilit fikirler, meseleler ve düşünürler (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.) *Sakatlık*

çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak içinde (ss.31-50). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2002 yılında yayımlanmıştır)

- Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social research*, 749-787. <https://www.jstor.org/stable/pdf/40970397.pdf?refreqid=excelsior%3A241cd20091bc36834afc6b4da7ed62c1>
- Touraine, A. (1992). Beyond social movements?. *Theory, Culture & Society*, 9(1), 125-145. <https://doi.org/10.1177/026327692009001007>
- Touraine, A. (2002). The importance of social movements. *Social Movement Studies*, 1(1), 89-95. <https://doi.org/10.1080/14742830120118918>
- Touraine, A. (2004). On the frontier of social movements. *Current Sociology*, 52(4), 717-725. <https://doi.org/10.1177/0011392104043498>
- Touraine, A. (2016) Toplumdan toplumsal hareketlere (K. Çayır, Çev.). K. Çayır (Ed.) *Yeni toplumsal hareketler* içinde (ss.31-46). Kaknüs Yayınları. (Orijinal eser 1988 yılında yayımlanmıştır)
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı., T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2004). *Türkiye özürlüler araştırması 2002*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (t.y.). *İllere ve faaliyet alanlarına göre dernekler*. Aralık 7, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler>
- Türk Dil Kurumu (t.y). *sozluk.gov.tr* içinde. Mart 16, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Sakatlar Derneği (t.y.). Hakkımızda. Türkiye Sakatlar Derneği. Temmuz 21, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.tsd.org.tr/hakkimizda>
- UN Human Rights. (t.y.). Declaration on the Rights of Disabled Persons. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Ocak 17, 2021

tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/rightsofdisabledpersons.aspx> 2020

United Nations (t.y.a). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). United Nations Department of Economic and Social Affairs Disability. Ocak 17, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

United Nations. (t.y.b.). The International Year of Disabled Persons 1981. United Nations Department of Economic and Social Affairs Disability. Ocak 17, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/the-international-year-of-disabled-persons-1981.html>

United Nations. (t.y.c.). United Nations Decade of Disabled Persons 1983-1992. United Nations Department of Economic and Social Affairs Disability. Ocak 17, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/united-nations-decade-of-disabled-persons-1983-1992.html>

United Nations. (t.y.d.). Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. United Nations Department of Economic and Social Affairs Disability. Ocak 17, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>

UPIAS. (1975). Fundamental Principles of Disability. 1-23. <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>

U.S. Department of Labor. (t.y.). Section 504, Rehabilitation Act of 1973. U.S. department of labor. Şubat 21, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi
<https://www.dol.gov/agencies/oasam/centers-offices/civil-rights-center/statutes/section-504-rehabilitation-act-of-1973>

- Wiederhold, B. K. (2020). Connecting through technology during the coronavirus disease 2019 pandemic: Avoiding “Zoom fatigue”. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23(7), 437-438. <https://doi.org/10.1089/cyber.2020.29188.bkw>
- World Health Organization. (2011). *World report on disability*. https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf
- Yardımcı, S. (2015a). Sakatlığın tarihsel inşası. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Ed.), *Engellilik ve ayrımcılık: Eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler içinde* (ss. 7-17). Karekök.
- Yardımcı, S. (2015b). Sakatlık ve siyaset. K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Ed.), *Engellilik ve ayrımcılık: Eğitimciler için temel metinler ve örnek dersler içinde* (ss. 19-30). Karekök.
- Yılmaz, E. (2018). 2000 sonrası Türkiye’de engelli hareketi. A. R. Aydın, İ. Keskin ve N. Z. Yelçe (editörler) *Engellilik tarihi yazıları içinde* (ss.441-457). İstanbul Üniversitesi Yayınları. <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/book/engellilik-tarihi-yazilari/chapter/2000-sonrasi-turkiyede-engelli-hareketi>
- Zukas, H. (1975). The history of the Berkeley Center for Independent Living (CIL) Mayıs 21, 2021 tarihinde erişildi, erişim adresi <https://www.independentliving.org/docs3/zukas.html>

EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 03/05/2021
Sayı: E-35853172-300-00001564069
0001564069

Sayı : E-35853172-300-00001564069
Konu : Begüm ARDAHANLIOĞLU (Etik Komisyon İzni)

3.05.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 20.04.2021 tarihli ve E-12908312-300-00001547391 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Begüm ARDAHANLIOĞLU**'nun **Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM** danışmanlığında hazırladığı "**Türkiye'de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 27 Nisan 2021 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 462A6E0A-4841-4F24-960D-D9213D2CE278

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ehys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Sevdâ TOPAL

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992

Telefon: 03123051008

Kep: hacettepeuniversitesi@hu01.kep.tr

EK 3: GÖRÜŞME SORULARI

1. Adınız nedir?
2. Yaşınız kaçtır?
3. Eğitim durumunuz nedir?
4. Mesleğiniz nedir?
5. Engellilik sizin için ne anlama geliyor? Engelliliği nasıl tanımlarsınız?
6. Engelliliği ifade etmek için hangi kavramı veya kavramları kullanıyorsunuz? Neden? Bu kavramları bu şekilde kullanışınızda yıllar içerisinde değişiklik oldu mu?
7. Kendinizi aktivist olarak tanımlıyor musunuz? Kendinizi aktivist olarak tanımlarken hangi ifadeleri kullanıyorsunuz?
8. Aktivizm sizin için ne anlama gelmektedir? Aktivizmi nasıl tanımlarsınız? Size göre aktivist olmak ne demek?
9. Aktivist olma sürecinizi anlatabilir misiniz? Kendinizi ilk ne zaman aktivist olarak görmeye ve tanımlamaya başladınız?
10. Engellilik alanı dışında başka alanlarda da aktivizme dahil misiniz? Kendinizi bu alanlarda aktivist olarak tanımlıyor musunuz?
11. Neden aktivist oldunuz?
12. Bir aktivist olarak amaçlarınız ve hedefleriniz nelerdir? Bu amaçlar ve hedeflerin gerçekleşmesi için benimsediğiniz stratejiler var mı? Varsa bunlar nelerdir?
13. Bugüne kadar aktivist olarak neler yaptınız? Bunları detaylandırabilir misiniz?
14. Sizce engellilerin karşılaştığı en temel sorun nedir? Engelliler başka hangi sorunlarla karşılaşmaktadır? Bu sorunları nasıl açıklarsınız? Bu sorunların çözümü için bugüne kadar hangi yöntemleri izlediniz?

15. Aktivizm yaparken kullandığınız sloganlar var mı? Varsa bunlar nelerdir?
16. Aktivizm yapmaktan veya aktivist bir faaliyette bulunmaktan çekindiğiniz, korktuğunuz veya geride durduğunuz durumlar oldu mu? Açıklayabilir misiniz? Aktivizme ara verdiğiniz zamanlar oldu mu? Neden?
17. Bir aktivist olarak kendinizi umutsuz hissettiğiniz zamanlar oldu mu? Bir aktivist olarak kendinizi güçlü hissettiğiniz zamanlar oldu mu?
18. Sizce salgın döneminde aktivizm bir değişikliğe uğradı mı? Uğradığını düşünüyorsanız bu değişikliklerin neler olduğunu açıklayabilir misiniz?
19. Salgın başladığından beri hangi aktivist faaliyetlerde bulundunuz? Bunları detaylandırabilir misiniz?
20. Diğer engelli aktivistlerle iletişim halinde misiniz? Daha önce ortak projeler planladınız veya içinde bulundunuz mu? Bunları anlatabilir misiniz?
21. Engellilik dışındaki diğer alanlardaki aktivistlerle iletişim halinde misiniz? Daha önce ortak projeler planladınız veya içinde bulundunuz mu? Bunları anlatabilir misiniz?
22. Engelli olmayan kişilerin engelliler hakkında aktivizm ve savunuculuk faaliyetleri yürütmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?
23. Türkiye’de Engelli Hakları Hareketinin varlığından söz edebilir misiniz? Cevabınız evet ise Türkiye’deki Engelli Hakları Hareketini anlatabilir misiniz? Cevabınız hayır ise sizce neden yoktur? Engelli Hakları Hareketi’nin geleceğini nasıl görüyorsunuz?
24. Sizce Engelli Hakları Hareketi’nde aktivistlerin rolü nedir? Siz kendinizi bir hak hareketinin içinde görüyor musunuz? Görüyorsanız bu hareketteki rolünüzü açıklayabilir misiniz?
25. Engellilerle ilgili bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üye misiniz? Üyeyseniz bu STK’yı tanıtabilir misiniz? Bu STK ile bugüne kadar hangi faaliyetleri gerçekleştirdiniz? Bundan sonra neler yapmayı planlıyorsunuz? Birlikte faaliyet gösterdiğiniz STK ve aktivizmin ilişkisi var mıdır? Açıklayabilir misiniz?